

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

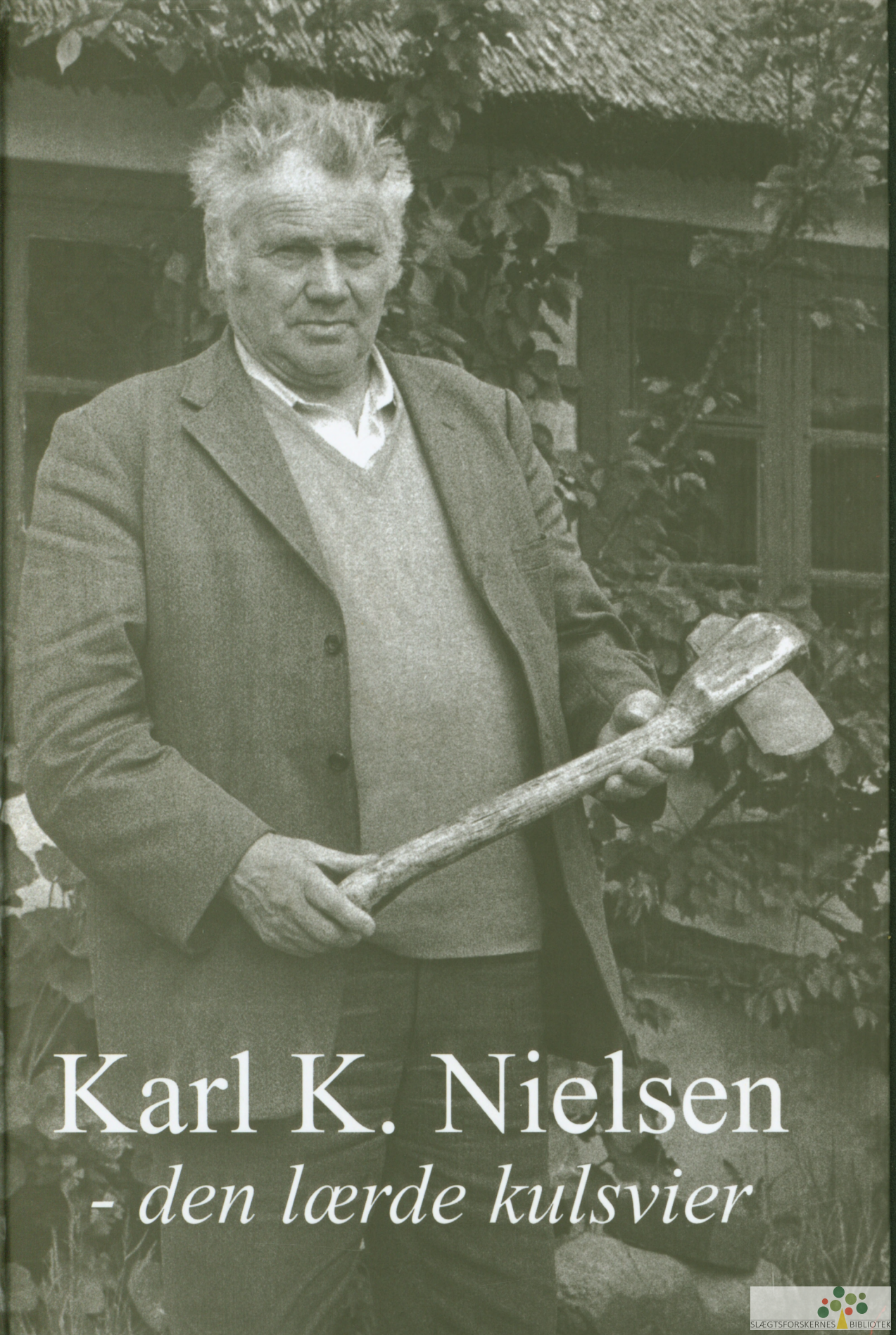
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Karl K. Nielsen
- den lærde kulsvier

Karl K. Nielsen

*- den lærde
kultsvier*

af

Bent Damsgaard-Sørensen

Viggo Murmann Jensen

Niels Bødker Thomsen

UDGIVET AF
HISTORISK FORENING FOR VÆRLØSE KOMMUNE
1998

Indholdsfortegnelse:

Barndommen
i Slaglille.....side 4
af Bent Damsgaard-Sørensen

Kulsvieren.....side 20
af Viggo Murmann Jensen

Karl Niensens arkæologiske
virksomhed.....side 49
af Niels Bødker Thomsen

*Første eksemplar af denne bog
blev overdraget til*

REGENTPARRET

ved besøget på

Værløse Museum den 16. september 1998

Redaktion:
Bent Damsgaard-Sørensen
Viggo Murmann Jensen
Niels Bødker Thomsen

Grafisk tilrettelægning:
Kaj E. Hermansen

Bogen er sat med:
11 punkt Times

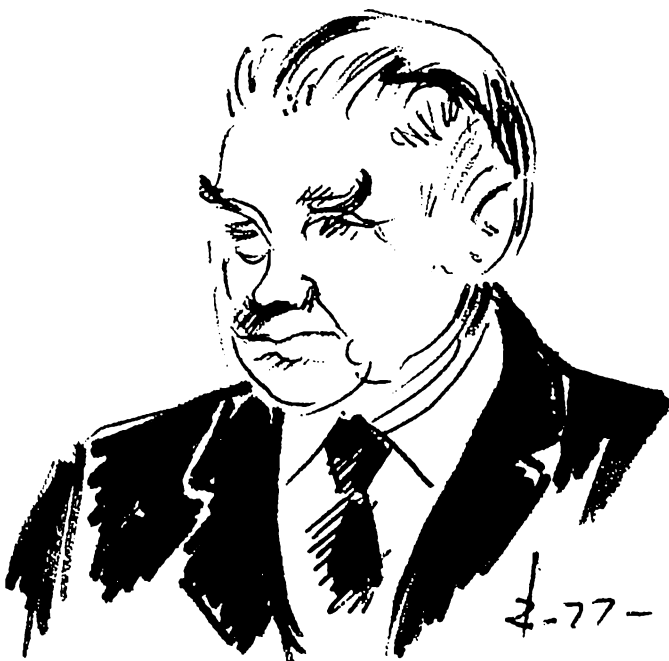
Tryk:
Team Tryk, Værløse

Reproduktion:
Team Tryk, Værløse

© Copyright:
Historisk Forening
for Værløse Kommune

Udsnit af kort, hvortil
Kort- og Matrikelstyrelsen
har ophavsret, er gengivet
med styrelsens tilladelse
A 404/85

ISBN 87-985414-2-0

Forord

Det har længe været et stort ønske for Historisk Forening at få skrevet en biografi om foreningens første formand og leder af Værløse Museum, Karl K. Nielsen. I årene 1948-77 var han ildsjælen bag disse sammenhørende og fremgangsrige kultur-institutioner i Værløse kommune, og gennem samfulde 29 år opnåede han i tilgift resultater, som gjorde ham kendt i kulturhistoriske kredse over det ganske land. Kulminationen for den selvlærde amatørarkæolog, som allerede i 1948 opnåede at blive optaget i »Det kongelige Nordiske Oldskriftselskab«, var for andre at se modtagelsen af Den kongelige Belønningsmedalje af 1. klasse med krone i 1976, men som den beskedne, jordnære mand Karl K. Nielsen var, lå det ham selv fjernt at gøre sig til over denne udmærkelse.

Omrindeligt var det hensigten at markere hans 90 års dag med en udgivelse om hans liv og gerninger, og mange af foreningens medlemmer gav på forhånd tilsagn om at købe bogen, men af mange årsager, bl.a. økonomiske lykkedes det kun at gennemføre en indledende research og et meget foreløbigt tekstoplæg.

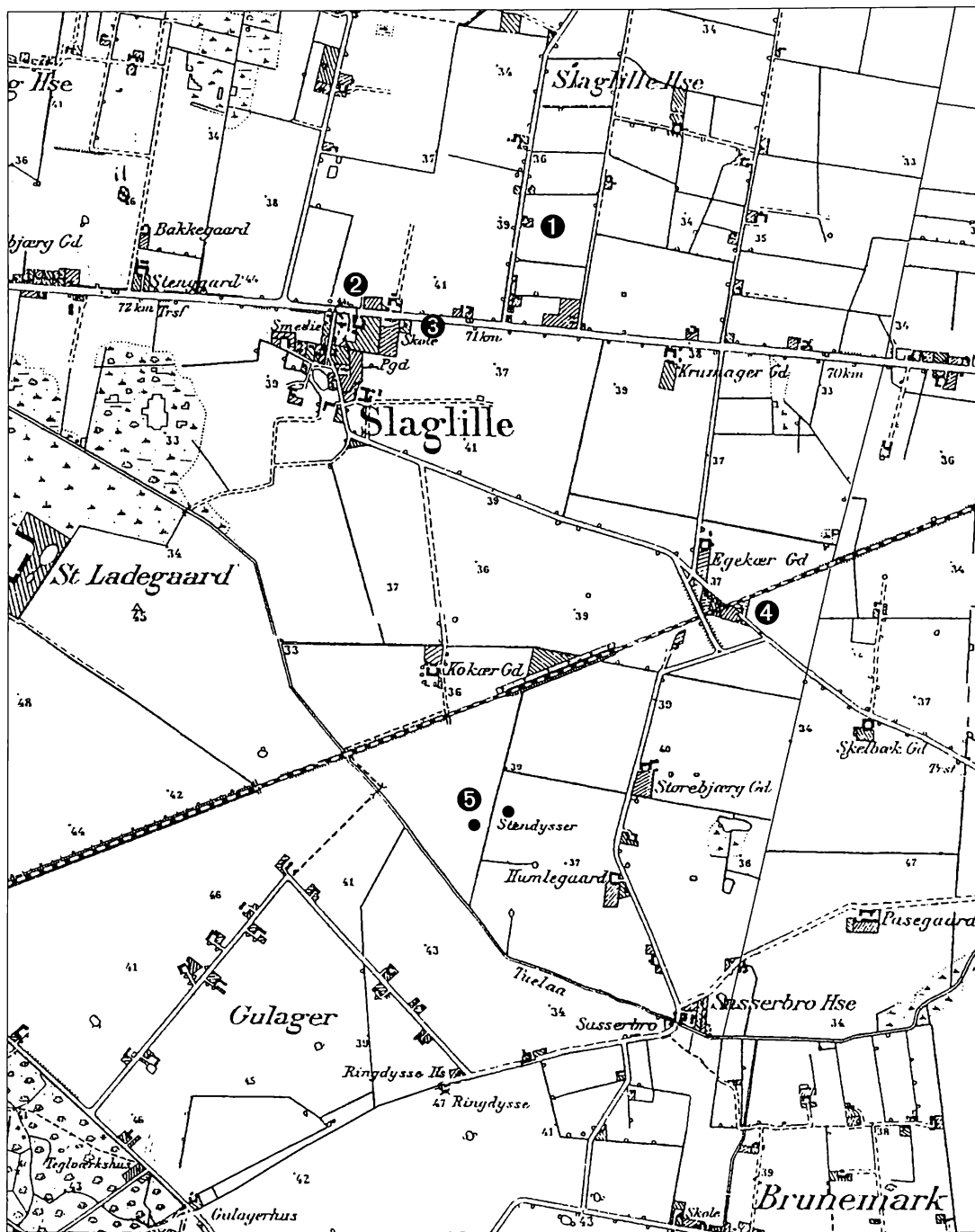
Projektet var imidlertid ikke glemt og fik ny afgørende fremgang i forbindelse med de første planer om festligholdelsen af foreningens 50 års jubilæum, og det eneste om end kedelige minus ved udsættelsen er vel, at det er tyndet ud i rækkerne af foreningsmedlemmer og andre, der som forfatterteamet lærte »Kulsvieren« at kende. Vi håber at det nu er lykkedes at få tegnet et fulgyldigt portræt af ham og hans sjældne personlighed, der kan gøre biografien interessant, også uden for mere snævre kredse.

Vi har modtaget utrolig værdifuld hjælp i forarbejdet til denne bog. Det gælder ikke mindst på mange måder fra nogle af hans gamle frivillige medarbejdere med Inge Olsen i spidsen.

Vores eget lokalhistoriske arkiv, som blev etableret efter Karl Nielsens død, har naturligvis været hovedbidragyder af kildemateriale incl. fotos, båndinterviews, udgravningsrapporter, udklip og meget mere, men også arkiver i Sorø, Ringsted og Birkerød har været særdeles behjælpelige ligesom medlemmer fra Karl Nielsens familie og personlige venner samt private, vi har besøgt i forbindelse med research på hans oprindelige hjemegn. Ved forarbejderne allerede i 1993 har tidligere medarbejder ved arkivet, Carsten E. S. Hansen ydet uvurderlig assistance, ikke mindst som interviewer og indsamler af stof vedrørende Karl Nielsens næsten ukendte fortid forskellige steder på Sjælland.

Alle nævnte - navngivne som ikke navngivne - vil vi hermed takke for års positivt samarbejde.

Bent Damsgaard-Sørensen . Viggo Murmann Jensen . Niels Bødker Thomsen.

Udsnit af målebordsblad 1:20.000 - egnen omkring Slaglille øst for Sorø.

Målt 1892, rettet 1937.

Angivne tal markerer følgende: 1. Karl Niensens første hjem 1904-08.

2. Slaglille kirke.

3. Slaglille gamle skole.

4. Banehus 48, Karls hjem 1908-16.

5. Gravhøjene.

Barndom i Slaglille

Et husmandssted med nogle få tønder land sandjord i Slaglille Huse nær Sorø danner udgangspunktet for historien om Karl Kristian Nielsen, dette begavede og alsidige, men samtidigt jordbundne menneske, som blev ildsjælen bag Historisk Forening og Værløse Museum i næsten 30 år (1948-77).

På dåbsattesten udstedt af provst G. J. Gulstad ved den gamle, historiske kirke i landsbyen Slaglille står fødselsdatoen 14. juni 1904, altså befinder vi os lige efter indgangen til det 20. århundrede, der skulle bringe en samfundsudvikling med sig trods to verdenskriges tilbageslag, som ingen kunne forestille sig, selv i deres vildeste fantasi. I Karls hjem var der iøvrigt også andre ting at spekulere over.

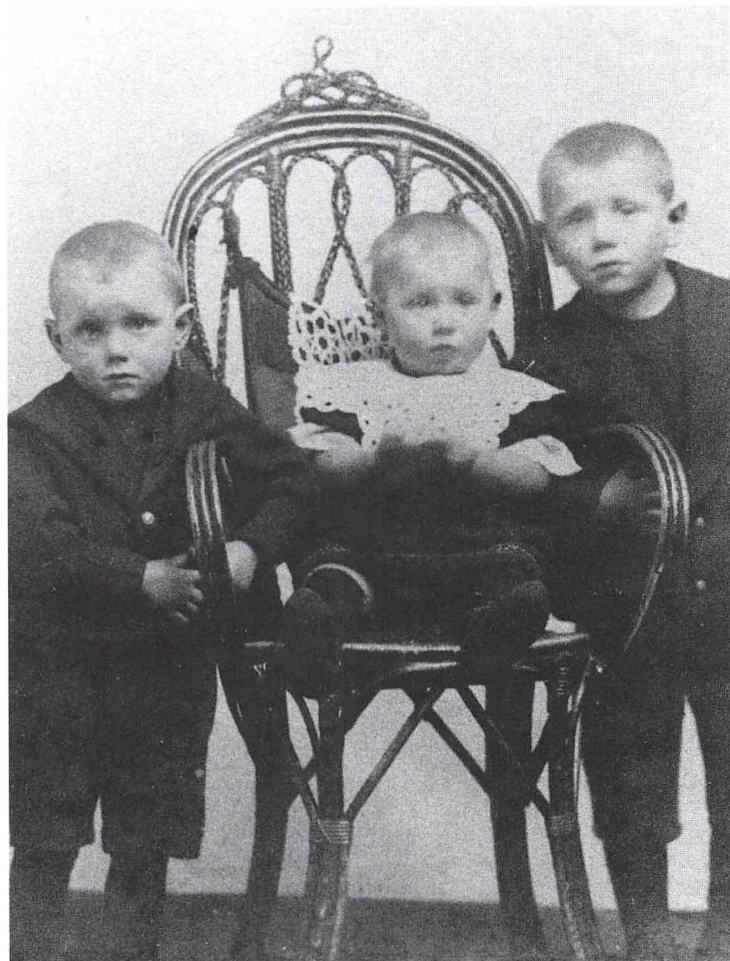
Karls far, Jacob Nielsen passede det beskedne landbrug og supplerede indtjeningen først som ekstraarbejder ved De danske Statsbaners kolonne 36a i Fjenneslev, når der var behov

*Karl Kristian Nielsen,
1904-1977.*

*Søn af: Jacob Nielsen,
født 1879 i Pedersborg,
død 1970*

*og
Ane Johanne Pedersen,
kaldet Anna
født 1884 i Bjernede,
død 1937*

*Hans, Anna og Karl,
3 søskende
født i Slaglille Huse,
fotograferet i 1908.*

Jens Pedersen - kaldt Jens Pæsen, 1840-1924.

Efter et være flyttet fra Hesselby ved Skælskør i 1888, hvor hans gård brændte, til Vejbjerggaard i Pedersborg ved Sorø, begyndte hans virke som »klog mand«. Hans folkemedicinske virksomhed blev udøvet fra »klinikken« på gården, men Jens Pedersen rejste efterhånden også landet rundt for at tage folk i kur mod allehånde sygdomme. Trods myndighedernes gentagne forsøg på at stoppe hans ulovlige virksomhed, voksede patientkredsen, der på et tidspunkt talte 17.000 på landsbasis. Sin femte dom for kvaksalveri fik Jens Pedersen i 1918. Han var da 77 år gammel men fortsatte til sin død i 1924 med datteren Marie Jensen som sin hjælper og senere efterfølger.

Megen leg foregik i omegnens skove og ved nogle gravhøje i nærheden af huset. Specielt sidstnævnte sted forekom spændende men også lidt uhyggeligt, fordi hans mor havde fortalt, hvor farligt det kunne være, hvis man vækkede højenes trold, nisser og vætter og hvem, der nu ellers boede inde bag græstørvene og stenene. Det gjaldt om at være både forsigtig og stille under legen, ellers kunne højfolkene gøre stor fortræd.

Karl lagde senere i sit liv, hvor han talte om overtro og kloge mænd og kvinder ved forskellige lejligheder, ikke skjul på sin mors overtro og hendes tilbøjelighed til i sygdomstilfælde at hidkalde Jens Pæsen fra Pedersborg eller senere den kloge kone Ellen fra Balstrup. Hun mente fuldt og fast, at de besad skjulte kræfter, som den almindelige læge ikke havde.

Noget af det, der iøvrigt fæstnede sig i Karls barndomsrindringer, var naturligt nok juletiden og herunder den noget problematiske dag, hvor julegrisen måtte lade livet for at blive til pølser, finker, sylte og saltet flæsk, som blev lagt på bismeren for at blive vejet stykke for stykke. Børnene krøb alle under dynen, når deres velfodrede ven grisen ved slagtingen begyndte at skrigte hjerteskrærende.

I h.t. »Traps Danmark« fra 1954 er der tale om »en forstyrret jættestue« og »resterne af et forstyrret gravkammer«.

Fotoet viser kun den østligste ubevoksede høj, idet nabohøjen er totalt dækket af en tæt bevoksning.

(Foto: Kaj E. Hermansen).

Mere opmuntrende var turen med forældrene til juleudstilling i Sorø. Karl så her for første gang et mekanisk legetøjstog, som kørte rundt »uden anvendelse af kraft«. Der var også en nisse, som kunne nikke med hovedet, og i følge hans far sagde den i takt med nikkene: »Kom og køb«. Lillejuleaften bagte hans mor æbleskiver ad libitum, og så fulgte juledagene med alt, hvad der hørte til af nyttige gaver, god mad, juletræ og godter. Nytårsaften blev også regnet for en fest med hjem-søgelse af de nærmeste naboer for efter gammel skik at slå skårne urtepotter itu på trappestenen. Som moderen fortalte, varede julen til Helligtrekonger - og først da blev juletræet »klædt af« og smidt ud.

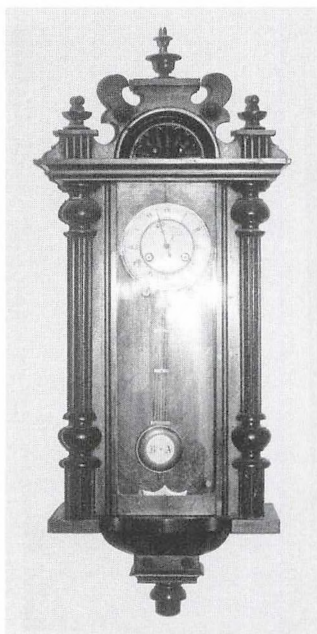

*Slaglille gamle skole.
Fik efter 1805 matr.nr. 2 af
Slaglille by. Bygningen - opført
1883 - er nu i privat eje.
Foto efter gammelt postkort fra
før 1925, hvor skolen endnu
var i funktion.
(Foto: Lokalhistorisk Arkiv
i Sorø).*

I 1910 begyndte skolegangen i Slaglille Forskole, og ud over de almindelige fag var der timer i landbrugskundskab, knyttet til skolens 7 tønder land landbrugsjord og en særlig bygning med redskaber og ikke mindst med grise, køer og heste, som lærere og elever passede og plejede i fællesskab. Karls absolutte yndlingsfag var dog historie, men ellers ved vi kun lidt om, hvordan hans skoletid formede sig. Alt tyder dog på, at han må have været en meget lærenem og aktiv elev.

Sammen med sin bror Hans begyndte Karl at spille violin. Trods de uundgåelige skænderier og slåskampe brødre imellem, gik de helt godt i spænd sammen, i hvert fald når det drejede sig om at musicere. Hverken moderen eller faderen var musikalske, og der kom således et helt nyt moment ind i familielivet. Når Karl underholdt, og det gjorde han gerne - enten på violin eller mandolin - var det mest tidens døgnmelodier, som holdt for, men også mere klassisk musik fandtes efter sigende på repertoire.

10-12 år gammel begyndte Karl for første gang at tjene ekstra lomme penge ved at hjælpe til på de omliggende gårde, og her kom hans faglige kundskaber fra skolen ham til stor nytte. Skoleundervisningen var på den tid kun hver anden dag, så der var »ledige« dage til andre og lønnede formål, og pengene brugtes ikke til mere flygtige ting, men stort set alle

Stueuret fra Karls barndoms-hjem tæller nu timerne på museet på Mosegaarden. (Foto: Kaj E. Hermansen).

Familiebillede fra Balstrup o. 1918. Personerne er fra venstre: Anna (Karls mor) med Gunner på skødet, Valborg, Jacob med Svend på skødet, Karl med jakke, vest og lom-meur i kæde, Hans, Anna, Axel og Poul. 3 søskende, Karen, Ejnar og Inger var endnu ikke født. (Originalfoto i privat eje).

til køb af bøger. Alverdens viden prøvede han at suge til sig i sin sparsomme fritid om historie, videnskab og andet, men efterhånden drejede mest mod arkæologien.

Om interessen for historie og især arkæologi på dette tidlige tidspunkt af livet blev Karl mange år senere udspurgt af bl.a. radiojournalisten Sven Alkærsig i en DR-udsendelse med titlen »Lærde folk uden eksamen« den 24. jan. 1969 og af Harald Frilund i tidskriftet: »god tid«, februar 1975.

Til Alkærsig fortæller Karl Nielsen, uden tvivl med et glimt i øjet, at han plejede gerne at antyde et slægtskab med de gamle forfædre fra Fjenneslev: Absalon, Esbern Snare og Hvideslægten som helhed, da alle på hans hjemegn regnede sig i familie med hinanden - men med Karls egne ligefremme ord begyndte det »vel ellers sådan, som det næsten altid begynder, at en stor dreng finder noget i marken og tager det hjem. Han giver det måske til sin skolelærer, for at vide, hvad det egentlig er, og så sker der det, at han måske synes, at skolelæreren ikke rigtig tager sig noget af det, og at arkæologi ialtfald slet ikke var noget pensum på den tid, jeg gik i skole. Så kommer der det, at man finder er økse mere, og tilsidst har man 3 økser, så 4, og så begynder man at grunde en samling, og det er det, jeg har gjort«.

Samme historie bortset fra indledningen med Hviderne fortalte Karl Nielsen også til Harald Frilund, men journalisten fra Danmarks Radio ville gerne bore lidt mere i den mere boglige side af sagen, og vi får da et udmærket svar på Alkærsigs spørgsmål i interviewet, men mere om dette og selvstudierne i det følgende afsnit.

Flere års gerning blev at tjene bønder

Jacob Nielsen steg i graderne til banearbejder af 1. grad ved kolonne 34 i Kværkeby med en dagløn på 3,75 kr., og i 1916 måtte familien tage afsked med de kendte og historiske steder i Sorøs nærhed. I ansættelsesbrevet er udtrykkeligt noteret, at der skal tages »Bolig i nærheden af kolonnen«. Boligmæssigt var overgangen næppe stor, for familiens hjem blev atter et banehus (38) med bare to værelser og et lille kammer. Beliggenhed: Balstrup i Ringsted Landsogn.

Flytningen betød, at Karl i sine sidste skoleår, hvor den 1. verdenskrig rasede uden for landets grænser, var tilmeldt nabobyen Tolstrups skole. Efter konfirmation og afsluttet skolegang kom Karl for alvor ud at tjene bønder.

I 4 år var han ansat på Egebjerggaard ved Assendløse pr. Viby Sj., en lille gård på omkring 25 tønder land men med mange kreaturer og svin. Kun hver anden week-end var der mulighed for at komme hjem til mors omsorg ca. 20 km borte.

På gården havde han kun et lille karlekammer med plads til de mest personlige ting, og det kan måske undre, at han udstod den unormalt lange ansættelsestid, for i princippet følte han sig fæstet på falske vilkår som både karl, fodermester og »enepige«. Således skulle han tidligt op om morgenen og malke køerne, om vinteren dertil ind og tænde op i kakkelovnen, så der var varme i stuen, når det efter Karls udsagn behagede »herskabet« at stå op. Sommerdage måtte han, hvor andre havde pause, ud for at flytte køerne og vande kvier og

Egebjerggaard, Assendløse, Viby Sj.

Foto efter maleri i privat eje, formentlig fra 1920-erne. Ved en sammenligning med gården af i dag må konstateres en del ændringer, ligesom maleren har tilladt sig nogle friheder i fremstillingen af bygninger og beplantning.

*Sophus Müller; 1846-1934.
Arkæolog, direktør for National-
museets 1. afdeling 1892-1921.
En af nordisk oldtidsforsknings
betydeligste videnskabsmænd.
1881-1920 var han den reelle
leder af det Oldskriftselskab,
som Karl blev optaget i (1948).
Hans skriftlige hovedværk var
»Vor Oldtid«, betegnet som en
milepæl i arkæologiens historie.*

kalve. Som gårdmanden sagde: »Du står jo blot og læser i middagsstunden alligevel, så du forsømmer ikke noget ved at passe kreaturerne«.

I begyndelsen af sin tid på Egebjerggaard havde Karl bedt om at sidde i et lille rum under trappen i stuehuset for at læse bøger og rode i de gamle ting, som fandtes der, og dette blev nu brugt imod ham.

Fyraften var det først ved 8-tiden om aftenen, når der var malket af, og først efter en kort pause og aftenkaffen halvanden time senere var det sengetid. Vovede han at lade den osende staldlygte lyse i sit kammer, for at kunne læse i en af datidens væsentligste bøger om oldtiden, han havde købt - Sofus Müllers: »Vor Oldtid - Danmarks Forhistoriske Archæologi«, hørtes snart mandens barske røst: »Du sover fra lyset!«.

VOR OLDTID.

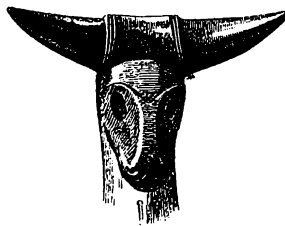
DANMARKS
FORHISTORISKE ARCHÆOLOGI

ALMENFATTELIG FREMSTILLET

VED

SOPHUS MÜLLER.

MED 441 ILLUSTRATIONER I TEXTEN OG 6 PLANCIER.

KJØBENHAVN.
DET NORDISKE FORLAG.

HOVFORLAGET:
ERNST BOJESEN.

1897.

I samtalen med Sven Alkær sig næsten 50 år senere neddæmpede Karl sine teoretiske kundskaber og svarede let omskrevet således: »Jeg tror man lærer sig sit fag bedst gennem det praktiske arbejde i marken«. Heri lå altså slet ikke en nedvurdering af det boglige, men for ham manglede både tilstrækkelig tid til og mulighed for at læse nok i sine bøger, endsig læse aviser, mens videbegæret var størst.

Det pinte ham iøvrigt også, at han aldrig kunne få tid til at deltage i det sociale ungdomsliv i byen. Det betød bl.a., at han ikke vidste, om vilkårene var bedre eller dårligere på andre gårde for tjenestekarle som ham selv, men livet på landet som sådan holdt han af; naturen, det dyrkede land og de mange dyr. Landbrugsfagligt ønskede han også at skaffe sig ny viden og indsigt, og det var ikke nemt, når arbejdsdagen var på omkring 16 timer dagligt.

Senere opdagede han imidlertid, at han ikke var den eneste, der befandt sig i samme situation og han forstod, hvordan den noget nedladende betegnelse »bondekarl« i grunden var opstået, ikke mindst blandt byboere. Endnu ikke fyldt 20 år reflekterede han meget over de årsagssammenhænge, som gjorde, at nogen i landbosamfundet kunne få tilskyndelse til at videreudanne sig og andre ikke, selvom evnerne var til stede.

Ind imellem syntes han trods alt at have gode stunder, f. eks. når han med mellemrum blev sat til at være barnepige på nabogården! Og det var ikke blot på grund af den ekstra indtjening det gav, men Karl var meget glad for børn og gik ikke af vejen for at optræde som julemand forskellige steder, ligesom han gjorde det for sine mindre søskende, når han var hjemme i julen. Hans rolle hjemme blev efterhånden som en slags reservefar, fordi hans far ofte kun var hjemme i en kort weekend på grund af sit arbejde, der 1924-28 foregik på den nærliggende »Midsjællandske Jernbane«, hvoraf kun en del af strækningen kom i drift.

Midsjællandske Jernbane. Ud over strækningen Næstved-Ringsted var den planlagt til at gå fra Ringsted til Hillerød.

I 1919 begyndte man anlægget af banen til Hvalsø og videre til Frederikssund som en enkeltsporet, indhegnet bane, og i årene 1924-28 blev den taget i brug, mens forbindelsen til Hillerød aldrig kom i drift. I maj 1936 kørte det sidste tog mellem Ringsted og Frederikssund. Hele projektet blev således en total fiasko.

Tolstrup skole. Den ældste del af skolen i Ringsted Landsogn blev bygget i 1885, men fungerer ikke mere som folkeskole. Den nåede dog i udbygget form at blive 100 år. Det var læreren på skolen, som tilsyneladende manglede forståelse for Karls arkæologiske interesse. (Foto: Kaj E. Hermansen).

Skiftende arbejdspladser i arbejdsløshedens år.

Efter det krævende arbejde på Egebjerggaard kom en lang periode, hvor han havde skiftende arbejdspladser, og det lader sig derfor næppe gøre mere at rekonstruere Karls færden i disse 7-8 år efter 1923. Arbejdsløsheden var stor, og mange landmænd kunne ikke klare deres forpligtelser og måtte forlade deres gårde, flere med udvandring til følge. Karl var tvunget til at tage det forskelligartede arbejde, der kunne fås, selvom det måske kun drejede sig om kort tid på samme sted. I sidste halvår af 1930 tjente han på gården Bredeløkken på Stevns, kom her fra til Østergaard i Benløse ved Ringsted og endelig til Pilehavegaard i Skibby, Hornsherred. Sidstnævnte steder var han kun i 2 måneder, nærmest som en slags daglærer.

Fodermesterperioden

Endelige lykkedes det i marts 1931 at finde et mere blivende sted (1½ år) på Eskemosegaard ved Birkerød, hvor han fik ansættelse som fodermester. Man kan sige, at skæbnen på en forunderlig måde bragte ham nærmere og nærmere mod det sted i Nordsjælland, hvor der definitivt skulle blive brug for hans arbejdskraft og alsidige evner, om end vejen endnu førte gennem ret så store prøvelser og omvæltninger.

Fodermesterperioden blev så vidt det kan vurderes både interessant og udfordrende. På den 165 ha store Eskemosegaard

Gården var i.h.t. værket »Større danske Landbrug« fra 1930 i sin oprindelse en middelaldergård, som bl.a. i 1727 har haft kronprins Christian (6.) som ejer, hvor han lagde den ind under hovedgården Hørsholm.

I en kort periode i 1730'erne var den skovridergård og havde i de følgende 100 år ejere uden for bondestanden.

Først i 1836 blev gården overtaget af ejeren af Esromgaard og i 1884 af sønnen, proprietær C. E. Rotwitt Schmidt.

Ejeren i Karl Nielsens fodermestertid, Niels Porse købte gården i 1927, hvor den havde fået ny hovedbygning.

Den store gård ved Sjælsø eksisterer ikke mere. (Ses i baggrunden). I 1947 blev den solgt til Birkerød kommune og udstykket til parcelhusgrunde.

(Tegning fra 1887 med signaturen SN udlånt af Birkerød Lokalhistoriske Arkiv).

*Klip fra bladet
om
ferie (uddrag):*

- Der er en brist i Samfundsordningen: thi nu, da der er saa mange Arbejdsløse, maa der da være en Chance for at få Ferie. Vi er jo da nok til til at skiftes om Arbejdet; men uheldigvis er vi ikke alle ens indstillede, og derfor kan vi aldrig blive enige om at hjælpe hinanden. Hvem vilde tage Landarbejderens Gerning op?

Nu, da der gaar saa mange ledige og på en Maade har vedvarende Ferie, maatte der da være en god Lejlighed til at nedsætte Arbejdstiden eller skaffe en Del Arbejdere en haardt tiltrængt Hvileperiode. Samfundet klarer jo Skærene alligevel, enten det saa sker på den ene eller anden Maade.

K.K.N.

ver nedtrykt og misundelig, fordi jeg kan give Hustru og Børn bedre Kaar end han. Ungdomsdrømmenes Luftslotte, der skabtes i hans Fantasi, er blevet kuldkastet. Alt er tabt, endogsaa Modet. Forsagthedspræget faar den Arbejdsløse, fordi han kan indse, at hvor meget han end stritter imod, er han dog et Bytte for det kapitalistiske Samfund.

Pessimisme og Sortsyn, fordi han ingen Vej øjner ud af Krisen, der førte den store Arbejdsløshed med sig. Dog præger Pessimismen saavel Arbejder som Kapitalist. Ingen ved sig sikker. Arbejderen kan blive ledig i Dag, i Morgen eller i Overmorgen, han ved det ikke selv. Stats- og Kommunefunktionærene har begge Anelser med Hensyn til Fremtiden. Jernbaner nedlægges, og Funktionærene maa gaa til Proces for at faa en Andel i deres Tilgodehavende. Kommunerne maa gribe til ekstraordinære Midler for at skaffe de nødvendige Penge. Den jævne Landarbejder, der er fæstet for et halvt eller helt Aar ad Gangen, gaar og gruer for at møde Arbejdsgiveren med tomme Lommer på Afregningsdagen.

Staten begynder at tale om Indefrysning af Lndbrugets Gældsbyrde. Der er Planer fremme om større Formueskat, maaske Formuekonfiskation. Sortsynet er hos Gaardejere og Forpagtere, der ikke ved, hvor de skal faa Penge fra til næste Termin; maaske størst hos Husmændene, der knap nok kan faa det tørre Brød. Konger og Præsidenter er usikre og bange. Tronerne vakler. Folkestemningen kan skifte hurtigt.

Men værst af alle har Arbejderen det, og mest den Arbejds- og Hjemløse. Understøttelsen er saa ringe, at han maa tilsidesætte enhver Tanke om at nyde et Gode. Et Sæt nyt Tøj og Saaler i hans Sko kan der ikke blive Penge til. Det er moralsk nedbrydende at gaa ledig Dag efter Dag, "Lediggang er Roden til alt ondt".

Hvad er Løsningen paa Arbejdsløshedsspørgsmaalet? Det er ikke let at se Udvejen. Statistikerer siger: Der er mere end Plads nok til os alle. Der er ubegrænsede Muligheder for Eksistens. En Befolkning mange Gange større end den nuværende kan leve paa Jorden uden at lide Nød. Lad os da haabe, at den Vej vi gaar paa, om end den er mørk, alligevel er den rette. Der er et Ordsprog, der hedder: Efter Regn kommer Solskin. Lad os derfor se lyst paa Tilværelsen og raabe et: Bort med al Pessimisme.

Fodermesterbladets Adresse

er de første 14 dage forandret til:

p. t. Karl K. Nielsen,

c Gdr. Anders Andersen,

Katholm - pr. Skævinge.

re fast, fossilt brændsel. Kulsvierne var tidligere tit ilde set, da de drak lidt rigeligt og ofte supplerede deres indtjening ved krybskytteri. I normale år kunne det dårligt betale sig at fremstille trækul.

Med krigsårene ændrede den almindelige holdning til kulsvierne sig imidlertid, idet professionen blev lige så uundværlig for samfundet som brunkulsbrydning og tørveskæring. Alene i Ganløse Ore brugtes 10.000 rummeter brænde om året til trækulsproduktionen.

Kulsvieren flytter til Værløse

Allerede mens besættelsen var i sin alvorligste, men heldigvis sidste fase tilmeldte den evige ungarl sig folkeregistret i Værløse kommune under adressen Bybrøndstræde i Kirke Værløse. Datoen: 3. april 1944. Med sig havde han til sit beskudne lejemål bl.a. en omfattende samling oldsager, som ikke mindst den intensive tørvegravning i egnens moser havde bragt for dagen. Kulsvieren Karl K. Nielsen var nu kommet på sin rette hylde blandt mennesker, der allerede fra starten bød ham velkommen til egnen, hvor Hvideslægten havde sat sig mange spor, akkurat som tilfældet var på hans barndomsegn ved Sorø.

Bent Damsgaard-Sørensen

I Kirke Værløse skrev Karl Nielsen »Sangen til Værløses Pris« og afslørede et hidtil ukendt talent. Interessen for historien fornægter sig ikke i sangen, hvoraf følgende kun er ét vers ud af fem:

*Her har boet Folk fra
Landets ældste Dage.
Mosen vidner om det
baade her og hist.
Deres Flintøkser har de
ladt tilbage,
og paa Byens Bakke har
de boet sidst.
Her ved Kildebakkens
Lund de rejste Stene
for at prise Guden som
dem alting gav,
for til sidst i Høj at hvile
deres Bene,
endnu viser Mark og Skov
os deres Grav.*

*Huset: Bybrøndstræde,
Kirke Værløse, hvori
Karl Nielsen lejede 2 værelser
med indgang i gavlen
i perioden 1944-62.
(Foto: Lokalhistorisk Arkiv).*

I sommeren 1956 demonstrerede Nationalmuseet sammen med det kulturhistoriske fri-landsmuseum på Hjerl Hede, hvordan man i tidligere tider udvandt jern af myremalm. Det skete ved at jernet udsmeltes i jordgruber, hvor man anvendte trækul som brændstof. Museet hentede Karl Nielsen til Hjerl Hede ved Skive, hvor han var i 14 dage, ikklædt middelalderdragt og hvor han brændte det trækul i jordmiler, som blev anvendt til jernudvinningen.

Kulsvieren

Tjenestekarl, teglværksarbejder, arbejdsmand, depotarbejder, kulsvier og museumsleder - det er nogle af de stillinger Karl Nielsen har bestridt igennem et langt og slidsomt arbejdsliv, hvor der tillige i fritiden har været overskud til det store arkæologiske arbejde, studierne og arbejdet omkring Historisk Forening for Værløse Kommune.

Kulsviernavnet hidrører fra perioden 1940 til 1948, hvor Karl Nielsen hovedsageligt var beskæftiget med at brænde trækul i Ganløse Ore, trækul som blev anvendt som brændsel i besættelsestidens gasgeneratorbiler, til optænding og til medicinsk brug. Efter krigsårene arbejdede han en periode på Flyvestation Værløse, og derefter på en række skiftende job indenfor bygge- og anlægssektoren.

Men det var som kulsvier Karl Nielsen blev landskendt, da han i 1948 blev optaget i Det Kongelige Nordiske Oldskrift-

selskab. - Det var ikke hans idé at titulere sig selv som kulsvier, men Oldskriftselskabet bad ham inden optagelsen om, at de måtte anvende titlen på optagelsesdokumentet, idet man mente den både var farverig og samtidig markerede, at her var en jævn og selvlært mand blevet optaget i det fornemme selskab, der udover Kong Frederik den Niende som præsident, også talte en række kendte forskere og videnskabsmænd.

Alle landets aviser og mange i hele Norden omtalte optagelsen i Det kongelige nordiske Oldtidsselskab, og sagen blev også benyttet af flere bladtegnere, her en festlig tegning fra Social-Demokraten.

En særudstilling på Nationalmuseet

I foråret 1948 viste Nationalmuseet på en særudstilling oldsager fra egnen omkring Farum, Værløse og Ganløse. Det eneste ved udstillingen var, at det var fund der var overdraget Nationalmuseet af amatørarkæologen Karl Nielsen, og at museet fandt dem så værdifulde, at man ville vise dem på en særudstilling.

De mange oldsager var fremkommet under den anden verdenskrig, hvor tørvegravningen var genoptaget i de nordsjæl-

Samarbejdet omkring særudstillingen på Nationalmuseet i 1948 fik den følge, at Karl Nielsen den 13. december 1948 blev optaget som medlem af Oldskriftselskabet og modtog et diplom underskrevet af Johannes Brøndsted. Optagelsen var anbefalet af flere af det ærværdige selskabs medlemmer, som anerkendelse for en særlig arkæologisk og videnskabelig indsats!

DET KONGELIGE NORDISKE
OLDSKRIFTSSELSKAB

*har i sit Møde den 13. December 1948
optaget*

Kulsvier Karl Nielsen

*som Medlem, idet Selskabet i ham anerkender
en Mand, der vil kunne tjene og fremme dets
Formål.*

*Dette Indvalg er godkendt af Selskabets
høje Præsident*

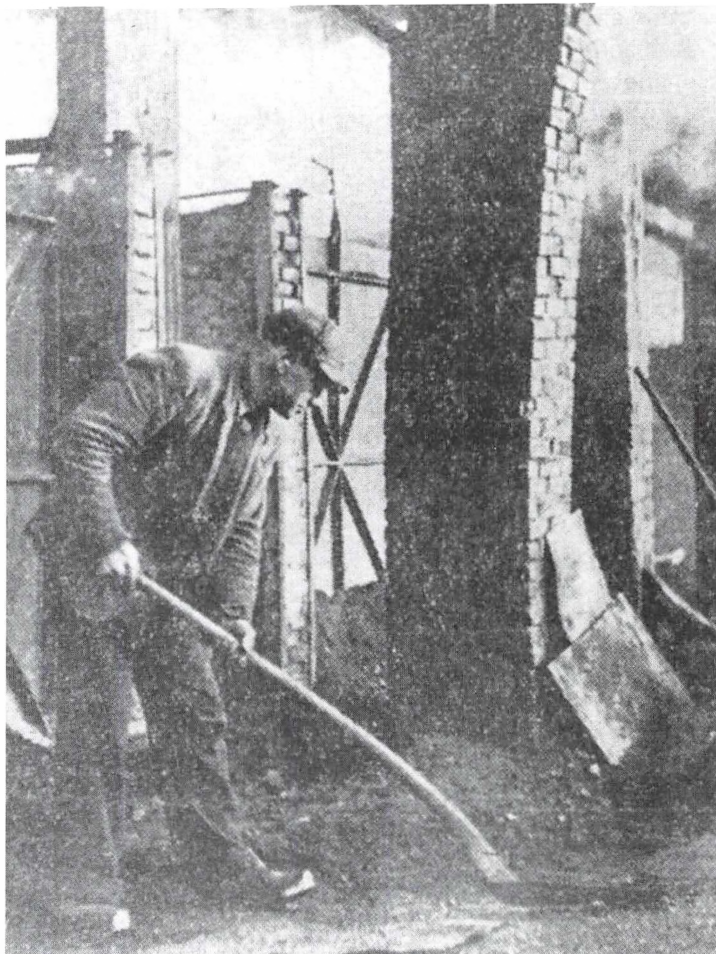
Hans Majestæt Kongen.

København, den 13. December 1948.

Johannes Brøndsted
Præsident

*Det kongelige nordiske
Oldskriftselskab har på sit
Møde den 13. December 1948
optaget Kulsvier Karl Nielsen
som Medlem, idet Selskabet
i ham anerkender en Mand,
der vil kunne tjene og fremme
dets Formaal.
Dette indvalg er godkendt af
Selskabets høje Præsident,
Hans Majestæt Kongen.
København,
den 13. december 1948.
Johannes Brøndsted*

Under den tyske besættelse og i de første efterkrigsår tog produktionen af trækul et voldsomt opsving. Kullene anvendtes til opvarmning og til gasfremstilling i datidens gasgeneratorbiler. Kulsvidningen blev også genoptaget i Ganløse Ore, hvor kulsvier Chr. Bonde Jensen der boede i Kirke Værløse, igen begyndte på at brænde kul, dennegang ikke i jordmiler, men i murede ovne. I perioder beskæftigede han op til en halv snes mand, heriblandt Karl Nielsen, som her lærte kulsvierfaget, som han siden praktiserede i Grib skov og på Hjerl hede. Billedet viser Karl Nielsen foran ovnene i Ganløse Ore og er optaget i januar 1948.

»Jeg blev offer for en del virak«

Da optagelsen i det fornemme selskab blev kendt, blev det hvad vi idag ville kalde en rigtig mediebegivenhed! Journalister fra dag- og ugeblade strømmede til det lille hus i Kirke Værløse hvor Karl Nielsen boede, og til Ganløse Ore, hvor han og hans makker var igang med kulsvieriet. Næsten alle landets aviser og ugeblade bragte reportager og billeder - her er et enkelt klip fra dengang:

»Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskabs Lærde skal normalt ikke findes foran en Kulsvierovn, men Fænomenet Karl K. Nielsen, det nys optagne Medlem svigter ikke sin Dont fordi han nu endelig har opnået den videnskabelige Anerkendelse, som han har gjort sig fortjent til. Vi fandt ham igaar (19.1.1949) i Ganløse Ore, tilsodet over hele Kroppen, i færd med at stable en Trillebørs Brændeindhold ind i Ilden i en af Kulsvieriets murede Ovne. Blitzlamperne lynede mellem syreædte og sodede Skorstene, der fortæller om to

Mænds anstrengende Job, Aar ud og Aar ind. En jævn Arbejdsmand er fundet værdig til Optagelse i et fornemt videnskabeligt Selskab, hvis Medlemmer hidtil er rekrutteret blandt Professorer og andre skolede Akademikere. - Til Fyr-aften slaar vi følge gennem Skoven til det lille Hus i Bybrøndsstæde i Kirke Værløse, hvor Karl Nielsen bor til Leje i to lavloftede Stuer. Huset har ligget her siden 1780, fortæller han. Reolerne i den ene Stue svulmer af arkæologiske og historiske Bøger, på Væggene hænger Karl Niensens egne Tegninger og Malerier, og her og der staar der sirligt udskaarne Figurer samt et udskaaret Skab i Moseeg - alt har han selv lavet. Husets andet Værelse domineres af et stort Bord og to Skabe, hvori der ligger Stenøkser, Knive, Kranier og andre Oldsager. Sagerne bliver flyttet ud paa Bordet og indgaaende forklaret!«

Snart var Karl Nielsen kendt i det ganske land, og selv nordiske aviser omtalte begivenheden. På et af mange spørgsmål fra et stort svensk dagblad svarer han, at han er ugift - »annars skulle jag aldrig fått tid att leta efter fornsaker«, lød hans tørre kommentar.

På sin egen jordnære måde beskrev Karl senere den store medieinteresse om sin person - »Jeg blev offer for en del virak« - Men der skal ikke herske tvivl om at han var glad for den faglige anerkendelse der lå i optagelsen, og især for de bedre samarbejds muligheder der nu åbnede sig for ham, til Nationalmuseet og hele den arkæologiske verden.

Men også i Værløse kommune fik begivenhederne omkring Karl Nielsen betydning!

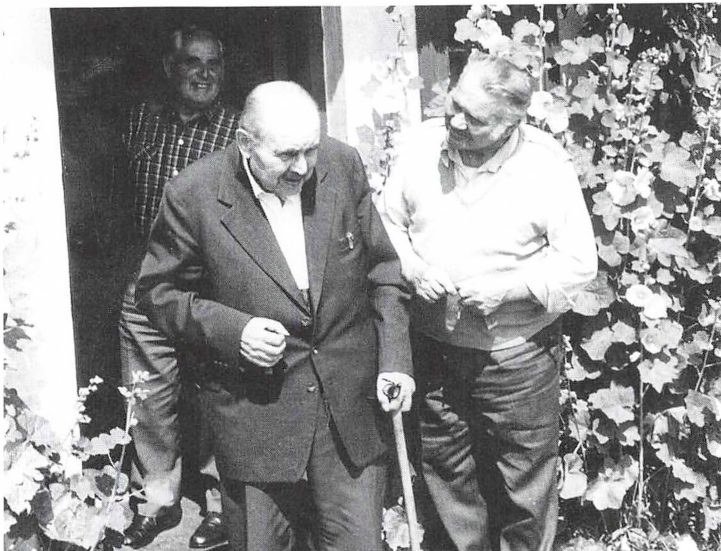
En forening fødes

I foråret 1948 tog sognefoged A. P. Grøn med Slangerupbanen til Nørrebro station, og derfra videre med linie 19 til Nationalmuseet, for at se særudstillingen med Karl Niensens fund. A. P. Grøn der var kedelpasser på Sønder sø vandværk, var tillige socialdemokratisk medlem af sognerådet. Han tog engageret del i lokalsamfundets kulturelle liv, og han var drivkraften bag oprettelsen af biblioteksvæsenet i Værløse kommune.

Udstillingen må have gjort indtryk på Grøn, for et par dage senere cyklede han til Kirke Værløse for at tale med Karl Nielsen. - »Grøn sagde til mig, at han godt kunne tænke sig et museum i Værløse,« fortæller Karl Nielsen, »men jeg skuffede ham vist nok meget ved at sige, at vi har jo et i Ballerup som vi bør støtte og at Ballerup Museumsforening jo også dækker Værløse kommune«.

Karl Niensens afvisende holdning skal nok ses i lyset af, at hans daværende virkefelt dengang omfattede hele egnen, og at han først i april 1944 flyttede fra Farum til Kr. Værløse. Det

Det var sognefoged Anders Poulsen Grøn, der i 1948 tog initiativet til stiftelsen af Historisk Forening, og det var ham der overbeviste Karl Nielsen om det rigtige i at arbejde for et lokalt museum i Værløse. A. P. Grøn sad dengang i sognerådet, og tog aktivt del i kulturlivet. Her viser Karl Nielsen rundt på samlingerne ved et besøg i 1972. Bag A. P. Grøn skimtes Jens K. Skov, der var foreningens kasserer gennem 31 år. (Foto: Viggo Murmann Jensen)

var også hans opfattelse, at egnen var bedre dækket ind gennem den nære beliggenhed af Nationalmuseet, Frilandsmuseet og andre store museer i København og dens omegn.

Men A. P. Grøn opgav ikke så let, og den 2. juli 1948 samlede han 11 historisk interesserede til et møde, der resulterede i nedsættelsen af et arbejdsudvalg, der skulle forberede en egentlig foreningsdannelse. Karl Nielsen kom med i udvalget, og han må åbenbart være blevet overbevist om det bæredygtige i museumstanken, for i den foreslåede formålsparagraf for den kommende historiske forening hed det:

»Eet af foreningens ønsker er at få oprettet et museum, der skulle rumme egnens gamle ting, som ellers skønnedes at ville gå til grunde. Et andet ønske er at få optegnet sognets og egnens historie ved samtaler med gamle mennesker og ved granskning i arkiverne. Et tredje er at få udgivet et årshæfte, hvorved man om nogle år kunne få samlet en bog, hvor Værløse kommune og egnens historie var skildret.«

30. september 1948 stiftedes Historisk Forening for Værløse Kommune. Det skete på et møde på Lille Værløse skole, hvor 18 interesserede var mødt frem. Foreningens første bestyrelse kom til at bestå af:

*Sognefoged Anders Poulsen Grøn
Gårdejer Peter Olsen
Førstelærer Arne Gade
Førstelærer Axel Ougaard
Frk. Ester Bentzen
Arbejdsmand Karl Nielsen
Skovrider Erik Buchwald
Tækkemand Harald Nielsson
Seminarielærer Herman Wolffsen*

Karl Nielsen blev valgt til formand for den ny forening og kommenterede et par måneder senere valget: »Jeg blev overraskende nok valgt til formand, og undrer mig over hvilke kvalifikationer de har set mig i besiddelse af til denne stillingspost. Men nu synes jeg efterhånden om tanken og ideen. Den kan som bekendt gribe en mand!«

Karl var åbenbart nu blevet helt overbevist om det rigtige i at oprette et sognemuseum, for allerede en uge efter stiftelsen efterlyste den ny forening effekter til de kommende samlinger. Teksten i Hareskov-Værløse Avis var uden tvivl forfattet af den nyvalgte formand:

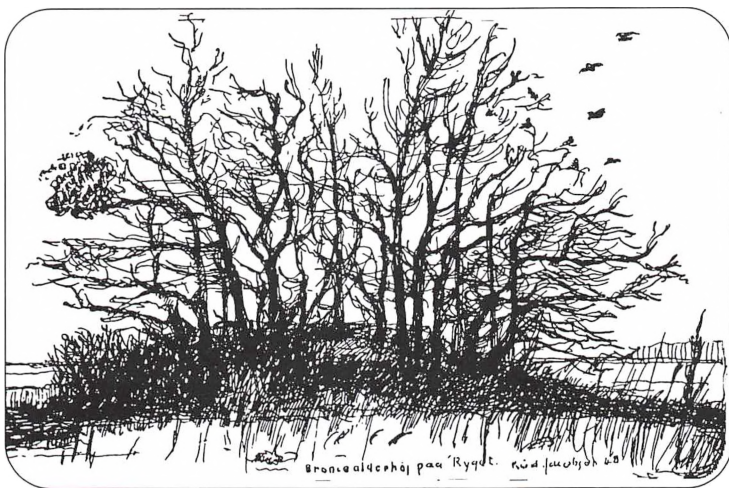
»Vi kan bruge Møbler, især med lokalhistorisk Patina, Husgeraad, Billeder (især gamle fra Værløse Sogn), Arkivsager, Bøger, Oldsager, kort sagt, alt hvad der er gammelt! - Sognets Beboere vilde gøre det kommende Museum en Velgerning ved at støve deres Loftter efter, det er en kendt Sag at der gemmer sig mange forskelligartede Ting saadanne Steder.

Vi ved jo, at det naturligvis vil være mange umuligt at bringe over sit Hjerter at overlade et Arvestykke til Museet. Og vi i Historisk Forening er ogsaa kun glade for, at Mennesker viser Kærlighed til disse Ting. Men det bemærkes, at Museet ogsaa med Glæde modtager testamentariske Gaver.

Et Museum laves jo ikke paa en Dag!«

En formand går igang

Det var en ny og for ham ukendt rolle som Karl Nielsen nu skulle udfylde. Uden erfaring i foreningsarbejde, uden lokaler og uden penge, skulle han nu lede opbygningen af den nydannede forening. - Men med sig havde han en solid viden om fortiden og en evne til at tryllebinde og engagere tilhørerne, en evne som bidrog til at så mange dengang blev aktive medarbejdere i foreningen og i det senere museumsarbejde.

Værløsemaleren Rud. Jacobsen har tegnet foreningens bomærke, bronzealderhøjen Wilhøj ved Ryet skov, som har prydet forsiden af årsskrifterne gennem alle årene. - Rud. Jacobsen boede i godt 40 år i et gammelt hus "Ulvekær" nær Ryetgaard, og sammen med Hans Knudsen og Edvard Sarvig har de tre Værløsemalere i deres arbejder skildret deres kærlighed til egnens natur, og forevigtet mange, nu forsvundne gamle bygninger.

Foreningens første årsskrift udkom i 1949. Det beskedne foreningskontingent på 3 kr. årligt kunne langt fra dække udgiften til trykning, og de første år udkom årsskriftet da også kun med en særlig støtte fra gårdejer Peter Olsen på Paradisgaarden.

Karl Nielsen bidrog gennem årene med mange velskrevne artikler og beretninger fra den arkæologiske virksomhed og ikke mindst den årlige beretning »I årets løb«, der altid indledte årsskrifterne. Her fortalte han jævnt og ligetil om alt hvad der var foregået i foreningen og omkring museet, en beretning han udbyggede på de årlige generalforsamlinger.

Årsskriftet har stort set ikke ændret udseende siden det første nummer, selvom det idag har flere sider og er teknisk bedre udført. Men det er stadig Værløsemaleren Rud. Jacobsens fine tegning af bronzealderhøjen på Ryet, der pryder forsiden, og det er stadig foreningens formand der skriver »I årets løb.«

En anden tradition, der gennem årene kom til at betyde meget for sammenholdet i Historisk Forening, blev også indledt i de første år, med forårsvandreture, sommerudflugter og efterårsvandreture, der gik rundt på egnen og senere også videre omkring. Det var ofte Karl selv der førte an og fortalte, men han havde også viden og evne til at finde andre kyndige til at virke som rundvisere på turene, som ofte havde op mod hundrede deltagere.

Forårsvandreturene, sommerudflugterne og efterårsvandreturene har i alle årene været en fast og populær del af foreningens virksomhed, og Karl var med på dem alle, enten som leder eller som arrangør. Her fortæller Karl om Bastrupruinen på forårsturen til Ganløse Ege i 1976.

(Foto: Inge Olsen).

Kaj Øgaard Sørensen var helt fra starten i 48 en god støtte for den ny formand. I »Kajs Avis« (Hareskov-Værløse Avis), kunne man læse fyldige referater af møderne, fra turene og andre arrangementer, og den lille avis bidrog uden tvivl til, at stadig flere sluttede aktivt op om foreningen.

Indsamlingen af genstande til det kommende museum gik godt, og lysten til at bidrage fremmedes både af, at gaverne blev nævnt i årsskrifterne og at Karl Nielsen, som et fast punkt på generalforsamlingerne, fremviste og kommenterede gaverne på en særdeles underholdende måde. Det stimulerede giverlysten, og da alt blev modtaget, var Karls to stuer og loftet snart ved at sprænges!

»Dette er en udstilling - ikke et museum«

Sådan indledte Karl Nielsen sin tale, på sin vanlige jordnære måde, ved den festlige åbning af »De historiske samlinger« på Lille Værløse's gamle skole. Hele hovedstadspressen, hvor Karl Nielsen som altid var godt stof, havde samme dag omtalt begivenheden med overskrifter som: »Den lærde Kulsvier indvier museum idag!«

Sognerådet havde udlånt lokalerne og Karl og hans trofaste medarbejdere havde haft travlt med at istandsætte rummene

Foreningens årlige generalforsamling blev hurtigt et til-løbsstykke, hvor ikke mindst Karl Nielsens fremvisning og hans kommentarer til de gaver museet havde modtaget i årets løb, var et populært indslag under det efterfølgende kaffebord. Billedet, hvor Karl Nielsen aflægger beretning, er fra 1960.

Den gamle skole i Lille Værløse, hvor det første museum kunne indvies i 1953, efter at samlingerne var hentet frem fra Karl Nielsens hjem i Kirke Værløse og hvor de ellers havde været opmagasineret.

Efter 6 måneders ihærdigt arbejde med at indrette museet i den gamle skole, nyder Karl og hans gode medarbejdere en velfortjent frokost efter indvielsen. Fra venstre ses Gudrun Andersen, H. Hartmann, Einar Andersen, Frida Olsen, Karl Nielsen, H. C. Petersen, A. Svendsen med frue og Inge Olsen.

og arrangere udstillingen inden åbningen, lørdag den 14. februar 1953. - Samlingerne omfattede dengang 418 oldsager og 425 ting fra nyere tid.

De første år var samlingerne åbne den første søndag i måneden formedelst 50 øre, men ellers efter aftale, hvad især skolerne benyttede sig af. Det var Karl selv der viste rundt, og når han fattede en genstand og fortalte, kunne ingen som han fængsle tilhørerne, og mange blev af denne vej aktive i foreningen eller ved udgravningerne. Det skete blandt mange også for Emmi Brodersen, der år senere efterfulgte Karl Nielsen som foreningens formand.

Samlingerne på den gamle skole var i løbet af få år ved at blive så tætpackede med stadig flere gaver, at Karl selv betegnede rummet som et pulterkammer. Også fordi han aldrig sagde nej, når folk kom med en genstand, selv om den egentlig ikke var egnet til at udstilles. Det hjalp lidt på pladsen i 1963, hvor en del af tingene kunne flyttes til staldlængen på Mosegården.

Karl Nielsen og medierne

Aviser, ugeblade, radio og TV blev hurtigt bevidste om Karls medietække. Hans personlige udstråling og fortælleglæde gik lige ind hos læsere, lyttere, og seere. Større fund, som da sten-alderbåden kom til syne i Sønderød, fik fuld dækning i aviserne, og det nystartede fjernsyn viste billeder om fundet, ligesom Karl fremviste samlingerne på skolen. - Runde dage og større begivenheder omkring ham og Historisk Forening, fik altid megen og positiv omtale i pressen.

Igen gennem årene klippede Karl alle artikler om egnen, foreningen og ting af lokalhistorisk interesse, og klistrede dem ind i en omfangsrig række udklipsbøger, der nu beror i Værløse lokalhistoriske Arkiv i »Ellens Lyst«. Her kan man finde en lang række artikler, baggrundsstof og fotografier, hvorfra noget af stoffet er hentet til denne bog. Næppe nogen anden lokalhistorisk forening i landet, har opnået tilnærmelsesvis den samme omtale i medierne som den, der i Karls levetid kom ham, hans forening og medhjælpere til del!

Karl Nielsen med en af sine mange udklipsbøger, fotograferet foran en del af sin omfattende bogsamling, som han testamenterede til Historisk Forening i september 1973. (Foto: Frederiksborg Amtsavis).

Den lange vej mod et museum

I 1962 købte Værløse kommune Mosegaarden og gav Hjemmeværnet lov til at anvende østlængen som depot. Samtidig fik Karl Nielsen fribolig i stuehuset, mod at han holdt opsyn med hele ejendommen. - Hjemmeværnet flyttede depotet i 63, og Karl så nu muligheden for at afhjælpe de håbløse forhold for samlingerne på skolen, som han selv betegnede som et overfyldt pulterkammer! Han tog fat med hakke og skovl og planerede gulvene i ko- og hestestalden, og sammen med gode hjælpere fik han flyttet større ting og grovere redskaber over til den større og groft istandsatte østlænge på den gamle gård. Det gav bedre plads på skolen, men besøgende skulle nu gå to steder for at se alle de udstillede genstande.

Tanken om at opbygge et blivende museum på Mosegaarden spirede i bestyrelsen, men den fik et knæk, da en orkanagtig storm i efteråret 67 fældede et træ, der knuste vestlængen. Så både denne og portlængen måtte nedrives, og tømmeret ligger nu ude på Frilandsmuseet. Men især den kommunale byplanvedtægt, der indebar en nedrivning af hele Mosegaarden, idet det var tanken at placere kirke, rådhus og tinghus på arealerne, gjorde dengang museumstankerne på gården urealistiske.

Et kommunalt forslag om at flytte samlingerne til kælderne på den planlagte Søndersøskole, syntes både Karl og besty-

Danmark blev ramt af en vestenorkan den 17.-18. oktober 1967. Tusinder af hustage blæste ned og det gik også hårdt ud over de danske skove. - På Mosegaarden fældede orkanen en stor poppel, der knuste gårdens vestlænge, og her byggedes senere en ny længe der anvendes til museets depoter og arbejdsrum. (Foto: Karen Seierøe Mortensen).

Midt i tresserne, blev en del af de overfyldte samlinger på den gamle skole i Lille Værløse, flyttet til Mosegaardens staldbygning. Kommunen erhvervede gården i 1962, og Karl Nielsen fik fribolig i stuehuset, mod at holde opsyn med gården.

Den gamle skole skulle nedrives som følge af byudviklingen, og i november 1968 blev alle museumsgenstandene samlet på Mosegården. (Foto: Else Gade)

relsen var en dårlig løsning. Situationen blev kritisk i 1968, da kommunen meddelte, at den gamle skole skulle nedrives, og at man midlertidigt ville opmagasinere samlingerne i en gammel bunker i Skovlunde!

Det var for meget! - Karl satte hælene i og viste sit rette format! Han og medarbejderne gik i gang med at isolere og renovere staldloftet til et primitivt men brugbart udstillingslokale, og alle de mange ting i samlingerne blev nu samlet på Mosegården.

Det fremmede igen tanken om et blivende museum på stedet, og i 1970 fremsendte Historisk Forening et forslag om et fremtidigt egnsmuseum til kommunen. Det indebar at også østlængen fra 1925 skulle nedrives, og at der skulle opføres 5 store pavillionbygninger, grupperet omkring det lille stuehus. Forslaget fik Amtsavisen til at skrive en artikel med overskriften: »Udvidelsen tager helt pippet fra Mosegården!«

Forslaget kom aldrig videre end til papiret, og trods pres skete der intet i sagen før 1974, hvor kommunen og foreningen gik sammen i en fælles arbejdsgruppe der nu skulle udarbejde et realistisk og brugbart forslag til et museum.

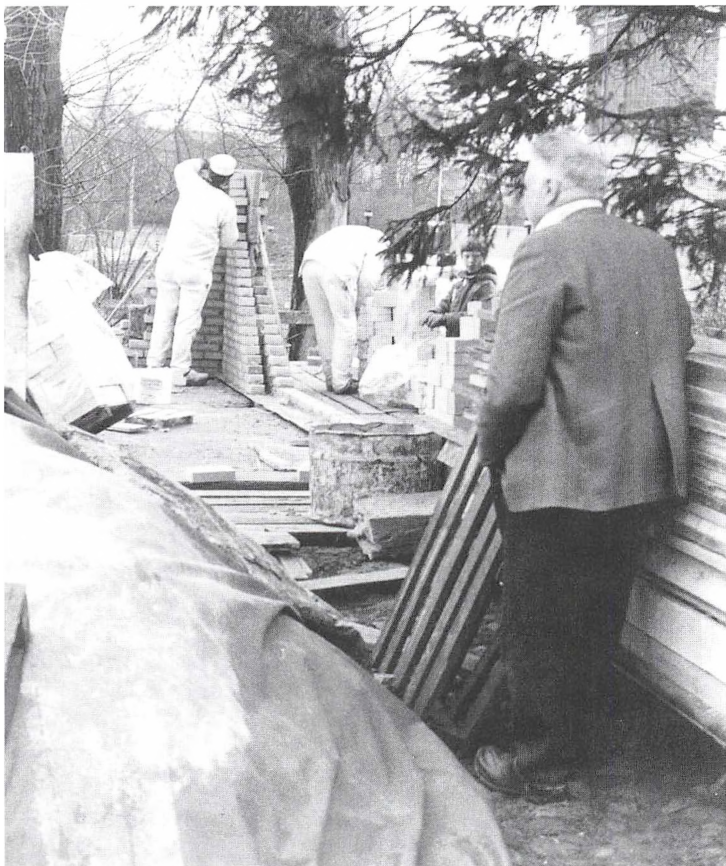
Der var flere medvirkende årsager til, at kommunens hidtidige noget beheskede holdning nu var afløst af større forståelse for et museum på Mosegården. Efter Statens Museumsråd, med rigsantikvar P. V. Glob i spidsen, havde besøgt samlingerne, opnåede de i 1970 at blive statsanerkendt som Værløse Museum, en blåstempling der udløste pæne stats- og kommunale tilskud til driften. Desuden blev planerne for

udbygningen af Værløse Bymidte, der indebar en nedrivning af Mosegaarden, arealmæssigt reduceret, så gården kunne bevares.

Ligeledes medvirkede presset fra foreningens 800 medlemmer, virakken og den store opslutning omkring foreningsjubilæet i 1973 og ved Karl Nielsens 70-årsdag i 1974, også til at fremme forståelsen hos kommunens politikere!

Karl selv, tog hele udviklingen på sin rolige og sindige måde. Da tingene var ved at falde i hak, sagde han til Værløse-Posten: »Jeg ved godt nogen synes, at jeg ikke har mast nok på med at få gennemtruffet en udvidelse. Men man må jo også være rimelig og se lidt på de mange andre store opgaver der ligger i kommunen.« - Den tålmodige holdning findes vist ikke hos ret mange af nutidens pressionsgrupper.

Men endelig i februar 1976, bevilgede kommunalbestyrelsen 1,3 mill. til en gennemgribende ombygning af østlængen til udstillingerne samt til opførelse af en ny vestlænge, beregnet til depoter og arbejdsrum. Arkitekt Bent Damsgaard-Sørensen, der senere blev foreningens formand, valgtes til at gennemføre den omfattende byggesag, og arbejdet kom så småt i gang.

I sommeren 1976 er opførelsen af den nye vestlænge godt igang, og Karl følger nøje arbejdet her og renoveringen og ombygningen af museumsbygningen. Museet var lukket under hele ombygningen.

(Foto: Emmi Brodersen).

6. januar 1976 blev Karl Nielsen hædret med den kongelige belønningsmedaille af 1. klasse med krone, der blev hæftet på hans bryst af borgmester Ernst Ellgaard ved en smuk højtidelighed på rådhuset. På billedet ses en glad Karl Nielsen omgivet af nogle af sine nære medarbejdere, fra venstre Tove Werner Larsen, Gerda Hansen, Sally Nielsen og Emmi Brodersen. Karl har kun sin medaille denne ene dag, så blev den lagt i en skuffe på Mosegaarden.

»Den kan I lægge på min kiste«

Efter opfordring fra de frivillige medarbejdere på Mosegaarden, rettede borgmester Ernst Ellgaard og byrådets øvrige 14 medlemmer i 1975 en personlig henvendelse til kulturministeren, og bad ham overveje en mulig påskønnelse af Karl Nielsen, som tak for hans livslange indsats som amatørarkæolog og lokalhistoriker. - Og den 6. januar 1976, kunne borgmesteren meddele Karl Nielsen og en række særligt indbudte, »at det har behaget Hendes Majestæt Dronningen, at tildele Kulsvier Karl Nielsen den kongelige belønningsmedaille af 1. klasse med krone, for hans mangeårige indsats for Historisk Forening og for Værløse Museum.«

Efter at Karl, i pænt mørkt tøj, havde fået fæstet den dannebrogssmykkede orden på sit brede bryst, spurgte Jens Dreyer fra Københavns Radio ham om, hvordan en kulsvier følte det at blive modtaget på Rådhuset og blive hædret af Dronningen? »Jeg har ihvertfald aldrig prøvet det før, men jeg kunne næsten sige at det kunne føles ligesom H. C. Andersen følte da han i sin tid blev modtaget i Odense med fakkeltog, da han

havde skrevet nogle eventyr,« lød det tørre svar. Men ingen kunne være i tvivl at Karl var glad for anerkendelsen, og historien om kulsvieren blev igen godt stof i landets aviser.

Medaillen blev kun båret denne ene dag. Om aftenen blev den lagt i en skuffe på Mosegaarden, og Karl sagde til Emmi Brodersen: »Den kan I bruge til at lægge på min kiste.«

Dengang troede ingen at det ønske alt for hurtigt skulle blive opfyldt!

*Den kongelige
belønningsmedaille af 1.
klasse med krone
som borgmester
Ernst Ellgaard her over-
rækker Karl Nielsen
ved en smuk højtidelighed
på rådhuset, tirsdag den
6. januar 1976*

Der pudses messing- og kobbertøj en lun augustdag i 1971. Genstandene står på det runde bord som Karl havde opstillet. Han havde brugt en gammel møllesten som bordplade.

(Foto: Karen Seierø Mortensen).

»Han gik jo i folk med træsko på«

Karl havde en medfødt evne til at engagere og samarbejde med andre mennesker, høj som lav, hvilket de mange frivillige medarbejdere på museet og ved udgravningerne vidnede om.

I de år han boede i Farum, arbejdede han meget sammen med amatørarkæologen lærer Nemming fra Ganløse og cigarsorterer Th. Vognsen fra København. Sidstnævnte der havde et sommerhus i Farum, virkede ihærdigt på at få oprettet en naturpark og et arkæologisk/historisk museum på egnen.

Efter Karl Nielsen i 1944 var flyttet til Kr. Værløse mødte han, som tidligere omtalt, magister Knud A. Larsen, en arkæolog som kom til at betyde meget for Karls faglige udvikling, og som bragte ham i nær forbindelse til Nationalmuseet og folkene der.

»Vindekilderne«, som Karl kaldte gårdejerparret Ejnar og Gudrun Andersen på Vindekildegaard nær Søsum, blev gode bekendte med Karl efter krigen. De og han fik i de følgende år opbygget en fornem samling oldsager, omfattende mange hundrede numre, alle fundet ved gården og ved udretning af Værebros Å. På Karl Niensens anbefaling blev de begge optaget i Oldskriftselskabet i 1954.

I Værløse var gårdejer Peter Olsen på Paradisgaarden i de første år en solid støtte for Karl. Han var medstifter af foreningen og aktiv i bestyrelsen gennem 16 år. - Maskinmester Jens K. Skov, der indvalgte i bestyrelsen i 1956, blev en virk-

som nummer to i foreningen. I 31 år klarede han regnskaberne, skrev artikler og redigerede årsskrifterne, foruden han delte ud af sin omfattende viden i »Kend din egn«, som han formidlede gennem en lang række aftenskolekurser. Karen Seierøe Mortensen, Tove Werner Larsen, Gerda Hansen og Inge Olsen, lagde blandt mange andre et stort arbejde i museet i årene før og efter Karls død.

Endelig må statskovrider E. Laumann Jørgensen omtales i denne bog. Han valgtes ind i bestyrelsen i 1964 og var aktiv der i 32 år. Han åbnede sine skove for historiske undersøgelser, deltog selv i udgravningerne ligesom han ledede mange af foreningens velbesøgte ture. Det blev også til mange artikler i årsskrifterne, som han var med til at redigere.

Karl Nielsens evne til at engagere folk udtrykkes på denne måde af en medarbejder: »Karl kunne fortælle, forklare og gøre tingene som et jævnt menneske gør det. - Det gjorde han! Det var hans ideer og måde at være på der greb en, og det var også det der gjorde at han fik så mange frivillige hjælpere. - Han gik jo i folk med træsko på«.

Karl poserer i træsko på gårdspladsens toppede brosten med en nyindkommet gave til samlingerne, en barnevogn fra århundredskiftet.

Mange kendte som ukendte aflagde besøg på Mosegaarden og alle blev vel modtaget, blev vist rundt og fik forklaret. Her er det rejsebogsforfatteren Hakon Mielche der i 1965 var på besøg for at samle stof til en artikel om Karl Nielsen. De to er fotograferet ved Karls »maleriske« arbejdsbord, hvor fund fra udgravningerne opbevares i kurve og pap- og cigarkasser.

»Vore flinke damer«

Sven Alkær sig: Til allersidst på denne samtale, Karl Nielsen. - Det er jo som om der i Deres liv ikke har været plads til kone og børn, og jeg har jo siddet her og gjort mine tanker. Stuen her er jo - må jeg sige det pænt - malerisk. Må jeg sige male-
risk uordentlig. Prøv at se det langbord derovre...

Karl Nielsen: Ja - jeg kender godt mit bord.

Sven Alkær sig: ...ja, der er en pose appelsiner, der en blæsebælg og en gammel sølvkande og et virvar af bøger og tegninger, og der står nogle gamle æggebægre ved siden af endnu en blæsebælg, og jeg kunne blive ved længe endnu! Hænger det simpelthen sådan sammen, at her kunne en kone ikke holde ud at være?

Karl Nielsen: Joh - jeg kender det fra kvinder som kommer her og som gerne vil gøre rent. Det er ikke morsomt!

jævn mand der repræsenterer den sunde fornuft. Karl er lille og bred, det runde ansigt er rødbrændt af vind og vejr, det stride grå hår sender en himmelstræbende dusk i vejret og de ransagende øjne har et roligt og alligevel venligt udtryk!«

Karl Nielsen var ganske ferm til at tegne og male ligesom han mestrede at arbejde med og skære i træ. - Men han ejede også lyriske evner, idet han forfattede mange lejlighedssange til venners festdage.

Her har han skrevet et selvironisk digt som han har reciteret ved en festlig lejlighed i 1947 i Kirke Værløse:

Et vers til et fjols

Han mener han er fandens klog.
Han mener han har slugt hver Bog.
Han kende vil hver Melodi.
Han tror han har Forstand for ti.
Han maler, skærer, snedkererer lidt,
men alting bliver lige skidt.
Ethvert Problem han diskutere
for med sin Viden at brillere,
skønt ej han har Forstand derpaa
han aldrig paa Forlig vil gaa.

Hvem er denne »kloge« Mand
det I sikkert gætte kan?
Jeg vil sige det i denne Hilsen:
Karl K. kraft knuseme Nielsen.
En grim Uvane den Herre har
altid ironisere og gøre Nar.
Der kommer nok også Bud
efter dig min Far.

Efterskrift

Dog lad os ikke glemme heller
Fornuften kan dog ogsaa raade,
naar det Dagens Spørgsmaal gælder,
al Ting skal jo ta's med Maade.
Det siges skal ved dette Bord
selv om det lyder som et Paradox,
at bag hans ofte drøje Ord
er Sindet blødt som Vox

K.K.N.

Karl Nielsen var glad for børn. Her sidder han med en lille pige på skødet, en datter af et par nære venner i Værløse. År senere kunne en ny historie knyttes til billedet. Tola, den lille pigedatter af Ulla og Børge Andersen - er i dag mag.art i Forhistorisk Arkæologi. (Foto: Einar Andersen).

Ved foreningsjubilæet i 73, 70-års fødselsdagen i 74, medailleoverrækkelsen i 76 og ved indvielsen af det nye museum i 77, modtog Karl Nielsen megen hyldest - i Værløse som i det ganske land. Her ses han foran et bugnende gavebord på hans 70-års fødselsdag. (Foto: Svend Nielsen).

Karl og Jens, gjorde disse »arbejdsfrokoster« til oplevelser, som de der var med vil huske.

Karl holdt af børn og især hvis de til en vis grad var opdragene. Var de ikke det var det ikke børnenes skyld, men forældrene eller »pædagokkerne« som han sagde, der havde svigtet. - Han havde altid slik, når der kom børn på besøg.

Mange der var børn i de år, husker måske stadig besøg på Mosegaarden sammen med forældre eller skoleklassen, hvor de oplevede Karls fortælleglæde, og de samtidig fik lov til at holde de genstande i hånden, som han så engageret berettede om.

*En glad Karl Nielsen byder
en af de mange gæster vel-
kommen til den festlige
indvielse af
Værlose Museum i 1977
(Foto: Flemming Skjelmosse).*

De sidste år

I sommeren 1976 var byggeriet og forbedringsarbejderne i fuld gang, og store dele af samlingerne måtte opmagasineres i en lade på Højgaarden. Pakningen og flytningen af de over 100 store kasser på 12 flyttelæs, udførtes af »museets venner og vor faste stab af dygtige og flinke damer«, som Karl nu kunne sige det, da han aflagde sin sidste beretning på gene-

ralforsamlingen året efter. I foråret 1977 sled Karl og de samme medarbejdere igen med at gøre museet klar til den festlige genindvielse lørdag den 14. maj. - Det var en træt men glad Karl Nielsen, der på denne dag kunne se de synlige resultater af sit livsværk, samlet og udstillet på en ny og langt mere overskuelig måde, på den tilbyggede og restaurerede Mosegaard.

6 måneder senere, efter et slidsomt men samtidigt rigt liv, rantes Karl Nielsen af et slagtilfælde og blev indlagt på amts-sygehuset i Herlev. Her døde han stille, lørdag den 19. november 1977.

Historisk Forenings beretning, »I årets løb«, var hidtil skrevet af formand Karl Nielsen, men var året efter hans død forfattet af tre af hans nære medarbejdere - Gerda Hansen, Emmi Brodersen og Tove Werner Larsen. De tre beskriver heri på en fin måde Karls sidste tid på hans kære Mosegaard: »Museet har haft næsten 2500 gæster siden åbningen. Det var en hård, men dejlig tid for Karl Nielsen, der aldrig sagde nej, hvis nogen ville se museet. Men han var træt og det kneb med helbredet. De sidste måneder havde han slet ikke vejr til at gå op på 1. sal.

Karl nåede at se sit museum færdigt og i brug. Han var stolt af det, selv om der nok var lidt mere orden og lidt mere teknik, end han egentlig brød sig om. Så døde han, midt i sit arbejde og midt i alle sine aftaler, som en af skovens kæmpege, der segner.

Der blev meget tomt efter ham. En epoke i museets og foreningens liv døde med ham. Det bliver ingen let opgave at føre museet videre.«

Middelalderkirken i Kirke Værløse var fyldt til mere end sidste plads, da familien, Historisk Forening og alle de der holdt af ham, sagde farvel til Karl Kristian Nielsen. - Kisten var smykket med blomster i efterårets farver, og på en sort pude lå hans fortjenstmedaille.

Jesu lignelse om de betroede talenter, var udgangspunkt i Jørgen Bernsted's varme og personlige mindetale, hvor han fremhævede de sjældne evner som Karl Nielsen tilfulde udviklede i sit rige og arbejdsomme liv.

Efter stilheden, under den regnvåde jordefærd til Karl Nielsen's sidste hvilested, tæt ved døren til våbenhuset, bragte Ernst Ellgaard i en varmfølt tale en tak fra alle kommunens borgere, hvori han beskrev Karl Nielsen's evne til at kunne knytte bånd fra fortiden til nutiden, en evne der havde fået så mange nye Værløseborgere til at fornemme en identitet med den ny, men også gamle egn, som de nu havde bosat sig i. Og borgmesteren sluttede sin tale: »Tak Kulsvier Karl Nielsen. Din gerning vil blive husket - på Mosegaarden og i Værløse kommune. Æret været dit minde.«

Mindeord

Harald Graaskov skrev disse mindeord i 1977:

»Karl Nielsen og Mosegaarden klædte hinanden så godt, og det er svært at forestille sig, at man ikke mere skal møde ham, stående bred og gæstfri i stuehusdøren, mærke hans faste håndtryk og møde hans årvågne og målbevidste blik.

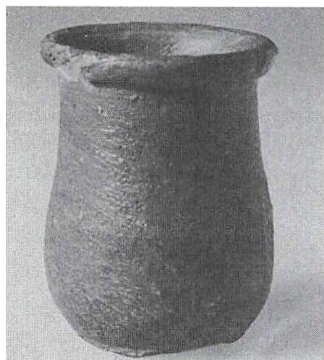
Årvågen og målbevidst - det var han i de mange år, når det gjaldt hans livsværk, at komme på sporet af vor egns fortid. Med sit åbne, rige sind øste han ud af sin viden om den svundne tid, og med sin stilfærdige ildhu har han gravet egnens fortid frem og samlet det, der var tilbage af det gamle Værløse i det museum, som han lykkeligvis nåede at se fuldført. - Han lærte os værdien af at kende vor fortid, og at det var en opgave vi alle kunne være fælles om.«

14. juni 1978 satte Historisk Forening en smuk natursten på Karl Nielsen's grav. 14. juni 1979, den dag Karl Nielsen ville være fyldt 75 år, opsatte foreningen en mindeplade støbt i bronze, tæt ved døren til museet.

En lys sommeraften den 14. juni 1979, samme dag hvor Karl Nielsen ville være fyldt 75 år, samledes mange menesker på Mosegaarden for at overvære afsløringen af en mindeplade ved døren til det museum, som rummer den rige arv han efterlod sig. Bronzepladen der måler 30 x 45 cm og vejer 7 kg, er fremstillet af bronzestøber N. Outzen Schmith, Frederiksberg, og midlerne til den og stenen på Karl Niensens grav i Kirke Værløse, hidrører fra en indsamling blandt foreningens godt 900 medlemmer.

Karl Niensens grav tæt ved våbenhusets dør i Kirke Værløse kirke. De mange blomster hidrører fra det besøg Historisk Forenings bestyrelse aflagde på Karls Fødselsdag den 14. juni 1978. (Foto: Inge Olsen).

Karls sidste gave

Tove Werner Larsen beretter i årsskriftet 1978, om en forunderlig hændelse der indtraf, da man gravede Karl Nielsen's grav. - Dybt i jorden, på brystet af et næsten formuldet skelet, fandt graver Aage Nielsen et ubeskadiget 4,3 cm høj lysebrun stentøjskrukke.

Skikken med at give de døde mad og drikke med i graven kendes helt fra oldtiden, og herhjemme har man fundet mange gravpoter fra middelalderen og senere tider. Karl Nielsen fandt selv en i 1960, ved en udgravning ved Farum kirke.

Tove Werner Larsen slutter sin beretning: »at det sære og bevægende er, at der for første gang i Værløse kirkes 1000 årige historie dukker et sådant gravkar frem, så er det netop i Karl's, den gamle historiker og museumsmands grav.

Vi, Karls medarbejdere og venner føler, at det er Karl's sidste gave til museet, som han rækker til os - tværs over graven«.

Viggo Murmann Jensen

Karl Nielsens arkæologiske virksomhed

Arkæologien bliver alvor

Sognefoged Grøns besøg hos Karl Nielsen en forårsdag 1948 blev en afgørende begivenhed i Karl Nielsens liv. Karl var forbeholden ved tanken om et museum i Værløse. Det var sund fornuft. Der var jo Nationalmuseet og andre museer i nabolaget. Men det er svært at forestille sig, at han var imod ideen at samle og optegne viden om Værløse egnens fortid. Dette kunne kun ske ved et lokalt initiativ. Det var vel en af årsagerne til, at Karl hverken sagde ja eller nej, og at han lod sig overtale til at være med i de videre drøftelser om en museums- og foreningsdannelse.

Tanken var ikke fremmed for Karl Nielsen. Vi ved at gårdejer Peter Olsen fra Paradisgaarden flere gange drøftede ideen med Karl. Efter søndagsudgravninger i nabolaget kom Karl Nielsen ofte forbi Paradisgaarden, og fik en bid aftensmad.

Trods sund skepsis, må ideen have været fristende. Her var mulighed for et mangesidet arkæologisk virke.

Den 30. september stiftedes så Historisk Forening for Værløse Kommune og minsandten med Karl Nielsen som formand.

Fra dette tidspunkt fik Karl Nielsens arkæologiske virksomhed et formål langt ud over den almindelige amatørarkæologiske hobby, som handlede om at samle oldsager og viden om oldtiden. For Karl blev det nu alvor. Herefter koncentrerede han sig om, og brugte sin fritid og mangesidede talent på, som livsværk at fravryste, bevare og formidle viden om Værløseegnens fortid. En skat af viden som for en stor dels vedkommende ville være gået tabt uden hans indsats.

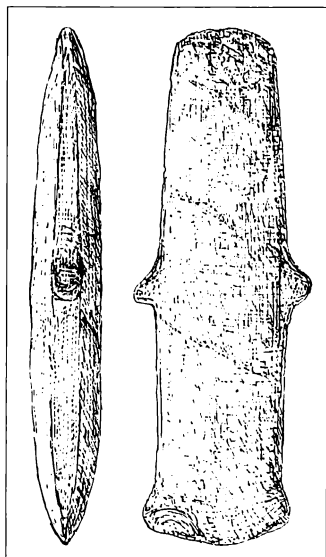
For Karl Nielsen var Værløseegnen et vidt begreb. Han kunne ikke se nogen fornuft i at nutidige kommunegrænser skulle have relation til oldtiden og hermed være grænser for hans arkæologiske arbejde. Nok koncentrerede Karl Nielsen sin indsats omkring Værløse; men der blev også i de næsten 30 år Karl Nielsen virkede, tid til at passe områderne omkring Ganløse, Knardrup, Farum, Jørlunde, Ballerup, Smørum, Herlev og Søsum. Karl Nielsen betragtede sin indsats som et interessebetonet arbejde, løn i sig selv.

Ved vendepunktet var Karl Nielsen godt rustet til det nye arkæologiske arbejde og ansvar. Kort fortalt havde Karl Nielsen over en cirka 40 årig periode ved selvstudie og i en sparsom fritid tilegnet sig en omfattende, almen viden om oldtiden. Han havde opnået et grundigt geografisk kendskab til

Karl var godt rustet, da han begyndte det krævende og ansvarsfulde arkæologiske arbejde for Værløse Museum. Karl var selvlerd og et naturtalent. På de følgende sider er medtaget mange af Karls egne arkæologiske beskrivelser. Det er gjort for at dokumentere Karls formidable viden og fine, særegne fortællekunst. Men også fordi Karl i sine beretninger indirekte fortæller meget om sig selv. Læseren kan selv bedømme. (Tegning: Ib Friis).

Karl Nielsens arkæologiske interesse startede meget tidligt. Allerede som dreng havde han en stor oldsagsamling. Karl fandt mange ting i forbindelse med markarbejdet. Vi må forestille os at ploven ofte er standset, når Karl skulle se på et stykke bearbejdet flint.

I Karls oldsamling var der mange sjældne og interessante stykker. I årsskriftet fra 1981 skriver arkæologen Klaus Ebbesen om en 20 cm lang grønstensøkse fundet ved Bringe. Øksen nr. 144 i Karls samling, er den eneste af denne type, som med sikkerhed er fundet i Danmark. (Tegn.: Henning Ørnsnes, 1:6.)

Midt- og Nordsjælland, og i en periode på 14 år samlet viden og oldsager omkring Farum og Værløse, ikke mindst i tørvegravningsperioden under krigen. Samtidig havde Karl Nielsen opnået mange gode kontakter og varige venskaber med lodsejere og interessefæller på egnen. Og han havde ikke mindst knyttet varige forbindelser til fagarkæologer med relationer til egnen. Og endelig havde han gennem hele sin opvækst på landet og sine mange forskelligartede jobs opnået en folkelig og betydelig etnologisk baggrund. Det blev en selvfølge, at man henvendte sig til Karl Nielsen, når der blev fundet oldtidsminder eller oldsager.

Et andet meget stort aktiv, som Karl Nielsen bragte med, var således også hans store og repræsentative oldsagssamling. Konkret vidnesbyrd om vore forfædres færden på egnen. Genstande som fik stor betydning for museet og den arkæologiske formidling. Utallige skoleelever har stået ved museumsmontrene på Mosegaarden og her set en stenøkse for første gang. En økse fundet af Karl.

Da Historisk Forenings samlinger åbnede i 1953, var der registreret 418 numre af forhistoriske ting.

Noget af det mest betydende for hans arkæologiske arbejde, har nok været hans opvækst som den ældste i en søskendeflok på 11. Dette må have været karakterdannende, og må have styrket den selvstændighed og ansvarlighed, som gjorde, at Karl Nielsen sidenhen turde påtage sig krævende opgaver og altid gennemførte dem. Han gennemførte langvarige og komplicerede udgravningsarbejder i alt slags vejr, hvor hans udgravningshjælpere måtte give op, når det blev til surt slid, uden spændende fund.

Selvlærd, men med en god og usædvanlig uddannelse, hvor Karl Nielsens eksamensbevis blev hans opsigtsvækkende optagelse i Oldskriftsselskabet 1948, med diplom underskrevet af professor Johannes Brøndsted, der 1951 blev direktør for Nationalmuseet med titel af rigsantikvar fra 1958. Brøndsted blev blandt andet kendt for, at give de lokale museer bedre vilkår. Udnævnelsen af Karl Nielsen støttede dette formål.

Tørvegravningsperioden

Det var ikke mindst i krigsårene fra 1940 i forbindelse med tørvegravningsarbejderne i omegnens moser, at Karl Nielsen præsterede en meget fornem indsats som amatørarkæolog.

Moserne har altid været et af de bedste arkæologiske arkiver at øse af, og selv om to kriges forøgede krav til hjemligt brændsel ofte har medført, at disse arkiver er blevet åbnet på en noget brutal måde, og meget er gået tabt i æltemaskinerne, så har de dog givet den arkæologiske forskning forøget viden om fortiden.

Om tørvene, som blev skåret i de danske moser i krigsårene, sagde man, at de bestod af en trediedel brændbart materiale, en trediedel askestof og en trediedel oldsager. Det var naturligvis spøgefuldt ment og, hvad det sidste angår, mildest talt overdrevet, men oldsager var der i hvert fald, først og fremmest lerkar og flintøkser, men også mange andre ting foruden knogler af mennesker og dyr. En del af dette kom vel aldrig videre, det er blevet kasseret eller slet ikke bemærket. Gravearbejdet skulle gå stærkt.

Mange gode oldsager og iagttagelser nåede dog frem til Nationalmuseet, indsendt af tørvearbejderne eller mellem-mænd. Især de Sjællandske moser er kalkholdige, og sandsynligheden for at redskaber af knogler og geværer er bevarede er stor. Dette gælder også for moserne omkring Værløse. Karl Nielsen var klar over disse forhold, og han cyklede rundt til tørvegravningsstederne med det formål at redde hvad red-des kunne. I første omgang til sin egen samling. Det var før tankerne om et museum i Værløse opstod. Karl Nielsen har selv skildret, hvordan han drog rundt til de nordsjællandske moser uden at vide, at han var igang med at lægge grunden til Værløse Museums oldsagssamling:

Oldsagssamlingen på Mosegaarden er væsentlig fremskaffet ved besøg i min fritid, det vil sige aftener og søndage i omegnens moser i besættelsestidens tørveskæringsnødvendighed.

Det gjaldt dog ikke alene Farummoserne, men også Ganløsemoserne. Først efter 1944, hvor jeg flyttede til Kirke Værløse, var det især disse moser omkring Lejren, dvs. Paradisgaardens, Sofus Nielsens mose og Bringe moser:

Jeg gjorde det på den måde, at så snart jeg havde spist, når jeg kom hjem fra arbejde, cyklede jeg ud til en bestemt mose, hvor arbejdet enten endnu var i gang og var overarbejde, eller jeg besøgte en mose, hvor en hestepasser eller andet tørvemandskab boede i et telt, skur eller barak, og med dem konfererede jeg fund, der var gjort, eller fund man evt. kunne gøre. Især gjorde jeg dem opmærksom på, at man kunne finde potteskår eller ting af træ.

Med på min cykel havde jeg tit en mappe med bajersk øl og tit en pakke tobak, en pakke cigaretter eller en æske Gøteborg snus.

Selvfølgerlig var jeg interesseret i at få tingene nogenlunde gratis eller i alt fald uden at skulle ofre alt for mange penge. På den anden side var jeg klar over, at hvis tørvearbejderne følte sig taget ved næsen, da ville tingene ikke komme til mig. Tobak var rationeret, så det var minimalt, hvad jeg kunne skaffe af det, men min købmand Lars B. Petersen i Farum gav mig min ration, og det samme fik jeg, da jeg begyndte at handle hos Carl Jensen (købmand Carl). Det vil sige, at jeg faktisk fik to rationer, og da jeg ikke selv røg, kunne jeg dis-

Værløseegnen er særlig rig på store moseområder, og har gennem tiderne været den største leverandør af tørv til hovedstaden. I de meget strenge krigsvintre, 1940, 41 og 42 var behovet særligt stort for at skære tørv til opvarmning. Karl vidste, at der blev fundet mange og meget værdifulde oldsager ved tørvegravningerne og kom vidt omkring for at redde så meget som muligt. Karl har selv berettet om sine redningsakti-oner fra omegnens moser.

ponere over en del tobaksvarer. Som regel indledte jeg et besøg i mosen med at byde cigaretter eller øl rundt og kom derved let på talefod med arbejderne, og en del flintesager indgik i min samling.

Enkelte gange var det sager af ben fra Maglemosetid. Det gjaldt især fra Paradisgaardens mose, officielt Borup sø, og disse ting af krondyrtak, elgsdyrtak og urokseknogle blev i 1948 afleveret til Nationalmuseet.

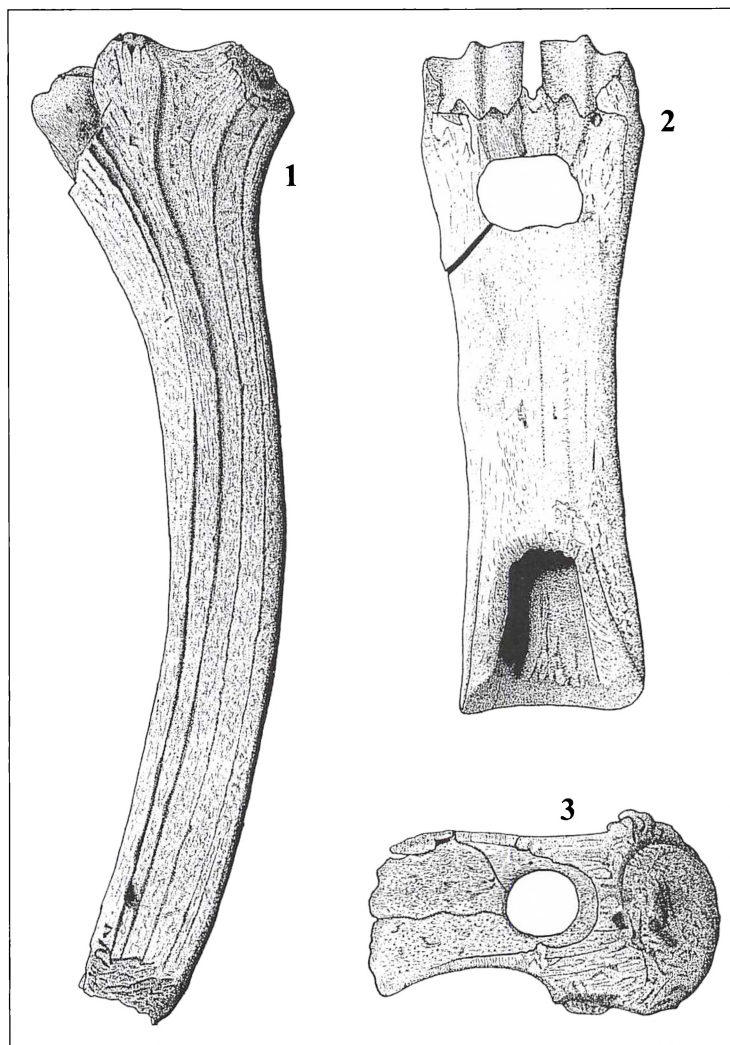
Senere kom en del sager til fra uddybningen af Værebros Å og fra Søndersø. På dette tidspunkt var det blevet bestemt, at der skulle være et museum i Værløse, og de nye ting fra Maglemosetid forblev i samlingerne.

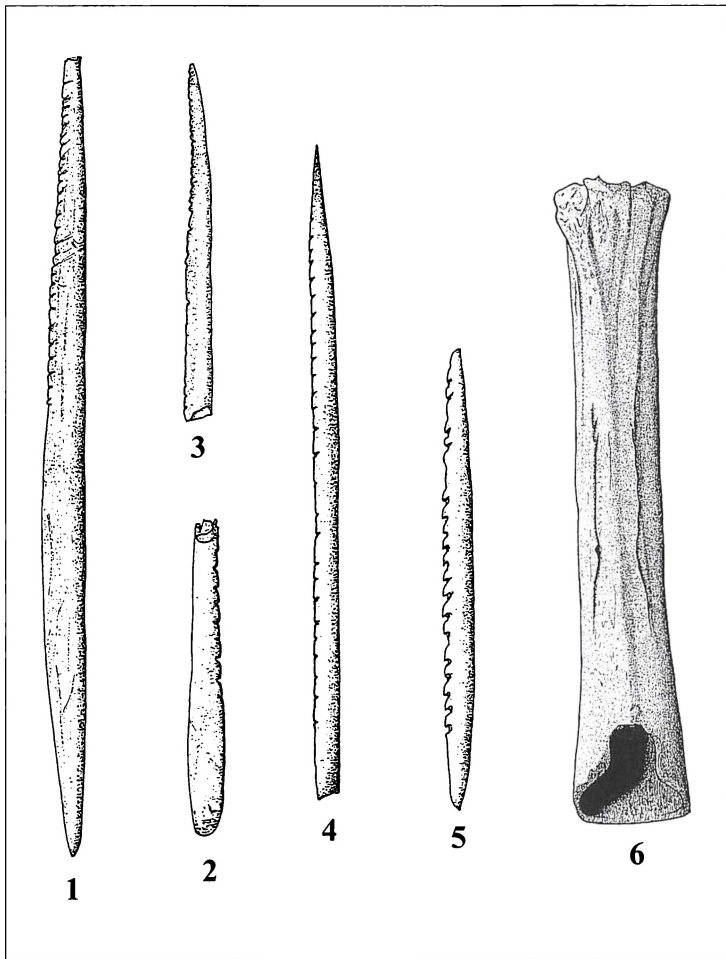
Et eksempel på hvordan jeg handlede med tørvearbejderne: En mand havde i mosen fundet en fin flintøkse, og jeg bød ham 10 kr. for den.

Fund fra Søndersø og egnens moser.

Samtidig med fundet af en stammebåd i Søndersø og den usædvanlig lave vandstand i søen kom en del redskaber af knogle og tak fra jægerstenalderen for dagens lys. Her skal man forestille sig, at der har været gode fiskepladser i søen, og fiskerne, som det sker i dag, har mistet deres redskaber under brugen. Andre gange er redskaber fundet ved søbredden eller ved tørvegravning i egnens moser. Fundene blev afleveret til Karl Nielsen, og disse sjældne og letforgængelige oldsager er bevaret for eftertiden. Ofte var det nysgerrige drenge, der fandt og afleverede tingene. Alle vidste, at det var Karl, man skulle henvende sig til.

1. Kølle af hjortetak fra Søndersø Syd - 1/2 størrelse
2. Tværøkse af urokseknogle mellemfod fra Søndersø Nord - 1/2 størrelse
3. Tværøkse af hjortetak fra Paradisgaardens Mose - 1/2 størrelse. (Tegning: Jørgen Seit Jespersen).

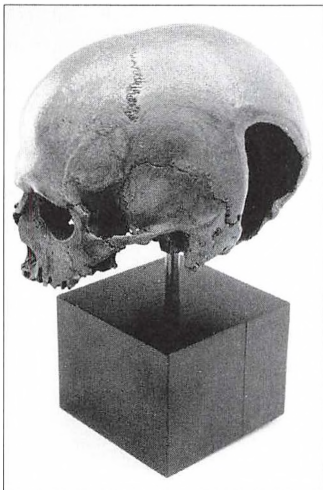
1. Fintandet fiskespyd, Skat-holmen - 1/2 størrelse
 2. Fragment af fintandet fiskespyd, Paradisgaardens Mose - 1/2 størrelse
 3. Fragment af fintandet fiskespyd fra Søndersø Vest - 1/2 størrelse
 4. Fintandet fiskespyd fra Søndersø Vest - 1/2 størrelse
 5. Fintandet fiskespyd fra Søndersø Vest - 1/2 størrelse
 6. Benmejsel af mellemfod fra Søndersø Vest - 1/2 størrelse
- (Tegning:
Jørgen Seit Jespersen)

Han stod nede i tørvedyndet og så meget lidende ud og sagde: »Nej jeg vil ikke have de ti kroner, men hvis du kan skaffe mig en æske snus, er øksen din«. Heldigvis havde jeg i min mappe tre æsker snus, og han fik dem alle. (De kostede 35 øre stykket). Jeg havde sparet 8,95 kr., og manden var mere end tilfreds.

Engang kom jeg på Vibygaards mose ved Roskilde og talte først med nogle koner, som røglede tørv. Jeg spurgte, om de fandt oldsager i mosen, og svaret var nej. Nu vidste jeg, at det altid var det samme svar på spørgsmålet, jeg fik, og det var ganske simpelt, fordi det var glemt sidste gang, der blev fundet noget. Eller også havde finderens ikke fortalt det til de andre, men taget tingen hjem til f.eks. sine børn, uden at tænke over, at det kunne have nogen værdi for andre.

Men konerne fortalte, da jeg var ved at gå, at der for resten sad et menneskehoved på en stage over arbejdernes spise- og omklædningsskur. »Kan du ikke tage dig af det, for det ser ikke godt ud, at man behandler de døde sådan«.

Mandskranium med den store trepanering fra Vibygaards mose. Karl Nielsen reddede kraniet fra en tørvegravning og hjembragte det til Værløse Museum, hvor kraniet er udstillet. Kraniet, med den vellykkede trepanering udført med et flintredskab, er tidsfæstet til den tidligste del af bondestenalderen. Det er dermed det ældste fund med operationsspor fra Danmark. På kraniet ses en stor trekantet læsion (11,7x10,8 cm) med ophelede kanter, som viser, at den omkring 40 årige mand både overlevede operationen og levede flere år derefter. Karl Nielsen var således med til at føre denne behandlingsform 5500 år tilbage i tiden i Danmark. (Foto: Emmi Brodersen.)

Jeg snakkede lidt med arbejderne i tørvegraven og nævnte, at jeg godt kunne ønske at købe hovedet.

En ældre arbejder sagde til mig, at havde jeg brug for det, kunne jeg bare tage det med mig. »Det er ham, der ikke vil med hjem om aftenen«, sagde en af de unge folk, »ham kan du få gratis«.

Jeg havde ikke mindre end elleve pilsnere i min taske, og der blev øl til alle og een til mig selv, og manden var min.

Da jeg tog ham ned fra stagen, opdagede jeg, at der var en trepanation i nakken, og derved blev det mere værdifuldt. En af arbejderne gik muldjordsbænken efter og fandt lårben og skinneben fra manden, samt et stykke bækkenknogle. For-gæves eftersøgte vi underkæben og andre knogler, men disse lå sikkert nok i tørvebænkens dybe vand.

Ved mellemkomst af Thorvald Vognsen blev kraniet undersøgt af antropologen dr. Kurt Brøste, der gav os en udtalelse om det, bl. a., at personen havde overlevet trepanationen i over 10 år.

Min samlerinteresse for oldsager skriver sig nogen tid tilbage. Jeg kan huske, at de første flinteredskaber, jeg i 12-14 års alderen fandt på Balstrupgaarden og Stakhavegaard ved Ringsted efter plov og harve, gik til lærer Vestergaard på Tolstrup skole. De blev indlemmet i skolens samling, men jeg opdagede, at læreren faktisk var ligeglad, enten han fik tingene eller ej, og så grundede jeg selv en samling, som i mange år blev forøget med ting fra Midsjælland, Stevns og sidst Nordsjælland.

Karl Nielsen mente selv kraniet fra Vibygaards mose stammede fra jernalderen, fra perioden kort efter år 0. Senere undersøgelser har imidlertid påvist at kraniet er fra en fyrrårig mandsperson, der levede i den tidlige bondestenalder omkring 3600 før vor tidsregning i den periode, hvor stenalderbønderne byggede de store dysser.

Blandt de omkring 20 trepanerede kranier, der er fundet herhjemme, er Vibygaard-kraniet det ældste. Samtidig sidder læsionen i baghovedet og er meget stor. Begge dele er meget usædvanligt. Alt tyder på at operationen eller trepaneringen er sket med en flintflække.

At kraniet havnede i en montre på Værløse Museum er i sig selv en utrolig historie. Først blev en mand i bondestenalderen svært kvæstet, vel sagtens ved et øksehug. Han var så heldig, at en på bopladsen kunne operere ved trepanering og fjerne benstumper og lignende, manden overlevede og døde først 10 år efter trepaneringen. Efter døden blev han begravet i en mose med gode bevaringsforhold. Næsten 6000 år senere blev han fundet ved en tilfældighed af nogle tørvegravere, som passede på skeletresterne. Karl Nielsen kom cyklende og bjærgede kraniet, og efter 40 års ubemærket på Værløse

Museum blev kraniet genopdaget af mag. scient. et lic. med.Pia Bennike. I sandhed en lang række tilfældige, men nødvendige hændelser, hvor Karl Nielsen var en afgørende faktor. Næppe er nogen videnskabsgren afhængig af tilfældighederne og amatørerne som arkæologien. Kraniet fra Vibyggaards mose må betragtes som et af de mest interessante fund og som fortjener eftertidens opmærksomhed.

Karl Nielsen møder de professionelle

Af stor betydning for Karl Niensens udvikling som arkæolog var mødet med de professionelle. En af de første arkæologer Karl Nielsen tidligt kom i samarbejde med var cand. mag. Knud A. Larsen, der fra 1947 foretog undersøgelser i Mølleådal, og som var en af forfatterne til bogen, »Naturparken mellem Farum og Slangerup«. Karl Nielsen kom på et tidspunkt officielt med i dette arbejde som formand for Værløse Historiske Forening. Karl Nielsen satte sit præg på Knud Larsens afsnit om arkæologien i naturparken. Fotografier af oldsager stammer fra Karl Niensens samling, og den eneste bronzalderhøj, som er vist i bogen er højen på Ryget, hvis billede hvert år har prydet forsiden på Værløse Historiske Forenings årsskrift.

Knud A. Larsen udgravede i denne periode Knardrup Galgebakke. Udgravningskampagnen på bakken kom til at strække sig fra maj 1949 til sent på året 1950, og når den indenfor denne tid kunne gennemføres på fyldestgørende måde, skyldtes det, at deltagere i en arkæologisk studiekreds under Folkeuniversitetet stillede sig til rådighed med deres arbejdskraft og næsten hver søndag i to år tog ud til stedet fra København. Karl Nielsen var assistent for Knud Larsen ved flere sådanne kurser, og var med på Galgebakken. Her havde Karl Nielsen fået en god skoling i udgravningsteknik, og havde mødt mange andre amatører. Udgravningen er publiceret i KUML 1959 og konkluderer, at man har udgravet husrester fra tidlig bondestenalder. Ny tilkommen viden har siden vist at denne tolkning var forkert, og at der i stedet var tale om gravanlæg fra bondestenalderen.

Flere gange i forbindelse med de indledende faser af Mølleådal-undersøgelsen stødte Knud A. Larsen på Karl Niensens navn, når han søgte oplysninger. Ofte fik han svaret »Det har vi jo allerede fortalt til Kulsvier Karl Nielsen«. Det var på den måde kontakten blev knyttet, og Knud Larsen »opdagede« Karl Nielsen.

Både i beretningen fra Knardrup Galgebakke og i den artikel Knud Larsen skrev om fundet fra Paradisgaardens mose i foreningens årsskrift fra 1958, fortælles der om Karl Nielsen. I beretningen fra Galgebakken står der: *Det er ofte et interes-*

Karl Nielsen var meget respekteret af de professionelle arkæologer og respekten var gensidig. Karl var altid forsigtig i sit arkæologiske arbejde og i sine tolkninger. Han holdt hele sit liv en tæt forbindelse til de professionelle og rådførte sig altid med ekspertisen.

Cand. mag. Knud A. Larsen, fra Nationalmuseet. Ved samarbejdet med ham fik Karl en god skoling i udgravningsteknik.

Karl Nielsen og magister Knud Larsen fra Nationalmuseet foretog flere udgravninger sammen på Værløseegnen. Efter endt arbejde mødtes de ofte til aftensmad hos gårdejer Peter Olsen på Paradisgaarden. Peter Olsen var selv meget interesseret i egnens fortid. Vi ved at et af samtaleemnerne var mulighederne for at danne en forening og et museum i Værløse.

sant sammenspil af tilfældigheder, der fører til en arkæologisk udgravning. I dette tilfælde har en arkæologisk kortlægning af Mølleådalen fra vestenden af Farum sø til Buresø været det første skridt på vejen. Dette arbejde skabte forbindelse med egnens allestedsnærværende arkæolog, kulsvier Karl K. Nielsen i Kirke Værløse. Hans ret omfattende samling af oldsager, samlet sammen gennem en årrække, gav væsentlige træk af egnens bebyggelse i stenalderen. Det bedste i samlingen var et fund af forarbejdede benredskaber fra Mulleruptid, fremdraget ved tørveskæring i Borup sø på Paradisgaardens jorder ikke langt fra Knardrup Galgebakke. Bekendtskabet med Karl Nielsen blev til et samarbejde gennem flere år, der også kom til at betyde meget for det heldige resultat af udgravningen på Knardrup Galgebakke.

Frida Jarner, datter af Peter Olsen på Paradisgaarden beretter blandt andet om denne periode af Karl Niensens liv:

Karl Nielsen og Knud Larsen fra Nationalmuseet foretog sammen en del udgravninger her på egnen.

Der var en lille fast stab, der gerne mødtes om søndagen og arbejdede. Hvis det var i nærheden af Paradisgaarden, f.eks. Knardrup, skete det ikke sjældent, at holdet kikkede ind på hjemvejen. Karl boede på det tidspunkt i Kirke Værløse.

Det var gerne ved spisetid om aftenen Far inviterede på aftensmad og de tog taknemligt mod tilbuddet. Så blev det gamle runde bord i stuen trukket ud - 3 plader sat i, og der var nu god plads.

Det var enkel og jævn kost, der blev serveret, vi var til dels selvforsynende med madvarer, men appetitten var god efter en lang dags arbejde og ingen forsmåede kosten.

Den lille skare, der sædvanligvis kom, var blandt andre magister K. Larsen, cigarsorterer Vognsen (Farum Naturpark), Erlandsen, der var oldermænd i Dansk Urmagerlaug, (han var født og opvokset på »Spøttrup«, hans far var vist forpagter der), elektroinstallatør Hartmann fra København, møbelsnedker Svendsen m. frue og selvfølgelig Karl Nielsen.

Det var hyggeligt og morsomt for os to piger, min søster Tove og jeg (Frida) selv om det gav os noget ekstra arbejde...

Skønne arkæologiske stunder og man må konstatere, at samarbejdet med Knud Larsen og hvad heraf fulgte blev betydende for Karl Nielsen, og som blandt andet førte til hans medlemskab af Oldskriftsselskabet og de mange kontakter og den megen viden han hentede der.

Det var også fundet i Paradisgaardens mose, som førte til sognefoged Grøns henvendelse til Karl Nielsen, hvor mødet i Kirke Værløse kom til at markere vendepunktet for Karl Nielsen, og hans lange virke som arkæolog for Værløse Historiske Forening.

Arkæologen tager fat

Efter foreningsdannelsen 1948 tog Karl Nielsen meget målrettet og energisk fat på det arkæologiske arbejde som en væsentlig del af formandsindsatsen. Det var i overensstemmelse med foreningens formålsparagraffer, der udtrykker ønske om at samle egnens gamle ting og optegne og formidle sognets historie fra de ældste tider til vores tid.

Denne indsats kom allerede stærkt til udtryk i foreningens første årsskrift, der dækker årene (1948), 49 og 50. Hele indholdet handler om oldtiden og middelalderen.

Det første årsskrift handler om oldtiden og indeholder en invitation

Meget forståeligt blev årsskriftets omslagstegning kunstmaler Rud. Jacobsens Ryget's tegning af bronzealderhøjen på Ryget.

I årsskriftet afsluttede Karl Nielsen sit forord, iøvrigt eneste gang årsskrifterne havde et forord, med følgende meget karakteristiske bemærkning:

Enhver er velkommen til at skrive i dette årsskrift og enhver er velkommen til at deltage i vort arbejde.

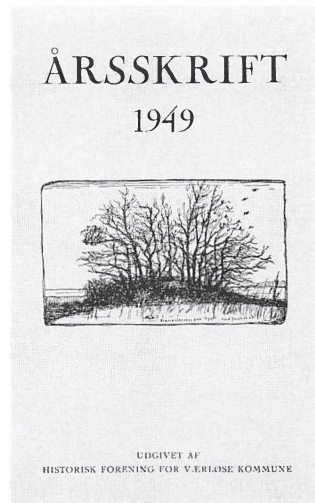
Denne holdning, som dette udsagn afspejler, har siden været kendetegende for foreningen og museets arbejde. Ligeledes typisk for Karl Niensens arkæologiske arbejdsmetode. Han evnede at drage andre med og havde altid en kreds af arkæologiske hjælpere og venner omkring sig.

I Karl Niensens beskrivelse »I ÅRETS LØB« havde alle de beskrevne aktiviteter, som man kunne forvente, et kraftigt arkæologisk islæt:

Generalforsamlingen den 13. januar 1949: *Foredrag med lysbilleder af cand. mag. Knud A. Larsen fra Nationalmuseet. Foredraget hed: På jagt efter fortiden og overværedes af en fyldt sal. Det var væsentlig kommunens forhistorie, der blev fortalt om.*

Forårsturen: *»Den 8.maj på en kold og regnfuld forårssøndag havde vi arrangeret en vandretur. Den startede ved Lille Værløse kro, og turen gik gennem bygaden ad Rygetvej til Ryget skov, hvor vi så den smukke runddysse, den store istidskløft Sækken, bronzealderhøjen på Ryget, dysserne og hulvejene i Præsteskov, en del af Ganløse Ore, kulsvieriet og en jernaldergrav.*

Hjemturen gik over Snarevase til Kirke Værløse, hvor kirken blev beset under ledelse af kommunelærer Knud Nielson, København«.

Det første årsskrift med Karls meget betydningsfulde forord, der slutter med:

»Enhver er velkommen til at skrive i dette årsskrift og enhver er velkommen til at deltage i vort arbejde«. Siden hen har utallige frivillige medarbejder støttet museet i foreningen, og herunder det arkæologiske arbejde med en meget, meget stor indsats.

Det var en god Tur!

Værløse historisk Forenings første Vandretur med Foreningens Formand, Kulsvier Karl Nielsen, Kirke Værløse, som Fører, blev en lærerig Tur.

Trods Kulde og Regn var ca. 40 Damer og Herrer mødt op for at deltage i Turen. Der startedes fra Kropladsen i Værløse, og det første Stop blev gjort ved Byens gamle Bystævneplads. Saa gik Turen gennem Ryget Skov til Runddyssen og den store Bronzealderhøj paa Rygetgaards Jorder. Efter et Besøg ved Langdyssen i Præstehøven kom man til de mærkelige Vejspor fra Oldtiden. Karl Nielsen fortalte, at disse Veje havde været brugt gennem Aartusinder lige op til Middelalderen.

Kulsviernystikken blev deltagerne ogsaa indviet i. I Ganløse Ore ligger Karl Nielsens daglige Arbejdsplads, og her spistes Frokost.

Lederen har i denne Skov udgravet en Jernaldergrav, som indeholdt to Lerkar, og denne Udgravning blev beskrevet. Den interessante Tur fortsatte til Værløse Kirke, hvor Kommuneleder Knud Nielsøn, København, fortalte, hvad man ved om Kirken, som iøvrigt er opført omkring 1150.

Turens Leder har gennem de sidste 15 Aar ved stor Ihærdighed indsamlet en Mængde Ting og Genstande fra Oldtiden, fortrinlig i de mange Tavemøser paa Værløseegnén. Denne smukke og righoldige Samling fik mar. forevist til Slut.

Avisudklip fra 1949

Enestående runefund i en 1700 år gammel grav i Værløse.

Karl Nielsens beskrivelse af fundet af Værløse-fibulaen var hans første arkæologiske artikel i årsskrifterne. Han havde uden tvivl gjort sig meget umage. Artiklen er meget karakteristisk for hans fortællekunst og forbavsende viden. Karl var ikke bange for at bruge sin fantasi og fremsætte nye teorier. Karl opfattede ikke sig selv som arkæolog, men som forfatter.

Efterårsturen: En ny vandretur fandt sted den 8. september i meget fint vejr og med mange deltagere. Turen gik også her fra Lille Værløse kroplads til Nørreskov, hvor vi så på dysser, slibesten, offersten, hulveje, mindestene, sjældne træer og de høje ædelgraner. Der afsluttedes med et besøg på Kollekolle, hvor inspektør Fisker fortalte om stedets historie, mens fruén gav et fint traktement. Deltagerne var meget glade for den udviste gæstfrihed.

I årsskriftet havde alle fire artikler relevans til forhistorien, blandt andet Knud A. Larsens artikel »Vej og bygd i fortids dage« og Karl Nielsens »En Kvindegrav fra Værløse Flyveplads«, der berettede om fundet af Alugod fibulaen eller som Karl Nielsen selv kaldte den, Værløse-fibulaen.

De arkæologiske aktiviteter kom til at præge de fleste årsskrifter i Karl Nielsens tid.

Fundet af Værløse-fibulaen

Karl Nielsen deltog ikke i udgravningen, men da fundet er centralt ikke blot for egnens forhistorie, og da Karl Nielsens beskrivelse af fundet var hans første og meget karakteristiske artikel i foreningens årsskrifter om arkæologi, gengives hans engagerede artikel i sin fulde ordlyd:

I februar måned 1944 i besættelsestidens tunge år, da det for tyskerne gjalt om at få udbygget og færdigbygget flyvebanerne omkring i landet, skete det under jordarbejdet på Værløse flyveplads i nærheden af Hjortøgaard, at der fremkom et skelet af et menneske.

Det var meget forvitret, hvilket ofte er tilfældet, når det som her blev fremdraget af sandjord; sand mangler meget ofte kalk, og dette stof får sandjorden af knoglerne, men man kunne dog fastslå af de bevarede kraniedele, at skelettet stammede fra et ungt, måske næppe udvokset individ.

Sammen med skelettet fremkom skår af et tyndvægget og et tykvægget lerkar, et par smykkenaale, en hårnål, en si, et øsekar (en kasserolle).

I nærheden var tidligere fundet andre grave indeholdende lerkarskår og muligvis en spand eller et kar af bronze, der var bortkørt som fyld i Bringemose.

Akkordbetalingen var høj og arbejdstempoet stærkt, og fundet var næppe kommet offentligheden til kundskab, dersom ikke en interesseret arbejder, J. Lauritsen fra Brede, havde indberettet det til Nationalmuseet.

Da fundet kom derind, fastsloges det straks, at det var en jernaldergrav, man stod over for. De fundne ting var typiske for den periode af oldtiden, og museets folk kunne endvidere sige, at fundet stammede fra den romerske jernalders yngste afsnit. År 200-400 e. Kr.

Ved den systematiske undersøgelse, Nationalmuseet foretog, fandt man ialt:

En stor fibula af sølv med guldrossetter, en såkaldt rosetfibula, ornamenteret bl. a. med et hagekors, som var et meget anvendt motiv i oldtidens ornamentik.

En lille fibula af sølv.

Desuden som før nævnt skårene af 2 lerkar, en bronzesi og en bronzeøse, et par perler af kulørt glas samt en hårnål.

En fibula er faktisk en sikkerhedsnål udviklet gennem tiderne, fra en simpel bøjlenål til at holde klæderne sammen med, til et brystsmykke, der blev båret som pynt, samtidig med at den fungerede som nål til at hæfte halsudskæringen sammen med. Altså nutidens sikkerhedsnål og broche i intim forbindelse.

I bronzealderen kendes fibulaen som en enkel og smuk bøjlenål. I jernalderen udviklede den sig til en stor og rigt ornamenteret facon. Lidt voldsom i formen og overdrevet i pragt vil man nok sige om Værløse fibulaen, men den beviser, at datidens folk var i besiddelse af kunstneriske egenskaber, de magtede deres metier.

Bronzesien og bronzeøsen kunne bestemmes som importvarer fra en romersk provins, altså fremstillet i Mellemeuropa, muligvis Donau- eller Rhinegnene. Som bekendt stod det meste af Europa på dette tidspunkt under romersk italiensk herredømme.

Da der af disse genstande er fundet mange ensartede ting i Danmarks jord, sager der er parret og lavet så nøjagtigt, at sien passer i øsen, må man regne med, at der ligefrem er drevet fabriksvirksomhed med disse varer, og vi kan derved godt gøre, at vi har haft et vist handelssamkvem med syden.

Perlerne af kulørt glas er såkaldte romerske perler og er også importvarer; de har været lette at afsætte til et pragtelkende folk.

Smykkerne, bronzesien og bronzeøsen viser os, at det drejer sig om en kvindegrav. Det var meget almindeligt i oldtidens gravskik, at man medgav en kvinde typiske kvindesager, i dette tilfælde brystsmykker, hårnål, si og øse.

De to sidstnævnte ting har kvinderne sikkert brugt ved øl- eller mostbrygning (mjød), og de mange gravfund med disse ting synes at tyde på, at gærede, måske endog berusende drikke har spillet en stor rolle gennem oldtidens sidste del. I middelalderen og munketiden ved man jo, at vin-, likør- og mostfabrikation var meget udbredt, hvorfor skulle menneskene dengang ikke have kendt og brugt stærke drikke?

I mandsgravene har man erfaring for, at der findes gravgods, der viser mandens ting: spyd, sværd, sporer, ragekniv, skjold, bæltespænder o.s.v. Guldfingering og lerkar findes i såvel mands- som kvindegrave. Mand og kvinde har fået mad

En fibula er udformet som en sikkerhedsnål, og havde i oldtiden samme funktion som nutidens sikkerhedsnåle. Oldtidens sikkerhedsnåle havde desuden funktion som smykke og er ofte som Værløse fibulaen meget flotte.

og drikke i lerkarrene til brug for rejsen til det hinsides. Tingene fra Værløsegraven var så typiske, at man kunne sætte graven til år 300 e.Kr., næppe senere.

I marts måned 1945 var fundet til konservator J. Raklev ved Nationalmuseet, og denne mand gjorde ved arbejdet et opsigtvækkende fund på den store fibula.

Ved rensningen af nåleskeden viste det sig, at foruden ornamenterne var der en indskrift i runer. Dette placerede med eet Værløse-fundet som et af de interessanteste og værdifuldeste indenfor yngre romersk jernalder.

Een gang før er der fundet en fibula med runer, nemlig i Himlingøje i nærheden af Vallø syd for Køge, men denne besad ikke tilnærmelsesvis samme værdi som Værløse fibulaen, idet den var fundet tilfældigt under grusgravning uden forbindelse med andet gravgods, og denne kunne derfor ikke med sikkerhed dateres.

Den blev fundet år 1835 og bar indskriften »Hariso«, hvilket er tydet som et mandsnavn. Runerne var af urnordisk karakter. På Værløse fibulaen stod indskriften efter konserveringen meget klart og tydeligt, også her var runerne urnordiske, det vil sige de ældste man kender.

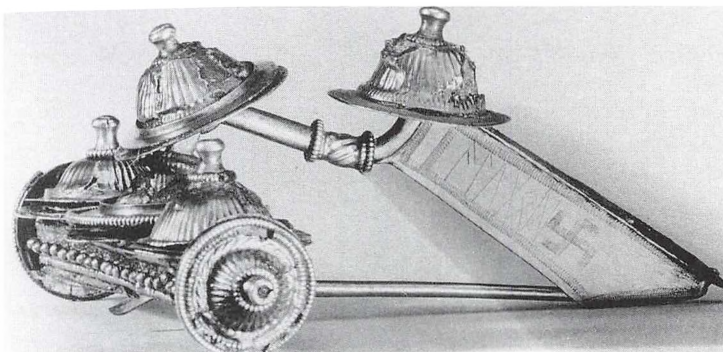
På sten findes ikke indristede disse tidlige runer, men der findes urnordiske runer på mønter (de såkaldte brakteater), spydblade, sværdudsko og endelig fandtes de på guldhornet fra Gallehus. (Guldhornene blev stjålet 1802).

Måske det her ville være på sin plads at oplyse, hvad en brakteat er.

En brakteat er et hængesmykke; en efterligning af sydlandske mønter eller medailloner, de er af guld og kun stemplet og udsmykket på den ene side, de bæres som smykke i en øsken. Måske har de været brugt som amuletter. Der er fundet ca. 600 i Danmark. Værløse fibulaen, der findes udstillet i en frimontre i een af jernaldersalene på Nationalmuseet bar indskriften: ALUGOD.

Den første stavelse »alu« mener runekyndige er et trylleord; et værneord. Der findes en halv snes brakteater med denne indskrift. En runeforsker mener, at det er en magisk runefor-

Værløse-fibulaen i naturlig størrelse. Man skønner af billedet at indskriften er påført efter ornamentet, idet den sidste rune er ved at gå ind over hagekorset.

*Fintakkede lystertænder af
hjordteknogle.
Anvendt som fiskespyd.
(Foto: Nationalmuseet).*

*Karl Nielsen trækker
ofte paralleller fra for-
tiden til nutidige folke-
slag. Karl Nielsen var
her meget arkæologisk
avanceret for sin tid,
når han søgte forkla-
ringer i etnografien til
belysning af oldtidens
levevis.*

*Dette Fund er ca. 1,50 m under Mosens Vintervandstands
Overflade.*

*Dette typiske Fund er det største samlede Fund fra denne
Periode i Nord- og Østsjælland og det viser, at der i denne
fjerne Tid har boet Mennesker i Sognet.*

*Man kan ikke med Bestemthed sige hvorledes disse Menne-
sker boede, men af nogle Bopladsfund i Holmegaards Mose
ved Næstved, mener man at kunne fastslå, at de har boet i Telt
som Normadestammerne i Asien bruger det den Dag i Dag.*

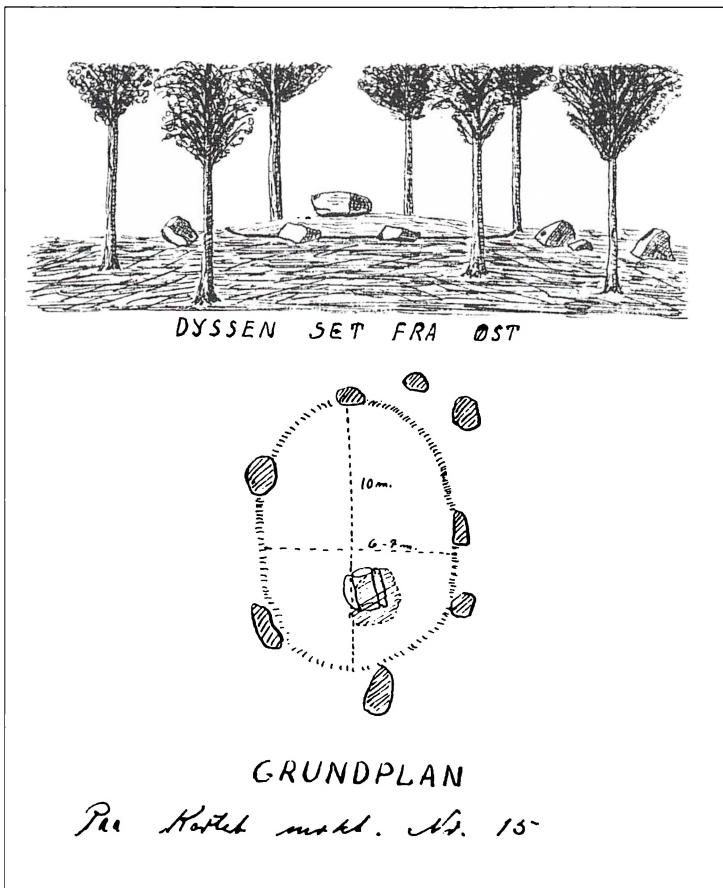
En Jæger og Fiskerbefolkning har sikkert ikke haft faste Boliger. De har haft det saadan, at de hurtigt kunne flytte, når omboende Stammer var for truende, eller når Engdragenes Fiskevand var udtømt eller Reviret fattigt paa Vildt.

Folkenes Grave kender vi heller ikke. Kun af deres Efterladenskaber i Form af Redskaber, kan vi nu konstatere, at der har boet Mennesker ved Paradisgaarden i Kirkeværløse i denne Fjerne Tidsperiode.

Som eksempler på Karl Nielsens beskrivelse af oldtidsminde-erne fra »Sognets ældste historie« er udvalgt følgende:

RUNDDYSSEN MADSES BAKKE. Denne Dysse er vel Sognets mest velbevarede oldtidsminde. Den ligger paa en Bakke i Nærheden af Gisselfeld Bro i Jonstrup Vang. Otte-ni Randsten er bevarede og Overliggerstenen er til Stede og dækker over en af Sognets typiske Gravkamre, den korte smalle Form : 40 x 80-90 cm. Dyssens Overligger er skubbet saa meget bort, at man har kunnet fjerne eventuelt Gravgoods.

Dyssen er for Tiden ikke let at finde, da den kun er ca. $\frac{1}{4}$ m over Terrænhøjde.

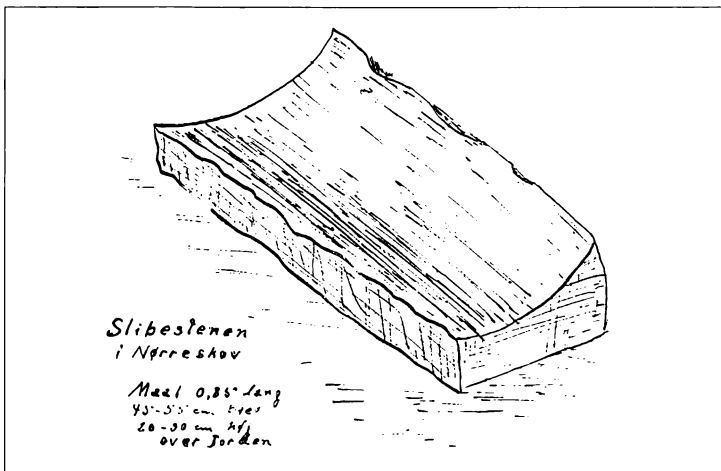

Karls tegning
af Madses Bakke
fra
»Sognets ældste historie«.

Det gravsted som ikke er restaureret, giver et godt Billede af tidens gravskik, og samtidig et Eksempel paa Naturens Kræfter, idet Jorden, som en Gang har ligget om gravkammeret, er helt i eet med det omliggende Terræn.

SLIBESTENEN I NØRRESKOV. Med det samme vi er i Nørreskov kan det måske være rimeligt at tage et Par jordfaste Oldtidsminder med. Næmlig Slibestenen og Offerstenen. Slibestenen ligger ca. 150 m N.Ø. for Skovhus i en Grandholm

Karls tegning af slibestenen fra Nørreskoven, nu anbragt på Mosegaarden.

vanskelig tilgængelig. Denne Sten ligger givetvis paa sin oprindelige Plads fra den yngre Stenalders Dage, og det er muligt at Fund en Gang vil afsløre at her har været Boplads.

Arbejdsmand Alfred Nielsen, Aageruphuset ved Ballerup, der i sin Tid boede i Skovhus har fortalt mig, at han en Gang ved Dybendalsrenden ned mod Furesøskrænten, slog en endnu større og smukkere Slibesten til skærver. Der blev en Kubikmeter af den. Paa et muligt misbilligende Blik fra mig, sagde han straks: " Hvad skulde jeg gøre. Jeg skulde skaffe Føden til Kone og Børn, og jeg havde i flere Dage haft nogle solbrændte, haarde Drabanter til Sten, hvor jeg knap kunde slaa til Brødet. Denne Slibesten var imidlertid let at slaa og det rettede lidt paa Fortjenesten. At det var forkert er indrømmet. Prisen for at slaa en Kubikmeter Skærver var 6 Kr. mon Nationalmuseet havde givet mig den Betaling».

Ogsaa paa denne Maade kan Oldtidsminderne udslettes.

OFFERSTENEN I NØRRESKOVEN. Stenen er en omtrent rund Granitsten af Størrelse 1,25m x 1,55m, den ligger ca 100m øst for Frederiksborgvejen lige overfor den Vej der fører til Skovhus.

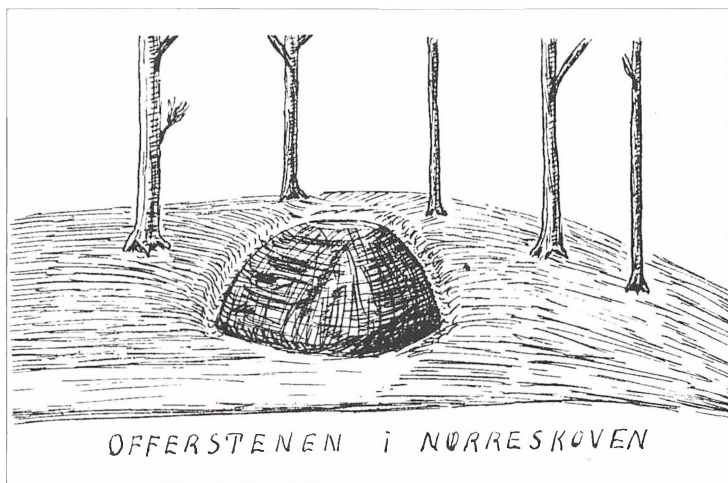
Vejsporet fører ind i Skoven og hvor det deler sig i to Spor gaar man til højre efter Dybendalsrenden. Stenen ligger paa

en Bakkeskrænt. Arbejdsmand Alfred Nielsen, nævnt ovenfor, der boede i Skovhus, havde for nogle Aar siden til Opgave at sprænge Sten i Skoven og slaa dem til Skærver.

Han gravede fra denne Sten, men næppe havde han faaet rigtigt begyndt, før Spaden stødte imod en Flintøkse, lidt groft forarbejdet, sleben tyndnakket og af en graa Flint 28 cm. lang, Bredden ved Æggen 8 cm. og ved Nakken 6 cm., altsaa en lang slank Type. Den videre Gravning bragte en mindre usleben, Tyndnakket Økse af graa Flint Størrelse: 16,8 cm. x 6,9 cm. for Dagen.

Dernæst fandtes en utilhugget, naturlig Flintknold. Et saadant fund kaldes i fagsproget et Votivfund efter det latinske votivum som betyder: Lovet til Gud. Fundet af mere end én Genstand ved denne Sten maa utvivlsomt gøre dette til et Offerfund. Den utilhuggede Flintknold er særlig interessant i denne Forbindelse, idet der sikkert er regnet med Oftring af tre Økser, man finder nemlig i mange Tilfælde daarlige, utilslaaede, ufærdige, kort sagt ubrugelige Ting og især uslebne Økser i Offerfundene. At slibe en Økse har været en saa omfattende Proces at vore Forfædre har søgt at undgaa det.

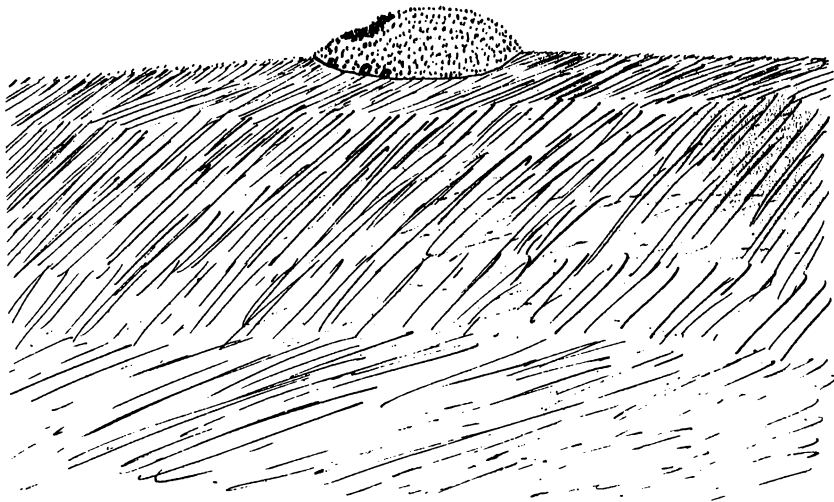
Her har Meningen været den at Guddommen selv maatte forarbejde Øksen af den vedlagte Flintknold. Antagelig havde Stenaldermanden Erfaring for at Guderne ikke blev fornærmede af den Grund.

Karls tegning af offerstenen i Nørreskoven fra »Sognets ældste historie«

Karls Høj

Det sidste oldtidsminde, der skal omtales fra »SOGNETS ÆLDSTE HISTORIE« holdt Karl Nielsen særligt meget af. Det drejer sig om en lille bronzealderhøj uden navn på Lunds-gaardens mark. Man kunne med rette kalde højen for »Karls høj«! Karl Niensens egen håndskrevne tekst er kopieret ind i det følgende med hans enkle, men smukke tegning.

Højen paa Lundsøgaardes Mark
Kirke - Vestløse

(No. 27 paa Kortskitsen)

Højen ligger paa en Aas paa Lundsøgaardes Mark.
I Udsigt paa Højen paa Rygget er denne Høj saa
fravakster, og gammelt Folk i Nærbre kan ikke huske
at den nogen Sinds har været bevoget.

Højen ses af alle der fra Vest, Ost og Nord nær-
mes sig Kirke - Vestløse By.

Nationalmuseets Fodringsten steet synlig fra Torum
vej i Sydsiden paa Højen.

I Højens nordre Side er Spot efter Ervninger.

Det fortælles at Lundsøgaardsmændene en Gang begyndte
at grave den bort, men maatte holde op
da det gik ud over Besætningen hvor et Kreatur
blev sygt eller døde, hver Gang, des blev gravet
Da Kartlene holdt op med Arbejdet paa Højens
Fjernelse blev det bedre med Kreaturerne.

Ersvæden maatte ikke skrækkes. Vædderne hævnede
sig naar deres Bolig ødelagdes

Antagelig er der ingen Heste eller Køer døde da
Næbhøjen (mark No. 26 paa Kortet) sløjfedes
eller øvøsløjfedes.

Denne Høj har saa lange, jeg har kendt den,

haft min særlige Kærlighed, uden at det dog stear mig
rigt klædt kvæder. Men jeg tror at det er dens
beskedne Fremtæning, som uden at virke overvælden-
de, det gør det. Dens Plede i Terrænet er vel-
valgt, det ligger som hôte den hjemme der. Ingen
andre Stæder i Nærheden vilde man kunne pla-
cere en Jordbanke med den størstedes Virkning.

Formidleren

En væsentlig del af Karl Niensens fritid brugte han til formid-
ling, og det først og fremmest om egnens fortid. Det vil sige
arkæologisk formidling.

Ved en gennemlæsning af årsskrifternes »I årets løb«, hvor
blandt andet foreningens forårs- og efterårsture er beskrevet,
er det imponerende at se, hvor stor en del arkæologien og for-
tiden udgør af turprogrammerne. Her skal man forestille sig,
at Karl Nielsen har stået ved oldtidsmindet, for eksempel en
bronzealderhøj i Farum Lillevang, og med entusiasme og
tydelig midtsjællandsk dialekt fortalt om hvordan højen blev
bygget, om de oldsager som blev fundet i højen, om for-
fædrenes liv, om trolde og nisser, om sagn han har hørt fra
højens naboer og om træer og bevoksninger på højen. Til-
hørerne har kunnet se for sig standspersonen blive begravet
med gravgaver og forråd. Set hvordan man har lagt stenringe
ud som skabeloner for højen. Set grønsværen blive skåret af
og båret på ryggen af svedige mænd til højen som byggema-
teriale.

På Værløse Lokalhistoriske Arkiv er der nogle få båndopta-
gelser fra ture eller rundvisninger på museet. Karl Nielsen
fortæller, netop som det er antydnet ovenfor.

Karl Nielsen skaber dialog, der bliver stillet spørgsmål, Karl
er slagfærdig, der bliver leet, Karl bruger enhver lejlighed til
sidespring i egnshistorien og demonstrerer omfattende og
detaljeret viden ofte med udgangspunkt i hans etnologiske
baggrund og viden om for eksempel redskabers formål og
brug. Hver gang man spørger mennesker, der har været heldi-
ge at være med og hørt Karl Nielsen, er svaret altid enstem-
migt, »Karl Nielsen var en fantastisk medrivende, entusiastisk
og vidende fortæller«. Dette må også være årsagen til at Karl
Nielsen var en meget populær underviser på aftenskoler og
ofte blev inviteret til grundejerforeningsfester og lignende.
Her fortalte Karl Nielsen om fortiden ofte med relevans til
den lokalitet, som var grundejerforeningens. Karl Nielsen
cyklede til disse sammenkomster, og på bagagebæreren hav-

Karl Nielsen var en begavet, vidende og flittig arkæologisk formidler.

Han viste meget gerne tingene frem og fortalte med stor indlevelsessevne på ture og museumsbesøg.

For at lette forståelsen skæftede han stenalderens redskaber. Han havde en evne til at skære skafter til fundne oldsager, så de lå naturligt i hånden, og man fornemmede, at sådan måtte redskaberne dengang have set ud. Billedet viser Karl Nielsen foran Mosegaarden kort før hans død med en sleben tyndnakket økse, skæftet af ham selv.

(Foto: Værløse Posten).

de han en spånkurv med oldsager, som skulle vises frem ved hans foredrag. Der er ingen beretninger om, at han er væltet, og der er kommet skår i glæden. Det på trods af at Karl Nielsen aldrig holdt sig tilbage, når han sad ved et veldækket bord.

Karl Niensens utallige udgravningsberetninger er en meget væsentlig del af Karl Niensens arkæologiske formidlingsarbejde, da de fleste beretninger blev skrevet således, at de blev publiceret i foreningens årsskrifter. Det har altid været et problem at få publiceret resultaterne fra arkæologiske udgravninger. Karl Nielsen gjorde det med stor flid og fortællekunst. Karl Niensens udgravningsberetninger vil blive nærmere

omtalt i et senere afsnit i denne bog om hans udgravningsvirksomhed.

Men Karl Nielsens formidlingsvirksomhed omfatter også mange andre almindelige artikler som er publiceret i årsskrifterne.

Som eksempler skal i det følgende fremhæves hans to beretninger om, »OLDTIDSMINDERNE I VÆRLØSE SOGN« og »HVORFOR SAMLER MAN PÅ POTTESKÅR?«.

I årsskriftet fra 1952 skrev Karl Nielsen om alle kendte oldtidsminder i sognet. Beretningen var et godt eksempel på hans store indsats som formidler af egnens historie.

Oldtidsminderne i Værløse Sogn

Allerede i årsskriftet fra 1952 skriver Karl Nielsen om oldtidsminderne i sognet. Det store forarbejde har han allerede gjort, da han sidst i fyrrerne skrev kladden til »SOGNETS ÆLDSTE HISTORIE«, der som nævnt aldrig blev renskrevet og udgivet.

Beskrivelsen i årsskriftet er komplet, og er den første af sin art om egnen. Alle oldtidsminder og fund kendte på tidspunktet er beskrevet og kommenteret på Karl Nielsens karakteristiske fortællende facon. Mange af fundene er hans egne. Her skal kun medtages indledningen, samt Karl Nielsens beskrivelse af bronzealderhøjen på Ryget, som er kendt som forsidedegning på alle foreningens årsskrifter.

Karl Nielsen indleder historien således:

»Stigende økonomiske konjukturer for vort land, fæstevæsenets ordning efter faste regler, udskiftningen, (d.v.s. det gamle jordfællesskabs afløsning med større sammenhængende marker omkr. 1775) samt endelig stavnsbåndets ophævelse 1788, gjorde, at de danske bønder fik større interesse i at få så meget som muligt ud af deres jord.

Man begynder at indvinde agerland, hvor der før var pløjet udenom. Jordarealer blev rensset for sten og krat, vandlidende jord blev drænet, åløb reguleret, så mere engjord kunne udnyttes, og endelig kom turen til markernes høje og dysser, som blev sløjfede i mængde. Også i vort sogn er der sløjfet dysser og høje, kun et par stykker er forblevet på deres plads fra oldtidens dage, og grunden til, at disse er urørte, skyldes sikkert den overtro, der var forbundet med disse høje.

I skovene er det gået lidt bedre for oldtidsminderne. Skoven tilhører staten, og ingen havde interesse i at fjerne højene og dysserne der for jordens skyld, dog er stenene i flere tilfælde frarøvet dem, idet de kunne kløves til overliggere til stenkister over bæk og åløb. Der kunne laves lange stensbjælker af de største, og mange kunne bruges uden tilhugning, da gravkammerstenene altid var flade på den indvendige side.

I det følgende vil jeg med støtte af oplysninger fra Nationalmuseets arkiv gennemgå de i sognet bevarede, sløjfede og ødelagte dysser, høje og andre oldtidsminder. På en kortskitse over kommunen vil de være mærkede med tallene 1-37, og

redegørelsen begynder med nr. 1 nordligst i sognet og derefter går mod syd til Kirke Værløse, Bringe, Jonstrup Vang, Hareskovene og Nørreskov - en lille rundrejse med andre ord. Enkelte lokaliteter for oldsagsfund går med i fremstillingen mærkede med bogstaver fra A-F i samme rækkefølge som tallene.

Vi skal frem til oldtidsminde nr. 4 i Karl Nielsens beskrivelse. Under dette nummer fortæller han om højen på Ryget, der pryder forsiden på foreningens årsskrifter:

4. Stærkt bevokset høj. Ligger lidt vest for Ryget skov. Det vides, at den har været bevokset i ældre folks minde. På gamle kort kaldes stedet omkring højen for Wilhøjs agre. Væksterne på højen er: Eg, ask, røn, tjørn, fuglekirsebær, hassel, ikke mindre end 4 vildabild (skovkrabber), underkuet bøgepurl, slåen, kaprifoleum og bregner. Urmager Larsen, Kirke Værløse, fortæller, at i hans barndom førte en sti i sneglegang til højens top og børnene legede skjul i vildnisset. Højen ser ud til at have haft besøg af »skattegravere«, da der er spor af gravninger, oveni, men udgraverne er aldrig kommet så langt ned, som evt. grav og gravgods skulle ligge, så den er i en vis forstand urørt.

Højen er den yderste i en række af bronzealderhøje (syv ialt), hvis videre linieføring går over den nu forsvundne Laanshøj. Sådanne højækker, mener man at kunne påvise, giver os oldtidens veje, der har fulgt disse. Højene har været ledefyr i den tids trafik, eller også har oldtidens folk lagt deres døde langs den alfare vej. Fra Hvilehøj er der vid udsigt mod vest og syd. Roskilde Domkirkes tårne ses.

Sådan lød Karl Nielsens malende beskrivelse, meget lig kunstmaler Rud. Jacobsens tegning af højen med dens karakteristiske bevoksning.

Hvorfor samler man på potteskår?

Karls artikel om potteskår er en underholdende og oplysende artikel om et vanskeligt arkæologisk emne. Med artiklen håber Karl at få flere tilbagemeldinger til museet om fund af potteskår. Flintafslag og potteskår er de hyppigste spor fra oldtiden.

Som et andet eksempel på Karl Nielsens formidling af arkæologisk viden er hans lille artikel om et stort og vanskeligt emne. Formålet ud over almindelig underholdning kan have været et ønske fra Karl Nielsen om at give folk i sognet en praktisk viden om de forskellige perioders typiske keramik. Hvis man fandt potteskår på marken eller i haven, så ville man nu henvende sig til museet. En stenøkse var jo ikke til at tage fejl af.

Karl Nielsens enkle pædagogiske og rigt illustrerede artikel lyder således:

Fra de ældste tider har menneskene kendt pottemagerkunsten, kendt til at forme lerkar og lært sig at brænde dem.

Potter og lerkar har altid været præget af tidens stil, facon eller ornamentik, og når man finder potteskår, kan man derfor

Karl Nielsen fremviser del af en lerpotte, der er sammenlimet af flere potteskår. Ved generalforsamlinger fremviste Karl altid nye museumsgenstande. (Foto: Værløse lokalhistoriske arkiv)

næsten altid finde ud af, hvilken tid, de tilhører, især hvis skårerne har ornamenten, eller det er rand-, bund- eller bugskår. Hvis der også er hanke eller ører på dem, giver de os et godt grundlag for datering.

Videnskabsmænd har for længst opstillet de forskellige lerkartyper i en kronologisk tidstavle, som i store træk næppe kan gøres bedre. Måske kan der komme ændringer i specielle tidsafsnit, der berører hinanden eller ligefrem overlapper hinanden, som f.eks. romersk, keltisk eller germansk jernalder; men i det store og hele er pottemagerens arbejde gennem tiderne et udmærket objekt at datere efter.

Det er næsten altid potteskår, der optræder i størst mængde som fund ved udgravningsarbejder. Mens jern rusten bort, og træ rådner, kan potteskår under heldige omstændigheder holde sig i tusinder af år. De er ret bestandige, kan gemmes i årevis uden tilsyn; altså et taknemmeligt materiale.

Hvorfor stil og ornamentik har vekslet gennem tiderne, må vel forklares på denne måde: De første lerkar, man kender her i landet, er spidsbundede. Det var for, at de kunne stå i et ildsted af runde sten, samlede i en krans, og efter kogningen kunne de stå i jorden, som udgjorde teltegulvet. Senere fandt man ud af, at denne facon ikke var så god, og gik over til andre former.

Handelsforbindelserne sydfra har flere gange præget formen og ornamentiken; men en skiftende i menneskets mentalitet

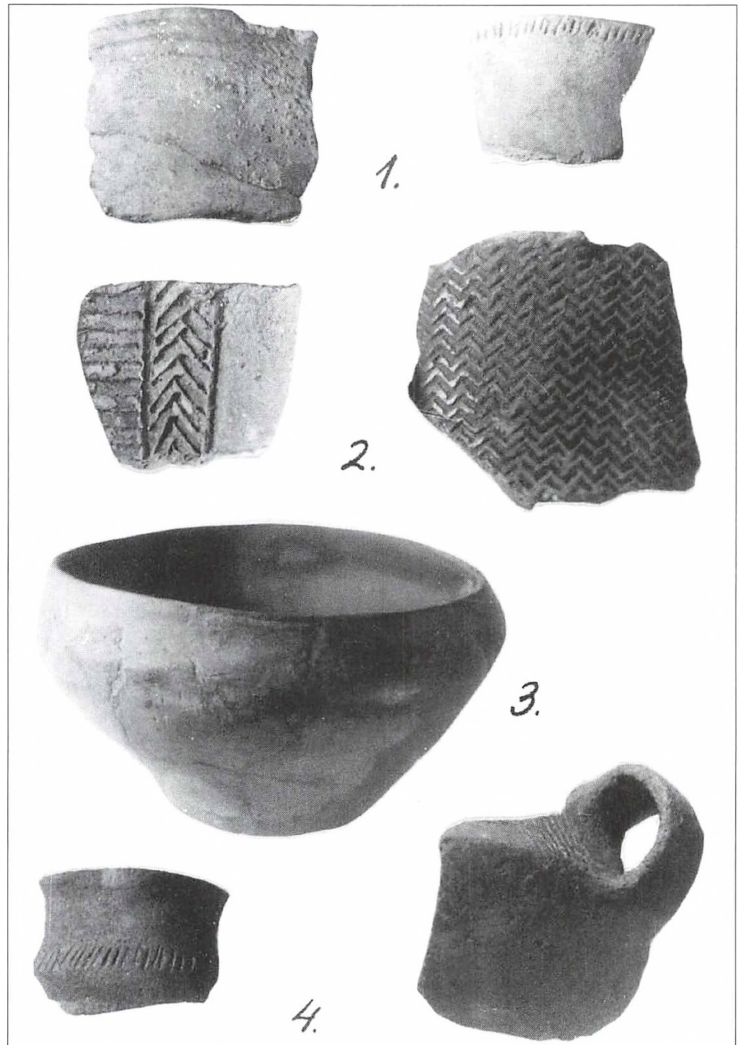
og stræben efter at virke opfindsom og kunstnerisk genial har vel også gjort noget til, at moden, om vi kan kalde det sådan, skiftede. I vore dage kappes de forskellige pottemagere (keramikere) jo også om at skabe noget originalt, og det har næppe været anderledes dengang.

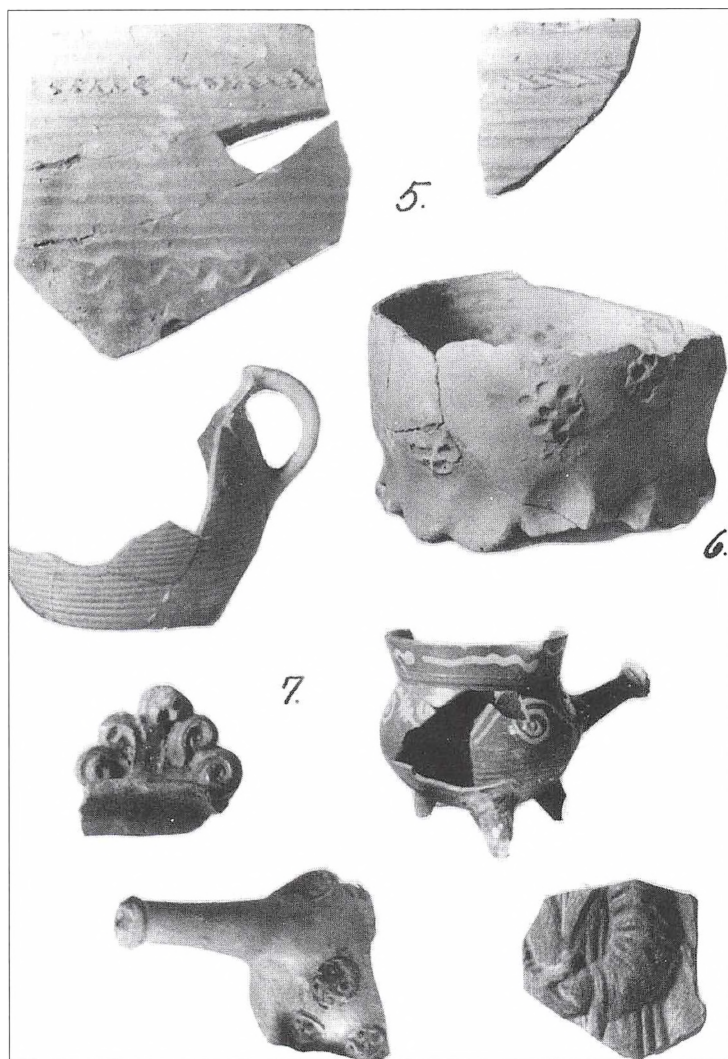
Potteskår er meget gode ledetråde for fund af bopladser. De ligger søndrede i småpartikler i markens pløjelag, ødelagte gennem århundreders jorddyrkning; men under pløjelaget kan der godt være mange større skår og stundom hele lerkar. Man sammenligner potteskår fra bopladser og gravfund og prøver på at finde ud af sammenhængen i tid og sted.

Hvis et overfladefund, altså bopladsfund, ikke er altfor itubrudt i potteskårene, skulle det teoretisk være muligt at samle dem til hele kar; hvis alle skår optages.

Det er dog kun teoretisk; thi den mulighed er til stede, at selv

1. Skår fra dyssetid. Snoet tråindtryk og karvsnit ved randen (fra tragt bægre).
 2. Skår fra Jættestuetid. Bort med karvsnit og indtryk af musling.
 3. Bronzealderkar, sammensat af skår.
 4. Jernalderskår med karvsnit og hankeudformning.
- (Foto: Jeilsø)

5. Skår fra Vikingetid med bølgeliniemønster og rebsno-
ning.

6. Middelalderkar med ind-
trykte rosetter og fod med
tommelfingermærker.

7. Skår, visende krukke med
riller, hankefragment, stjern-
potte og en stump kakkel
med del af menneskefigur.

(Foto: Jeilsø)

om en krukke har mistet en hank, et øre eller et skår, kan den meget vel være blevet brugt i en årrække eller måske være kommet fra en anden boplads ved flytning.

Under alle omstændigheder skal man altid tage samtlige skår med ved en udgravning. De gemmes bort i kasser, og når udgravningen er afsluttet, kan skårene gennemgås ved tid og lejlighed. Man kan f.eks. godt bruge ventetiden, hvor man ikke kan grave potteskår frem, til at pusle med dem.

Værløse historiske samlinger har gennem flere år modtaget potteskår, men desværre er der ikke plads til alle de kurve og kasser, det efterhånden er blevet til, så det fylder godt i mit udhus og i mine stuer.

Omkring på Værløseegnen har potteskår forlængst fortalt os, at her har boet mennesker i årtusinder. Fra Dyssetid i Lille- og Kirke Værløse samt Knardrup Galgebakke.

Fra Jættestuetid i Oremosen og ved Værebros Å. Bronzealder er repræsenteret ved Farum Lillevang og Farum Kalkværk og Jernalder i Ganløse Ore, Ganløse Mørke og Ganløse Almagler, Vikingetid på Kildebakken i Kirke Værløse m.fl. steder.

Potteskår skulle kunne hjælpe os til at skaffe klarhed over, hvor gamle vore landsbyer er, idet fund af disse kan datere dem, og det skal derfor være vort arbejde ved nedbrydning af gamle gårde og huse altid at undersøge tomterne ned til den uberørte jord. Det kræver megen tid til forespørgsler hos grundejere og byggeselskaber, men ikke mindst en ihærdig og interesseret arbejderstab, der ikke tænker på, om et arbejde af denne art er lønnen værd.

Karl Nielsen var en flittig, populær og begavet formidler.

Karl Niensens utallige udgravninger

Karl holder en tænkepause under den omfattende udgravning af pottemagerovnene i Farum Lillevang i 1970-71.

(Foto:

Karen Seierøe Mortensen).

I knap 30 år fik Karl Nielsen lov at virke som arkæolog for Værløse Museum. Mange udgravninger blev det til i årenes løb.

Hvert år omtalte Karl Nielsen dem kort under »I årets løb«, i årsskrifterne. Der var først og fremmest tale om udgravninger indenfor sognet, men der blev også tid til mange udgravninger udensogns. Karl Niensens læremester har været arkæologen cand. mag. Knud A. Larsen som han arbejdede meget sammen med sidst i fyrreerne. Udgravningen på Knardrup Galgebakke har sikkert været hans svendestykke. Ved alle Karl Niensens udgravninger har Nationalmuseets folk været orienteret, og han må have fået mange gode råd herfra. Ligeledes var det kendt, at Karl Nielsen besøgte og deltog i udgravninger andre steder i hans sommerferier. Karl Niensens udgravninger har været en lang læreproces, karakteriseret ved stor forsigtighed og tålmodighed, samt styret af iagttagelses-evne og talent for at tolke, hvad der kom frem.

En anden årsag til hans succes har været hans evne til at knytte dygtige hjælpere til arbejdet. Ved ofte langvarige udgravninger mødte hjælperne trofast op. Fra- og tilflytninger og nye jobs gav udskiftning i gruppen. Men gennem alle årene var der en trofast kerne af mennesker omkring Karl Nielsen.

Karl Nielsen nåede at skrive beretninger over alle udgravningerne og publicerede de væsentligste i årsskrifterne. I sig selv en stor bedrift.

De første år var det ved entreprenørarbejder eller grøfte- og drænarbejder på markerne, hvor der ved et tilfælde blev opdaget spor fra fortiden, at Karl Nielsen blev kaldt til. Karl Nielsen var altid den man henvendte sig til.

Andre gange havde Karl Nielsen selv en teori og ledte efter

Billede fra udgravningen af Lundsbakkegraven i 1953. Karl ses i midten af billedet med alpehue. Blandt de flittige udgravere ses Gudrun Andersen fra Vindekilde med graveske og pensel. Som altid var der mange nysgerrige tilskuere. Lundsbakkegravens stenpakning er ved at komme til syne. Graven er dateret til den ældre bronzealder og den døde, en mand er blevet gravlagt i en egetræskiste, blandt andet med et bronzesværd. Efter Karl Niensens ønske, er graven nu genopført på Mosegaard. Fra venstre ses Peder Olsen, Karl Nielsen, Inge Olsen, Baltzer Andreassen, Gudrun og Einar Andersen. Udgravningen af Lundsbakkegraven vil blive nærmere omtalt i det følgende.

noget bestemt. Han tog her udgangspunkt i egnhistorien eller oplysninger fra de lokale beboere. For eksempel da han 1953 ledte efter middelalderlandsbyen Bodilstorp, men i stedet fandt pottemagerværkstedet i Farum Lillevang. Ofte ledte han efter et, men fandt noget andet, der var meget bedre. Fundet af middelalder-pottemagerværkstedet, det første i landet, var en arkæologisk bedrift, der ville have gjort en hvilken som helst arkæolog berømt.

Moderniseringer af egnens kirker kaldte også på Karl Niensens arkæologiske arbejdskraft og kunnen. Snart blev han specialist i at udgrave kirkernes gulve.

De seneste år, hvor Karl Nielsen blev mere og mere optaget af museumsarbejdet, skete opbygningen af den nye Værløse Bymidte. Indtil da kunne han følge med, men herefter blev opgaverne for mange i forhold til hans kræfter og fritid til rådighed. Karl Nielsen nåede dog at udgrave mange byggetomter. Uden hans og hans utrættelige hjælperes indsats, ville

utroligt meget for stedse været gået tabt af vor fortid. Megen viden om den oprindelige bebyggelse blev reddet for eftertiden.

Det vil være naturligt at opdele Karl Nielsens udgravninger i tre hovedområder: de arkæologiske udgravninger fra oldtid og middelalder, oftest ude i landskabet, kirkeudgravningerne og endelig byudgravningerne. Nogle eksempler vil blive gennemgået i det følgende. En liste over de fleste kendte udgravninger findes i denne bogs tillæg.

Ved et gennemsyn af listen kan det undre, at den ikke indeholder beretninger om udgravning af bopladser fra for eksempel stenalderen. Oldtidsminderne og hans egen samling var et bevis for, at de kunne findes.

Forklaringen skal findes i Karl Nielsens arkæologiske metode. Han rekognoscerede ikke systematisk i det åbne land. Han ledte simpelt hen ikke efter pladserne. I stedet fulgte han op på, hvad der kom frem i forbindelse med anlægsarbejder og lignende. Ofte var hans udgravninger egentlige nødudgravninger, mest udtalt da man fjernede Lille Værløse landsby. I nogen grad tilfældigheder, men der var i virkeligheden ikke megen tid til anden prioritering.

Her vil som eksempler nærmere blive omtalt udgravningen af bronzealderhøjen på Lundsbakke og opdagelsen og udgravningerne af pottemagerværkstedet i Farum Lillevang.

Lundsbakkegraven

Karl Nielsens første store udgravning var udgravningen af bronzealderhøjen på Lundsbakke. Han ledede og havde ansvaret for arbejdet. Karl Nielsens udgravningsberetning er gengivet i Årsskriftet for 1953.

Karl Nielsens beretning lyder således:

»Beretning over udgravning af bronzealderhøj på Lundsbakke, matr. nr. 28 a i Kirke Værløse.

På Lundsbakke, matr. nr. 28 a i Kirke Værløse, tilhørende entreprenør Sophus Nielsen, fremkom der ved gravning af sand til startbanerne på Værløse flyveplads en bronzekogekedel. Gravningen foregik med gravemaskine, hvis grappe hver tog 1,5 m³ sand.

Ved et tilfælde så entreprenøren, at der fra den overfyldte grabbe faldt noget ned i bunden af udgravningen, noget der lignede en lerpotte. Han gjorde gravemesteren opmærksom derpå, og denne tog lempeligt genstanden op på jorden.

Om aftenen (den 13. august) blev jeg gjort opmærksom derpå og var nede hos entreprenøren for at bese karret, hvilket jeg fik foræret til vore historiske samlinger i Lille Værløse gamle skole.

Kedlen stammer fra tidlig romersk jernalder og er af svært materiale, og der er ingen tvivl om, at en del sager, der almin-

Sammen med nogle lokale hjælpere tog vi fat lørdag eftermiddag, idet vi tog en prøvegrøft fra udgravningens kant mod nord tværs over bakken. Meget hurtigt kom vi til en samling hånd- og hovedstore sten lige under pløjelaget, og jeg var da klar over, at vi stod over for en oldtidsgrav.

Den videre afdækning foregik på følgende måde: Vi gravede et bredt bælte uden om stenlægningen, så denne blev lagt helt fri. Inden aften var der lavet en 1 meter bred kanal ned til den oprindelige jordoverflade rundt omkring graven, og jeg var nu på det rene med, at den var urørt. Derimod var jeg ikke sikker på, at der ville fremkomme gravgods, da der ved sløjfningen af andre grave i Værløse sogn aldrig var fremkommet andet end potteskår og et par dobbeltknapper af bronze. Vi tog nogle billeder af den rensede stenmasse, en minutøs opmåling og nivellering, og efter at have fjernet det øverste og yderste stendække påny pensling, fotografering og opmåling.

Vi gik videre med arbejdet søndag morgen kl. 6 og afdækkede langsomt graven.

Det første der kom frem af oldsager, var nogle nålefragmenter af to glatte og riflede nåle (en fibula eller dragtnål) med spiral. Disse ting lå ca. en meter fra gravens østlige ende, og jeg regnede med, at det var en fattig kvindegrav, og at nålen var det eneste, vi ville finde; vi arbejdede nemlig helt nede på bunden af graven på en stenpikning af håndstore sten, der har dannet gulv for kisten.

Ved yderligere pensling kom et flinteblad til syne, spidsen sad nede mellem stenene, så bladet stod lodret. Derefter kom et lille stykke bronze frem, og dette sidste kuldkastede straks torien om en kvindegrav, idet det var rester af en ragekniv.

Den åbne grav. Oldsagerne lå på brolægningen, der skimtes i bunden af graven. (Foto: Inge Olsen).

Den var kilet ned mellem en bundsten og en sidesten i gravens sydlige side. Atter nede mellem stenene, stillet på kant, kom et stykke bronzesværd frem, spidsen pegede mod vest. I alt fremkom fire stykker sværdfragmenter. På den måde, de lå på, var det ligesom der var rester af to sværd eller dolke, men en senere sammenstilling viste, at der kun var eet. Ved kistens sammenstyrtning må det være trykket i stykker og fundet sit leje lidt spredt i midten af graven.

Fremdeles kom stadig, imellem stenene, nogle ting frem, en fint ornamenteret bæltehage, en ravperle, to knapper eller pryldenstande med ornamentik, disse velbevarede, endelig nogle meget medtagne fragmenter af bronze, måske af pincet, nagler til sværdet, rester af sværdskede og sværdfæste og til sidst rester af kisten, bevaret i klemme mellem nogle store sten.

Alle de fundne ting var medtagne af ir og i mange små stykker med undtagelse af knapperne. En stadig forbindelse med luft og vand har været medvirkende til, at sagerne var så dårligt bevarede. Der var ormehuller og skruptudse-vinterhi i det øverste jordlag, og nede på selve gravens bund fandtes en muserede lavet af planterødder.

Spor af knogler fandtes ikke, skønt vi gjorde os mange anstrengelser for at finde f.eks. tændernes emaille.

På trediedagen gjorde vi arbejdet færdigt, de sidste sten blev taget op, al jorden sigtet gennem et fint net, og bunden blev undersøgt for evt. oldtidslevn og agerfurer.

Resultatet af vore iagttagelser er nu, at vi kunne konstatere, at graven var en egekistegrav, orienteret øst-vest med et par grader mod nordvest. En sænkning i stenrøsen gav os vished om kistens oprindelige længde og underste sten dens bredde, idet disse har været kilet under kistens runde sider og bund.

Kisten var i sin tid sat på et gulv af håndstore granitsten, derefter er større sten sat som støtte, og til sidst er hele kisten overdækket med sten, mest granit, men også enkelte af flint.

Efter gravgodsets placering at dømme har manden ligget med hovedet mod øst (det almindeligste er mod vest), det viser sværdets spids, og en stor granitsten stillet på højkant over en »hovedgærdesten« synes at sige det samme.

Det var gråvejrs og regn ved afslutningen af vort arbejde med optagningen af oldsagerne, derfor blev der ingen situationsbilleder taget af måden, tingene lå på, men en tegning viser placeringen.

Da vi havde begyndt afdækningen og optagningen, var vi nødsaget til at fuldføre arbejdet hurtigt og måske temmelig håndfast. Det viste sig nemlig, at der mandag morgen ved femtiden havde været nogen og skrabe i jorden netop på det sted, hvor oldsagerne lå. Det må have været en tilskuer fra om søndagen, som var klar over, hvor tingene var fundne, og som i den tidlige morgen håbede på, at vi havde overset noget.

Lundsbakkegravens placering i terrænet ligger ca. 25 m syd for Kirke Værløse - Lille Værløsevejen, 35 m øst for markvejen mod Sandet og 600 m fra krydset i Kirke Værløse mod vest.

Tirsdag den 25. august afleverede jeg det fundne på Natio-

Flintblad

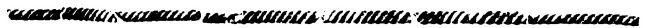
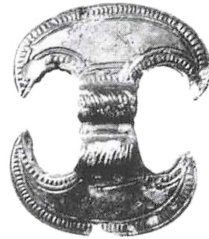
Sværd

Bæltehage og ravperle

Stykke af sværdhæfte og 2 bæltespænder (amuletter)?

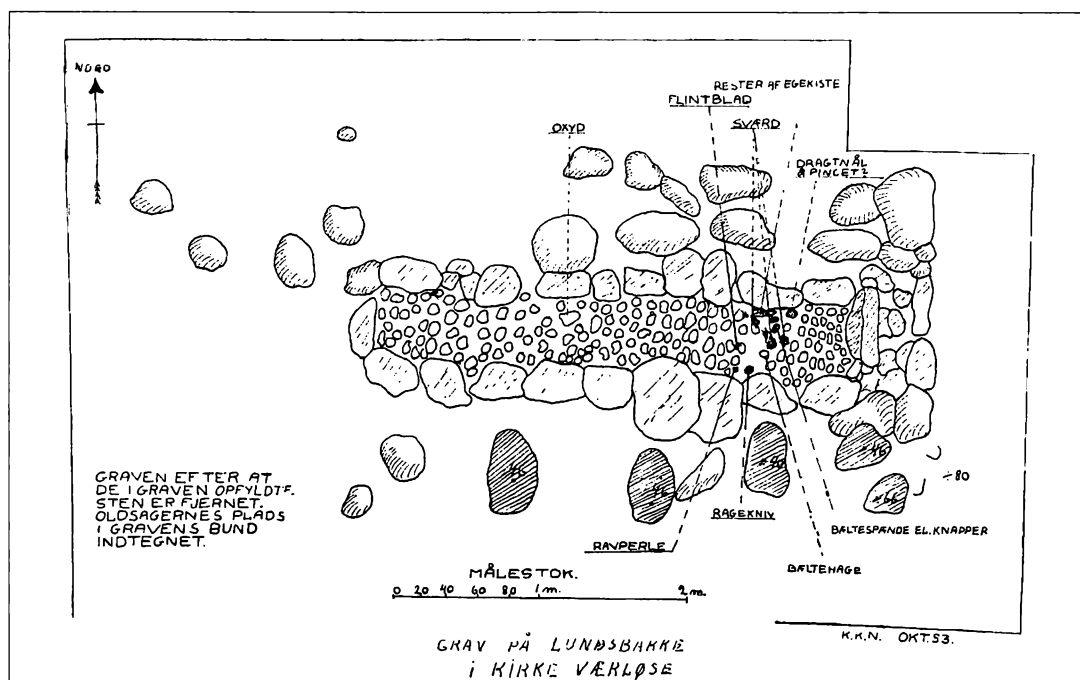
Fibula (dragtnål)

Ragekniv

nalmuseet, hvor det blev erklæret for Danefæ, og der udbetaltes en godgørelse på kr. 200,-, hvoraf, efter mit forslag, ejeren af jorden, entreprenør Sophus Nielsen, fik de 100 kr., og de andre 100 kr. gik til Historisk forening.

Det blev stillet de Historiske samlinger i Værløse kommune i udsigt, at vi ville få bronzeafstøbninger af de fundne sager til vort museum. Bronzekedlen vil vi efter endt konservering

på Nationalmuseet kunne afhentes. Tilbage er at fortælle, at graven er genopført i fhv. gårdejer Peter Olsens have ved Højbakkehus, Kirke Værløse. Hvis vi får egne lokaliteter og eget hus ad åre til Historisk Forenings samlinger, er det meningen at opstille dem der.

I Kirke Værløse by fandtes for nogle år siden en bronzemønt fra ca. 140 e.v.t., den har været omtrent samtidig med det på Lundsbakken fundne bronzekogekar.

Kirke Værløse, den 1. oktober 1953.
Karl K. Nielsen.

Ved Historisk Forenings 40 års jubilæum blev graven flyttet og genopbygget sten for sten ved Mosegaarden efter Karl Nielsens skitser og tegninger. Karls ønske var hermed bragt til opfyldelse. Samtidig blev der fremstillet en bulkiste af et af Hareskovens gamle egetræer. Det voldte stort besvær at flække egestammen, selv med moderne redskaber. Graven står nu på museumsarelet som i bronzealderen, før den blev dækket af høj.

Allerede samme år, som Karl Nielsen udgravede og reddede Lundsbakkegraven fra entrepenørmaskinerne, fandt Karl Nielsen middelalderpottemagerværkstedet i Farum Lillevang. Dette var uden tvivl hans største arkæologiske enkeltbedrift.

Opdagelsen blev gjort i foråret 1953. Karl ledte efter landsbyen Bodilstorp, og som det så ofte sker fandt han noget andet meget mere opsigtsvækkende. Nationalmuseet blev adviseret og stod for udgravningerne, som gennemførtes om

Håndtegning af graven og oldsagernes placering.

Ros til Karl Nielsen:

NATIONALMUSEET
I AARHUS
FORHISTORISK TID
Frederiksholms Kanal 12

København K. den 21. oktober 1953

Hr. kulsvier Karl Nielsen
Kirke Værløse pr. Værløse

Herved anerkender jeg med tak modtagelsen af den smukke beretning om fundet fra Lundsbakke.

Undersøgelsen synes at være foretaget med så stor omhu, at en fagmand næppe kunne gøre det bedre.

Med venlig hilsen
Deres

Therkel Mathiassen
Therkel Mathiassen

Therkel Mathiassen, inspektør på Nationalmuseet, var en af datidens kendteste arkæologer.

efteråret samme år. Vinteren standsede udgravningerne, og der blev kørt læssevis af potteskår til Nationalmuseet.

Karl Nielsen skrev allerede om fundet i Årsskriftet for 1953. I det følgende skal i stedet gengives indledningen fra den mere udførlige og personlige beretning fra Karl Nielsens egen udgravningsrapport.

Karl Nielsen fandt i 1953 det første middelalderlige pottemagerværksted i Danmark. Opdagelsen var en arkæologisk sensation.

Fund af middelalderens pottemagerværksted i Farum Lillevang

Mens hverdagslivet i Danmarks Oldtid og især den seneste oldtid: jernalderen lader sig rekonstruere gennem fund af redskaber, kunst, boliger og jorddyrkningsspor, er man i stort bekneb for den tidlige middelalders vedkommende.

På Nationalmuseet er det især kirker, borge, herregårde og klostre, der har ydet bidrag til historien og det er mest det kirkelige inventar, der præger billedet. Det er meget lidt, der findes, som viser os, hvordan den jævne mand levede, hans redskaber og hans bolig.

Hvorfor det er sådan, er det endnu ikke muligt at give en fuldtud fyldestgørende forklaring på, men man må formode, at der kan komme mange ting frem, hvis man altid er agtpågivende når man graver i gamle landsbyer og købstæder. Der må være gået en mængde ting tabt enten ved tab eller kassation, det gælder især lerkar, husgeråd og markredskaber. Jern og træ er ganske vist let forgængelige ting og måske har hverdagskårene været så ringe at alt jern er brugt igen og igen til sidste stump og alt træ brændt; men ialtfald må lerkarskårene kunne findes da disse holder sig uendeligt.

Ved et lokalt arbejde i en egn med en stab af interesserede og vel instruerede mennesker, skulle det være muligt ved gravning at samle så meget materiale, at enkelte ting til belysning af et dunkelt afsnit af Danmarks middelalder skulle blive resultatet.

I Roskildebispens jordebog fra 1370 nævnes som hans besiddelse byen eller gården Bodilstorp eller Bolstrup i Farum sogn.

Hvor denne by eller et par gårde har ligget i sognet, har i længere tid interesseret, og der er gjort meget arbejde for at indkredse stedet som er søgt forskellige steder i sognet.

I 1953 fik jeg nogle oplysninger af fhv. gårdejer Anders Andersen i Stavnsholt. Denne mand som nu er over 70 år fortalte mig, at han som dreng færdedes meget i Lillevangskoven (født på Vanddamgaarden lige ved skoven) og at han huskede at den gamle skovløber Hans Petersen (Hans Pæsen) for ca. 60 år siden fortalte ham, at der i en bestemt del af skoven fandtes brolægning og grundsten til gårde.

Efter et besøg hos statsskovridder Just Holten, Farum skovdistrikt fik vi lov til at foretage en foreløbig undersøgelse af en bestemt skovpart, og denne foretoges på den måde, at vi med en stålstang stak ned i skovbunden for at mærke stenene. I første omgang fik vi intet resultat, men opgav ikke derfor.

Den store undersøgelse blev gemt til påsken 1953, hvor vi ville se at finde den gamle bys plads. Skærtorsdag d. 2. april gik jeg med søgeren og stak i undergrunden. Et par timer gik uden større håb, da jeg pludselig ved middagstid så nogle sortbrændte potteskår. De lå ved foden af et ca. 80-årigt bøgetræ, og kunne ses, hvor regnvandet fra grenene havde skyllet løvet bort ved rødderne. Ved at skrabe lidt ved træet kom flere sorte skår frem, og jeg troede nu, at jeg stod overfor en jernaldergrav eller hustomt. Jeg søgte at finde ud af, i hvor stor udstrækning der fandtes skår, og det viste sig at være ved alle træerne i vid omkreds.

Ved at skrabe løvet til side fandt jeg også mellem træerne skårmateriale; men nu begyndte der også at dukke glasserede skår op, og dermed var jeg klar over at det var middelalder, og at jeg muligt stod på det gamle Bolstrups grund. Der blev sendt bud efter interesserede, og vi begyndte en udgravning, der varede alle påskedagene og de efterfølgende lørdags- og søndage indtil 1. maj, da jeg på dette tidspunkt havde lovet skovrideren at lukke alle gravninger i skoven til løvspringet. Den 12. april havde jeg en mængde hjælpere, og vi fik mange gode lerfragmenter, samt grundsten til et firkantet hus frem. Otte m lange og to m brede søgegrøfter gav skår i hele deres længde og i 50 - 60 cm dybde.

Midt i april måned havde jeg gjort Nationalmuseet opmærksom på fundet og middelaldereksperter besøgte os i skoven og bad os om at tage alle skår med, evt. sigte jorden.

Sådan begynder beretningen, og i det følgende skal gengives brevet fra Nationalmuseet efter eksperter i april har besøgt udgravningen.

*Hr. kulsvier Karl Nielsen,
Kirke Værløse.*

Kære Karl Nielsen.

Efter at jeg nu har vist de prøver på potteskår jeg hjembragte fra Farum Lillevang i lørdags, til mine kolleger, er vi alle enige om, at det ser ud til at være et fund af betydelig interesse. Skårene er jo middelalderlige, og der kan vel ikke være tvivl om, at de må stamme fra et nærliggende pottemagerværksted.

Man har endnu ikke kendskab til danske middelalderlige pottemagerværksteder, så derfor vil det selvfølgelig være af den største interesse at få fortsat undersøgelserne i Farum Lillevang. Så vidt jeg forstod, standser De udgravningerne nu for

at genoptage den til efteråret, og jeg vil da foreslå Dem, at Nationalmuseet og De til den tid går i kompagni om udgravningen, således at Nationalmuseet betaler en virkelig grundig undersøgelse af området med harpning af jorden, for at alle skår kan komme frem. Det ville også være meget betydningsfuldt, om selve pottemagerovnen kunne findes og blive omhyggeligt undersøgt - måske er det den, De allerede er stødt på ved det fundament af sten, De viste mig. Må jeg vente at høre et par ord fra Dem om denne plan? Jeg går ud fra, at De tager Dem omhyggeligt af alle de skår, der allerede er fremkommet, så de ikke kommer bort. Hvert eneste skår kan jo få betydning, når man engang vil forsøge at få materialet til at gå sammen til hele kar.

Med venlig hilsen fra Deres hengivne
Hans Stiesdal.

Billede fra udgravningen 1953. Billedet viser fundamentet af pottemagerens cirkulære ovn. Her var tale om et professionelt pottemageri med masseproduktion som formål.

Udgravningerne blev genoptaget om efteråret, som foreslået af Nationalmuseet.

I den mellemliggende periode blev der af Karl Nielsen arrangeret en udstilling af de fundne potteskår på Farum Tekniske Skole. Vi har gæstebogen fra udstillingen og kan se den blev en succes med mange besøgende. Udstillingen åbnede 1. maj 1953.

Ved udgravningerne fandt man pottemagerens ovn. Middelalderlige teglstensovne var der allerede fundet mange af, brugt til fremstilling af teglsten til middelalderens teglstenskirker, men ovnen i Lillevang var den første pottemagerovn fundet i landet. 20 år senere fandt man én mere ved Fauerholm ved Hillerød, og siden hen er der fundet nogle få mere rundt om i landet.

En af de største skårdynger i Nationalmuseets historie blev gravet frem. I alt blev to lastbiler med 92 kasser skår kørt til Nationalmuseet. I Farum Lillevang har der været tale om stor-drift. På trods af denne omfattende lertøjsfremstilling i Farum er der rundt om i landet kun fundet ganske få kander og gryder, som synes at stamme fra dette værksted. Flest i Roskilde. Det vil da også være naturligt at forestille sig, at netop denne by udgjorde Farumhåndværkerens vigtigste marked. Ved udgravning af gulvet i Farum Kirke fandt Karl Nielsen en krukke som kan stamme fra vor pottemagers hånd, men det var nok ikke de omkringboende Værløse- og Farumbønder, der var hans største kunder.

Det var planen at udgravningerne skulle fortsætte året efter. Man havde jo ikke fundet Bolstrup og nogle store stenfundamenter man var stødt på kunne være fundamenter til gårde. Det gik imidlertid anderledes. De mange potteskår var en næsten uoverkommelig opgave. Skårene skulle rengøres og limes sammen til helheder. Dette arbejde skred meget langsomt fremad for Nationalmuseet, og derfor blev udgravningerne udskudt den ene gang efter den anden, og blev først genoptaget i 1970 og fortsatte i 1971. Udgravningerne blev kun genoptaget fordi Karl Nielsen gentagende gange henvendte sig til Nationalmuseet og indberettede om omfattende og gentagne piratudgravninger på stedet. Karl Nielsen var med som lønnet arbejdskraft.

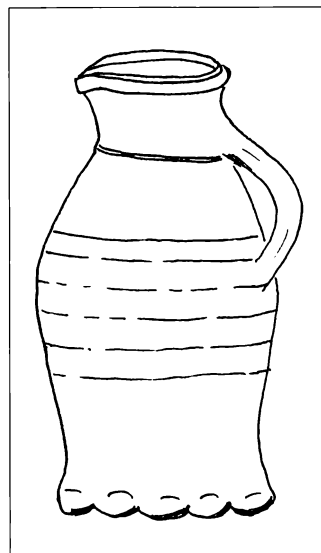
Karl Niensens beretning fra udgravningen findes i Årsskriftet fra 1971. Man fandt ikke Bolstrup. Stenfundamenterne viste sig i stedet at være en kombineret teglstens- og pottemagerovn. Igen blev der kørt læssevis af skår til Nationalmuseets magasiner.

I Værløse Museums mappe vedrørende Farum Lillevang med beretninger, fotos, tegninger, breve mm. findes også Karl Niensens håndskrevne optegnelser fra udgravning nummer 2. Her skriver Karl følgende:

Udgravning i Farum Lillevang

Efter at undersøgelserne i Farum Lillevang havde ligget stille fra 1953 til 1970 er arbejdet blevet optaget på ny.

Grunden til dette var denne: Gennem de 17 år, der var forløbet siden den sidste udgravning, havde jeg gennemgående et par gange om året besøgt stedet, dels med vandreture, fore-

Tegning af kande med mørkegrøn glasur fra Farum Lillevang. Kanden er forsynet med fingerindtryk som udsmykning langs bundkanten. Glaserede kander bliver meget almindelige i middelalderen. Stumper fra kander findes i stort tal i skårmaterialet fra Farum Lillevang. (Tegn.: Tove Werner Larsen).

ninger og spejdertruppe og ellers gjort mig ærinde derinde, når min vej faldt forbi.

Næsten hver gang jeg besøgte stedet, kunne jeg se, at der havde været rodet i jorden, mest i de første år efter den store undersøgelse 1953. Derefter er stedet blevet grønklædt med skovens flora og tildels dækket af løv, så stedet for den mindre drevne eftersøger ikke kunne findes.

Jeg ved at enkelte mennesker har samlet skår i overfladen og sammensat dem til f.eks. askebægre ved at lægge dem i gibs eller lim. En ret uskyldig foretagsomhed.

Imidlertid lagde jeg mærke til at i årene 1967 - 69 var stedet på ny udsat for gravning og i 1970 så jeg at undersøgelser i området og større gravning på stedet havde fundet sted. Endda en ret omfattende gravning.

I efteråret 1970 adviserede jeg Nationalmuseet om disse gravninger, der var klart ulovlige, og der blev lovet derinde fra at meddelelse ville blive givet museumsinspektør Tage E. Christiansen. Da der gik nogen tid og intet skete, i alt fald hørte jeg intet derfra i form af svar på min henvendelse. Derfor påny advisering om sagen.

I mellemtiden nærmere betegnet en måned havde Politiken en artikel af antikkenderen Gorm Benzon, der gjorde at der blev reageret fra museets side. Der var navn og adresse på

Billede fra udgravningen i 1971. Karl Nielsen, der fandt værkstedet i 1953, viser her bunden af en stor, fladbundet lerpotte eller kande med fingeraftryk som udsmykning langs bundens rand. I højre hånd holder Karl sit foretrukne graveredskab.

graveren og imellem linerne var tydelig antydning om alle der gerne ville skaffe sig middelalderpotter eller skår blot kunne grave i Farum Lillevang.

Senere undersøgelser og forespørgsler hos skovens folk afslørede at også andre bl.a. en københavnsk antikvitethandler havde gravet derude. Kunstmaleren Louis Ehlers, der i 1967 udgav bogen *Dansk Lertøj* skriver at han har gravet i Lillevang og funder skår og rester af ovn.

Kort efter blev stedet besøgt af folk fra Nationalmuseet som dog kunne berolige mig med, at der ikke var spor efter gravninger. Jeg var klar over at de ikke havde fundet det rigtige sted og vi tog et par dage efter derud, og det viste sig i høj grad, at der havde været dybdegående gravning.

Stedet museets folk først havde været på, var det forkerte. Ved konstateringen af piratgraveriet blev vi enige om at en udgravning af stedet var påkrævet og efter en måneds forløb kunne vi påbegynde vor undersøgelse ...

Efter en lang udførlig beretning om udgravning og fund afslutter Karl Nielsen beskrivelsen som følger:

Hvor gammelt fundet er og hvor lang tid pottemageriet har fungeret er tanker man må gøre sig.

Jeg tror at en datering fra 1250 til 1350 vil kunne godkendes med kulmination omkring år 1300. Den sorte død som i 1349 borttog en meget stor procentdel af Danmarks befolkning kan meget vel have affolket virksomheden med potter i Farum Lillevang såvel som landsbyen Bodelstorp, som sikkert

Under Nationalmuseets ledelse, og med Karl Nielsen og Einar Andersen som lønnet arbejdskraft, genoptoges udgravningen af pottemagerværkstedet i Farum Lillevang i 1970. Piratudgravninger på stedet skabte et behov herfor. Her har fru Gudrun Andersen bragt en velfortjent madkurv ud til de to i skoven. Sammen med Karl Nielsen var både Gudrun og Einar Andersen fra Vindekildegaard, medlemmer af Det kongelige Oldskriftselskab. Gudrun og Einar Andersen var nok Karl Niensens mest trofaste udgravere. En meget fin og omfattende oldsagssamling opsamlet af parret på Vindekildegaards jorder blev ved Gudrun Andersens død overgivet til Værløse Museum og er udstillet her.
(Foto: Karen Seirøe Mortensen).

Billede af kuglepote fra Farum Lillevang. Karl Nielsen fandt potten, da han udgravede Farum kirkes gulv i 1960. Karl antyder i sin håndskrevne udgravningsberetning, at en pottemager kan være begravet med potten. Potterne - køkkentøjet, om man vil - synes at have været den dominerende produktion i Farum Lillevang.

Stammebåden, der var meget velbevaret, men mørnet, viste sig at være hugget med jern. Der var desværre ikke midler til at konservere båden. Karl gav ved denne skuffelse udtryk for, at han ønskede, at der engang blev lavet et kopi af stammebåden.
(Foto: Nationalmuseet).

har ligget lige i nærheden af pottemageren. På grund af brandfare har han sikkert boet et stykke udenfor byen. Ved udgravning i Farum kirke fremkom et rundbuget lerkar lige indenfor kirkens dør; en hilsen fra pottemageren og den eneste helt sikre, man har, udenfor Farum Lillevang...

På dette sted i beretningen har Karl Nielsen overstreget følgende bemærkninger. »Fundet af potten må tilkendegive at han er blevet begravet i Farum kirke«.

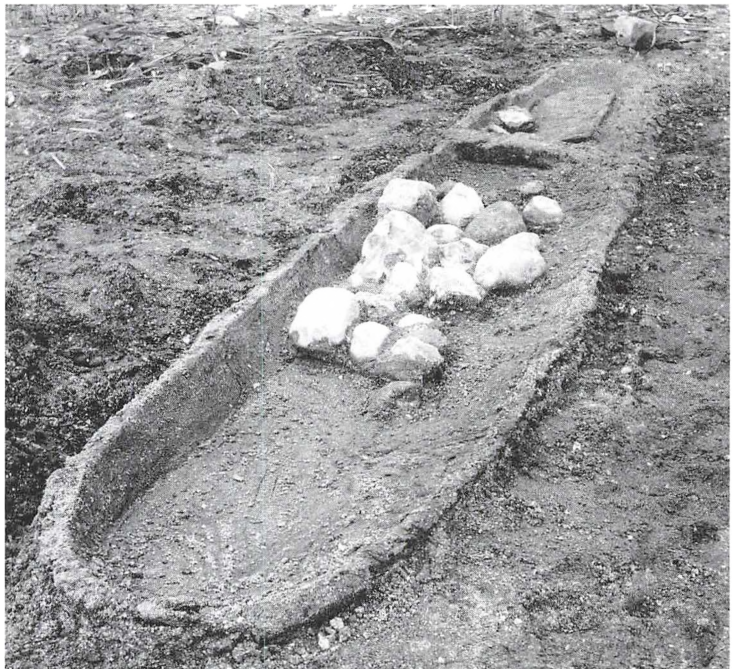
Karl Nielsen fortsætter sin optegnelse:

Mængden af hans arbejde kan man danne sig et indtryk af ved at se på skårdyngerne. Der må kunne opstilles en hypotese om hvor mange procent, der almindeligvis går til spille ved en pottemagervirksomhed og ved at tælle potteben, båndformede hanke og runde hanke til kander, må der kunne laves en opgørelse over hans produktion, der væsentlig har været tre slags lerkar, den fingerindtrykte kande, den lille potte med båndformet hank og det større rundbugede lerkar uden hank, men sommetider med tre ben...

Beskrivelsen afsluttes med en oversigt med de mange frivillige, der har hjulpet ved udgravningen, og en beskrivelse af tildækningen af udgravningspladsen.

Karl Nielsen var altid i alarmberedskab og klar til at rykke ud når der blev fundet noget arkæologisk spændende.

Den 10. juni 1954 om aftenen, kom isenkræmmerlærling Arnt Sørensen til Karl Nielsen og fortalte, at han havde fundet en stammebåd i Søndersø! - »Det er en stenalderbåd! - Det er en udhulet træstamme!« - Karl tog straks ud til stedet. Van-

Udgravning af en vandmølle i Kirke Værløse.

Efter høsten 1959 besluttede gårdejer Viggo Andersen, Annexgaarden, Kirke Værløse, at rørlægge en grøft, som syd for hans gård søgte mod vest til Bundså. Oprindeligt havde grøften haft forbindelse med kilderne, som førhen sprang fra Kildebakken ved kirken. I forbindelse med arbejdet kom et par svære, tilspidsede egepæle til syne. Karl Nielsen blev gjort opmærksom på dette fund og rykkede ud med sit udgravningshold. Efter omfattende udgravninger kunne man konstatere, at man gravede i en vandmølle fra omkring 1300 tallet. Her var rester af møllehjul, møllehus og et beboelseshus. Nationalmuseets eksperter besøgte og gennemgik fundet, og kunne bekræfte, at her havde stået en vandmølle, hvor hjulet havde haft vandret aksel, og hvor vandet til hjulet havde været reguleret via en mølledam. Ud over rester af bygværkerne blev der blevet fundet mange genstande blandt andet brudstykker af møllesten, mønter fra 1300 tallet, stumper af husholdningskeramik mm. Billedet viser en nål, en tenvægt, mønter, og potteskår. Her har været kvinder i husholdningen, og der er betalt til mølleren med klingende mønt. Potteskåret med hindbærmønstret kan stamme fra en kande fra pottemagerværkstedet i Farum Lillevang. Foto: Bølling.

det i Søndersø var på det tidspunkt af året sunket 1,75 m under daglig vande, grundet den tørre årstid og Københavns forbrug af vand, og derved var båden kommet til syne. Omridset af båden kunne tydeligt ses i mudderet. Det må have været et spændende øjeblik. Den udhulede egestamme var 4m lang og omkring 80 cm bred på det bredeste sted. Den var fyldt med hovedstore sten, og var således engang forsætlig sænket under søens overflade. Karl Nielsen udtalte, at grunden sikkert var, at en stammebåd, som ligger fremme i solen på søens overflade, er udsat for at revne, og det bedste middel herimod nok var at sænke båden under overfladen. Karl mente også, at for en jæger eller fisker var det måske godt, at holde båden skjult

Undersøgelser i Værløse Kirke 1956

Værløse Kirke trængte hårdt til en restaurering. Varmeapparatet duede ikke, gulvet var på grund af fugtighed blevet defekt, orglet trængte til eftersyn, det samme gjorde stolestader, ur, klokker, tag og ydermure. Der trængtes til kloakering, der skulle indlægges vand, og kirken skulle befries for de jordmasser, der efterhånden nåede langt op på kirkens ydermure og gjorde disse fugtige.

Kirken havde i nogen tid været lukket for kirkelige handlinger, og arbejdet var udbudt til håndværkerne; kirkeministeriets tilladelse forelå og økonomisk støtte fra staten tilsagt, så arbejdet kunne påbegyndes i september måned.

Den 15. sept. var jeg tilsagt til et møde i kirken, hvor Nationalmuseets repræsentant, magister Olaf Olsen, kirkens arkitekt Rud. Gram, muremester Tage Nielsen, Hareskovby, og kirkens præster Heinsen og Bastiansen var til stede. Vi aftalte, at jeg skulle tage mig af gravningen i kirken, det ville sige foreløbig at afgrave ca. 30 cm jordfyld, idet det nye gulv skulle ligge lidt dybere, dels være lidt tykkere end det, der var; nemlig et murstensgulv fra vel sidst i 1800-tallet, hvorover lå et bræddegulv fra omkr. 1900.

Fredag d. 18. sept. begyndte jeg gravearbejdet, assisteret af hjælpere, som for de flestes vedkommende holdt ud, til vi var færdige d. 2. okt.

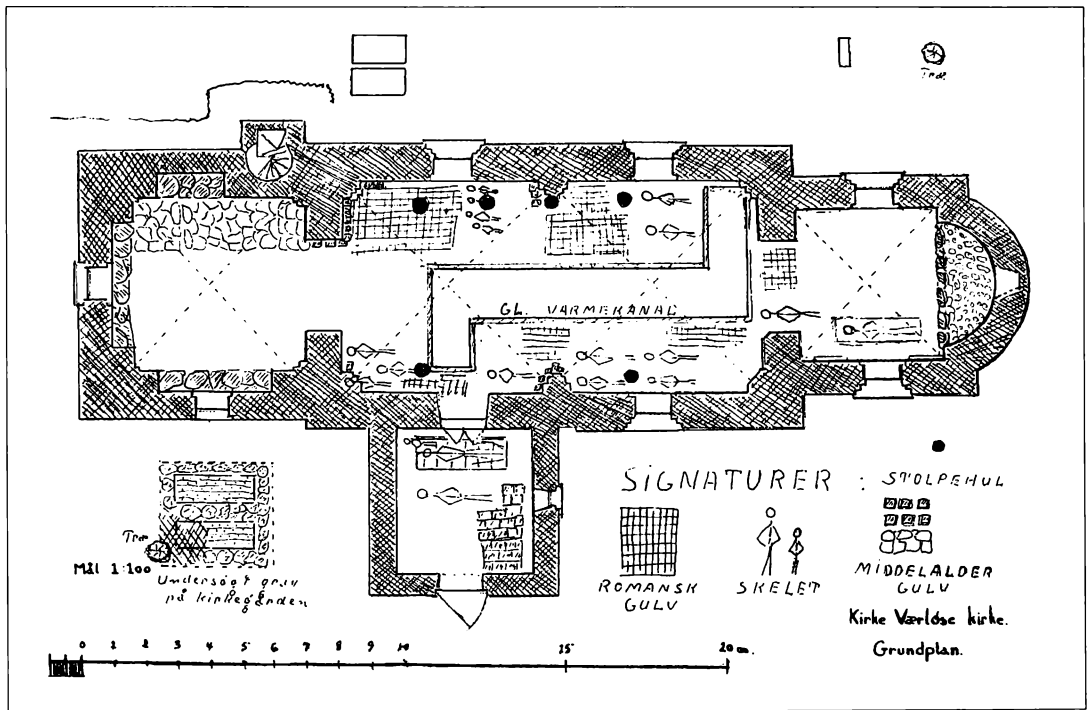
Disse hjælpere var arbejdsmand Henning Jensen, Lille Værløse, gårdejer Andersen og frue, Vindekilde, Søsum, overassistent Børge Andersen, Herlev, bankassistent Hammershøj, Syvstjernen, pastorerne Heinsen og Bastiansen m.fl. Som fotograf for Værløse Historiske Forening virkede assistent Ole Hembo, Gentofte.

Arbejdet lededes fra Nationalmuseets side af magister Olaf Olsen, der regelmæssigt tilså det og ofte var med hele dagen. Under arbejdet blev der gjort en række iagttagelser, især bygningshistoriske, for hvilke jeg skal søge at redegøre. Kirkens apsis var det første, vi gravede i. Der blev borttaget ca. 25 cm fyldlag, og der blev blottet et kampestensfundament liggende meget ujævnt og i et metertykt lag, hvad vi senere ved indføring af vandledning m.m. konstaterede. Nederst meget store og øverst mindre kampesten. Apsis må oprindeligt have haft gulv af træ, da det må have været umuligt at færdes på det ujævne stengulv.

Mellem kor og apsis var i lige linie lagt nogle højereliggende kampesten, som dannede et meget tydeligt og sikkert for den tid (romansk tid) meget betydende skel.

I koret fandtes ikke spor af ældre eller oprindeligt gulv, og ingen sten forstyrrede arbejdet med at sigte og bortkøre de 35 cm jord, det tykkeste lag vi fjernede i kirken.

Al jord, der udkørtes af kirken, forlangtes sigtet af Natio-

nalmuseet, idet man har erfaring for, at den kan indeholde mønter, skår af lertøj, beslag, malet glas, kridtpiper o.s.v.

Fylden var i apsis, kor og et stykke ned i skibet meget fugtig og vanskelig at sigte, hvorimod sidste halvdel af skib og tårnrum var tørt.

Grunden til at korets gulv ikke var bevaret nogetsteds, må dels skyldes, at al jorden var omrodet ved begravelser, dels at

Plan over kirken med de vigtigste fund indføjede. (Tegning: Karl Nielsen).

Karl Nielsen med kasket sammen med Gudrun og Einar Andersen sigter jorden gennem en jordharpe. Alt andet end naturligt forekommende og uforarbejdet materiale samt mørtelklumper og kalksmuld skal undersøges nærmere. Foruden fundet af 77 mønter blev der fundet nogle perler af ben, rav og agat, en simpel ring med sten af grønfarvet glas, kridtpibestumper, kiste-beslag, potteskår fra 1000-tallet og mange andre småting.

der sagtens har været flise- eller trægulv, og endelig vides det, at i alt fald et par store ligstene har ligget her. Allerede ved aftagningen af de 35 cm jord kom der kistebeslag og kistehanke frem, som stod endog nogle centimeter over den nyfremkomne gulvflade.

I korbuen var den sydlige halvdel af oprindeligt gulv gennemgravet, hvorimod den nordlige stod med sit intakte romanske gulv, som udgjorde det højeste punkt af kirkegulvet.

Skibet havde også været opfyldt af grave, og ved den seneste gravning efter spor af ældre kirker konstaterede vi en del af dem.

Midt ned gennem kirkens skib var i 1916 gravet en varmekanal. Den var på en meters bredde, og det vil sige, at man for at få plads til de cementstøbte sider har gravet ca. 1,50 m. Med bundstøbningen var den ca. 1 m dyb. Det siger sig selv, at denne gennemgravning havde ødelagt meget for den grundigere undersøgelse.

Dele af romansk gulv var levnet nogle steder i skibet, således inde ved væggene, enkelte steder i midten ved mandssiden, lidt mere i kvindesiden (den nordlige), mest i den nordvestlige del af skibet ved den oprindelige kvindeindgang. Der var her en ret stor intakt romansk gulvflade, ligeså omkring midterpillen i nordsiden. Hvor det romanske gulv var uberørt, især ved midterpillerne i nord og syd, ved indgangsdøren til skibet og ved kvindedøren, lagde vi mærke til, at der allevegne var en skarp grænse 35-40 cm fra væggen. Dette kunne vi blive enige om at tyde derhen, at det viste os, der havde været bænke langs skibets sider; murede bænke, lavet inden gulvet blev lagt. Man havde ikke stole eller bænke på kirkens gulv i romansk tid, men stod op under de kirkelige handlinger, og kun de svageligste kunne tillade sig at sætte sig ned. Måske har man også kunnet lægge overflødigt tøj eller våben derpå; man havde jo endnu ikke våbenhuset til dette brug.

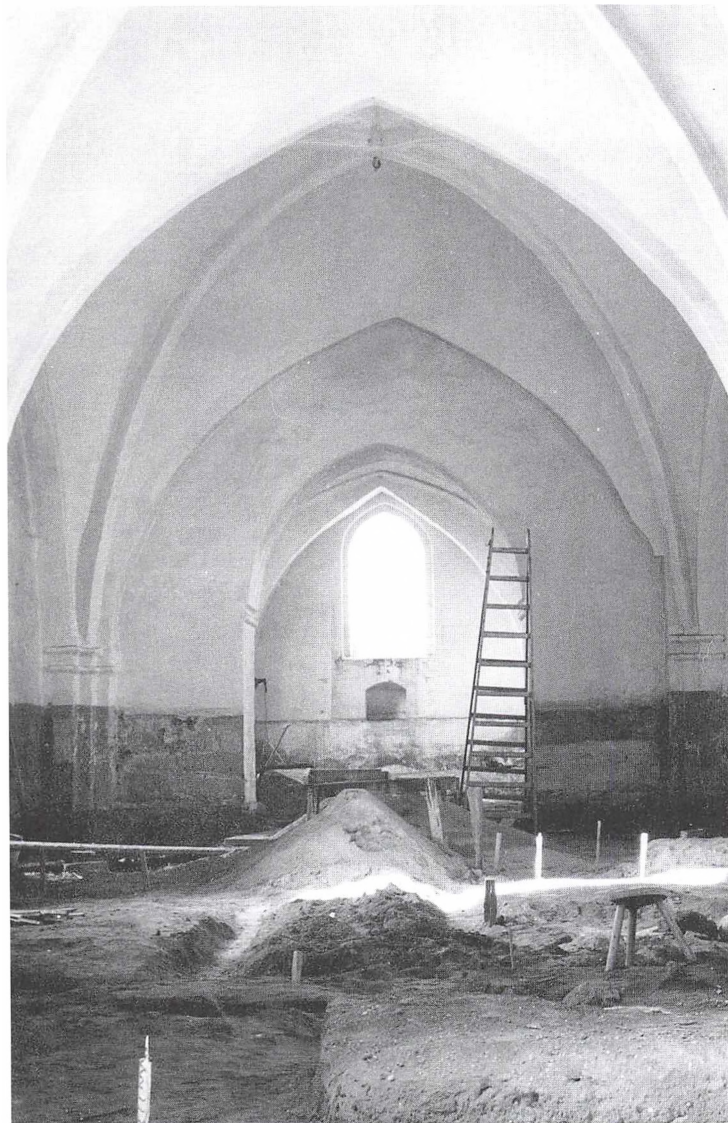
Omkring midterpillerne i skibet og om den nordvestlige hjørnepille ved tårnet var en del middelalderligt flisegulv bevaret på plads.

I tårnet var der kun ca. 15 cm jord at bortfjerne, og her viste det sig også, at det oprindelige gulv var borte for de tre fjerdedels vedkommende.

Den ene fjerdedel, der var bevaret, stammer fra tårnets bygning i 1400-tallet og var lagt af temmelig store, kløvede granitsten med mørtel i fugerne og kalkede. Det romanske gulv i skibet var også kløvede sten, mest kalksten, lagt i en grov, stenet og lerblandet kalkmørtel. Stenene var på størrelse som nutidige store vejskærver.

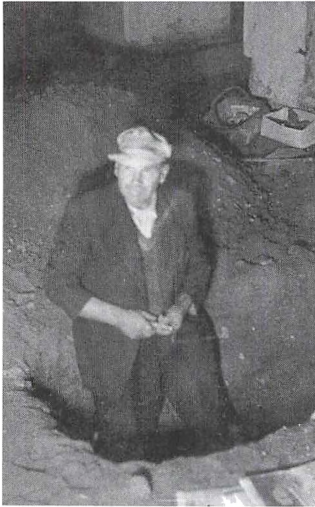
Af det romanske gulvs højde kunne udledes, at det havde haft en jævn stigning fra mandsdøren, hvor det laveste sted var, til korbuen. Mindst 14-16 cm var stigningen. De førømtalte kistebeslag, som stak op af jorden, da 35 cm jord var

fjernet fra koret, synes at vise, at dette gulv har været hævet endnu højere end korbuens. Oprindeligt må kisterne havde været dækket af mere end 35 cm jord, hvorfor gulvet også har fyldt en del. Vi må antage, at koret har været hævet yderligere et trin over skibet.

*Værløse Kirke under restaurering set fra koret.
Foto: Hembo*

I våbenhuset havde der også været begravelser. Det så man på bruddene i det oprindelige gulv, lagt af munkesten i et særligt mønster. Disse sten var imidlertid meget forvitrede af fugtighed og frost i forening, og senere har man over det gamle lagt nyt gulv af firkantede fliser samt et par ligsten. Også her havde der været murede bænke langs begge sider. Våbenhuset er opført i 1600-tallet.

Karl Nielsen leder efter spor af stolper fra stavkirken.

Stolpehul, hvor i der har stået én af de tagbærende søjler. Her har stået en ca. 30 cm tyk stolpe fra den oprindelige stavkirke. (Foto: Hembo)

Da de gennemsnitlig 25 cm jord var fjernet overalt i kirken, begyndte Nationalmuseet en dyberegående undersøgelse, hvorved der fremkom ting, vi slet ikke havde ventet. En dag sidst i september, da Nationalmuseets inspektør ikke var til stede, havde jeg fået til opgave at undersøge, om en opgravning fra gammel tid under det romanske gulv muligt var en hedensk begravelse. Opgravningen gik i øst-vestlig retning ligesom nutidens grave, men jeg fandt kun en skrå bund over urørt lerjord og intet skelet. Pludselig trådte jeg gennem det romanske gulv med det ene ben, og jeg opdagede derved et cirkelrundt hul, som gik lodret ned i ca. 80 cm dybde. Dette hul, som var lige i siden på min opgravning, blev forsigtigt oprenset, og den lidt skrå gravning lod jeg stå.

Helt sikker på, hvad dette var, skal jeg bagefter ikke sige, at jeg var.

Men næste morgen, da magister Olsen kom, var han klar over, at det var et stolpehul fra en søjle i en ældre stavkirke, der før stenkirken må have ligget på samme sted. Huller af denne type var før fundet bl.a. i Snoldelev kirke.

Der blev straks sendt bud efter arkitekt fru Elna Møller, Nationalmuseet, som kendte disse stolpehuller fra andre kirkeudgravninger.

Ved at grave hele dagen og aftenen kunne vi ved midnatstid påpege ialt 5 stolpehuller og dagen efter endnu eet. Resten, som kunne udmåles, var desværre forstyrrede af begravelser. I kirken konstateredes mange grave under søgegrøft-gravnin-

gen. Nogen systematisk undersøgelse af disse blev dog ikke foretaget; men når der var skeletter på oprindelig plads, blev disse indmålte på grundplanen. Skeletdele og løsfundne kranier blev ikke optegnet, men samlede i kasser og senere begravet samlet i gulvet udfør midterste nordlige pille i skibet.

En grav i koret afdækkedes dog helt. Det var i den sydlige side, og det var på grund af kistehanke og beslag in situ, at vi gjorde det. Vi mente, at der muligt i så fornem en kiste var datering eller holdepunkter for, hvem den gravlagte var. Det viste sig, at låget var gået ned over skelettet på kistens bund, og rusten fra jernbeslaget havde næsten opløst dette flere steder. Lårben, skinneben og tåknogler var nogenlunde bevaret, hvorimod rygghvirvler, ribben og kranium var stærkt beskadiget. Det kunne konstateres, at personen havde været ca. 175 cm høj, med alle tænder bevarede og havde båret paryk; noget hår og bronzeknappenåle var endnu til stede.

Skelettet var af en mand, og det er sikkert af magister Peder Jensen Birckerod, der døde samme dag som sin hustru og blev begravet 29. april 1673. Måske var de begge begravet i samme grav, thi det øverste skelet lå ikke på urørt jord. Under skelettet var lagt nogle munkesten og nogle af de middelalderlige fliser, måske for at styre eller støtte den øverste kiste på den underste under jordpåkastelsen. I alt fald var der dybere gravninger på dette sted, og jeg fortryder nu, at vi ikke foretog en grundigere undersøgelse, da vi var i gang.

Nationalmuseets inspektør udtalte dog, at det var sjældent, man begravede to over hinanden på dette tidspunkt.

Min antagelse, at det kunne være Jensøn Birckerods jordiske levninger, mener jeg at have holdepunkt for i en gammel begravelsesprotokol gående fra 1860-1930. Her har fhv. lærer Seehusen omkring 1880-90 gengivet gravpladernes indskrifter i kirken og på kirkegården, og han bemærker ved denne tavle i parantes: Ved alterets sydlige side. Her har tavlen ligget over den gamle grav, indtil man engang, da gulvet skulle fornyes, har anbragt den på korets mur.

En fuldt afdækket grav i skibets sydvestlige hjørne ved tårnet viste os, at pillefundamentet var lagt lige over en gravlagt; af overkrop og kranium sås intet, kun en albue og benknoglerne kunne iagttages. Det har været en grav fra romansk tid, lavet inden hvælvingerne kom til. Lidt dybere og længere fra muren lå to skeletter i oprindeligt leje, Hvoraf det ene havde forstyrret et stolpehul, som dog alligevel fuldtud kunne påvises.

Ved en gravning efter et muligt endestolpehul, som imidlertid ikke fandtes, stødte vi på mindst 6 kranier, siddende fast i cementmuren til den gamle varmekanal, brugt som fyld i cementblandingen. Man har altså ikke i 1916 vist særlig ærbødighed overfor de gravlagte.

vestlige side. Det var fra middelalderen, idet skikken at sætte en flad granitsten på højkant ved skelettets fødder var brugt.

Ved et kranium af en voksen i denne gravning blev fundet en mønt fra Erik Menveds tid. Vi fandt ikke provst Friedenreich under hans sten, men lige under barneskelettets plads stødte vi på taget af en muret grav fra romansk tid. Den var muret af to skifter munkesten på fast undergrund og formet efter legemet af den gravlagte, et særligt rum til hovedet, bredest ved mandens skulderparti og smalt ved fødderne. Låget eller taget var af firkantede brændte fliser af rødler. Skelettet, som var af en mand, var velbevaret, helt sortfarvet, og graven var helt jordfri med undtagelse af et sted ved benenden, hvor en flise havde været taget bort, og en hånd sandsynligvis været inde og føle i gravrummet. Et skinneben var ved den lejlighed blevet brækket og lagt på forkert plads. Det er nok gjort engang i middelalder eller senere, da der befandt skeletter i oprindeligt leje i samme niveau som den murede gravkiste. Graven har da været nysgerrig, har slået en flise i stykker og rakt hånden ind. Sandsynligvis har han hurtigt fået fingrene til sig igen.

Den romanske grav stammer vel fra ca. 1200, ved hvilket årstal det vides, at teglsten var almindelig kendt. Der fandtes intet i graven, som kunne identificere manden eller datere graven nøjagtigt; men man må formode, at det er en stormandsbegravelse, måske een af Hvideslægten, som på dette tidspunkt ejede gods i nærheden bl.a. i Knardrup. Den dødes plads har været den bedst tænkelige, ved kirkens tærskelsten og i kirkens tagdryp.

Af mønter blev der ialt fundet 77 stk., deraf 37 i kirkens kvin-deside og igen flest i kirkens nordvestre hjørne ved tårnet. Det romanske gulv var her intakt på hele afsnittet, og derfor blev alle mønterne i dette felt fundne.

Pengestykkerne, hvoraf størstedelen var af sølv, er antagelig tabt i kirken enten ved kollekt eller ved almindelig uagtsomhed. Dog kan der også være tale om ofring. Det er foregået på den måde, at man har trådt dem ned i gulvets lag af snavs for at skaffe sig velstand. Når man ofrede mønter, forventede man til gengæld gode økonomiske forhold. Selv i nutiden giver man jo et barn et pengestykke med i dåbskjolen for derved at ønske det held og lykke i pengesager.

Den ældste mønt var fra Erik Ejegods tid 1095-1103, og er blevet indlemmet i Nationalmuseets samlinger. Det var i alt fald en mønt fra stavkirkens tid. Den yngste fra Frederik den Ottendes tid.

Der er mulighed for, at mønterne med undtagelse af tre vil kunne deponeres i de historiske samlinger i Lille Værløse fra den kongelige mønt- og medaillesamling på Nationalmuseet. Der vil senere komme en udførligere artikel om disse i vort årsskrift.

Billede, visende opbygningen af skelletets placering i graven. (Foto: Hembo)

Brevvekslingen mellem Olaf Olsen og Karl Nielsen, fortæller tydeligt om gensidig respekt, og Olaf Olsen gav offentlig udtryk herfor i en lang og karakteriserende avisartikel. Herom senere.

Som forudset fandtes der mange gamle mønter, 77 i alt. Den ældste er fra Erik Ejegods tid, 1095-1103, sandsynligvis fra trækirkens tid.

Karl Nielsen fik tilbudt de fleste af mønterne, men afslog af sikkerhedsmæssige årsager. Heldigvis for nogle år senere bliver museets egne mønter stjålet ved et indbrud.

Middelaldergraven, som findes på Karl Niensens foranledning, tolkedes til at være en mandsgrav. Senere studier sandsynliggjorde, (Børge Andersen, Årsskrift 1986), at det kunne være Peder Ebbesen på Knardrupgaard af Hvideslægten, som var blevet begravet her.

Karl Nielsen havde nu erfaring i udgravning i kirkegulve, og som følge af hans seriøsitet blev han opfordret til og påtager sig udgravningen af Farum og Herlev kirker, da disse middelalderkirker stod for tur at skulle moderniseres. I ingen af kirkerne blev der fundet spor efter stavkirker. I Farum kirke fandt Karl Nielsen en lille lerpotte, som er fremstillet af pottemageren i Farum Lillevang. En hilsen til manden, som bragte ham ud af glemslen.

Karl Nielsen skrev ikke meget om stavkirken. Olaf Olsen har forståelig nok bedt ham at behandle oplysninger om den ældste kirke som fortrolige, indtil resultaterne blev offentlig publicerede. Karl Nielsen tager dette meget bogstaveligt.

I interviews til pressen afslørede Olaf Olsen dog nogle af hemmelighederne. Disse kan opsummeres som i det følgende.

Tusindårig trækirke under Værløses nuværende kirke

Under restaureringen havde det vist sig, at den nuværende kirke ikke var den oprindelige. På samme sted havde for næsten 1000 år siden ligget en stor trækirke, som blev bygget ret kort tid efter kristendommens indførelse i Danmark, men som i midten eller slutningen af 1100-tallet blev afløst af en stenkirke, hvis mure og fundament er bevaret i den nuværende kirke. Sporene af den gamle trækirke blev fremdraget under kirkegulvet, og en række omhyggelige opmålinger gav videnskabsmændene fra Nationalmuseet et indtryk af dens størrelse og udseende.

Trækirken så ud til at have været usædvanlig stor, idet den havde dækket nogenlunde det samme areal som skibet i den nuværende stenkirke. Under kirkegulvet blev der fundet to rækker parallelle huller fra de stolper, som har båret kirkens

Kalkmaleri fra vælvingerne, visende en fransk lilje eller livstræet.

Foto: Einar Andersen

POLITIKEN

SØNDAG 30. SEPTEMBER 1956

Stavkirke-fund i Kirke-Værløse

HILLERØD: I forbindelse med ombygningen af Kirke-Værløse Kirke har man gjort et opsigtvækkende fund, idet man under arbejdet er stødt paa resterne af en stav-

kirke, som har været den 800aarige stenkirkens forgænger. Stavkirkens alentykke hjørnestolper har været gravet dybt ned i grunden, og foreløbige udmaalinger viser, at der har været tale om et kirkerum af dimensionerne 8×6 meter. Her i landet har man kun én gang tidligere fundet spor af en stavkirke, nemlig ved Snoldelev.

Notits fra Politiken. Her var tale om et sensationelt fund af resterne fra en stavkirke under den nuværende kirke.

tagkonstruktion. Hullerne lå umiddelbart op mod de nuværende stenværelse i skibet, og trækirkens yderværelse havde antageligt stået nøjagtigt, hvor de senere stenværelse blev rejst. Tilsyneladende havde der været syv tagstolper i hver side af kirken, og de havde været så kraftige, at de kunne bære en anseelig tagkonstruktion. Deres diameter har været 30-40 cm, og de havde været gravet over en meter ned i jorden. Ydervæggene, der sikkert havde bestået af kløvede egestammer, havde været anbragt på ydersiden af tagstolperne, men de eventuelle spor af egebjælkerne ligger skjult under det nuværende fundament.

Kirkens alder blev ikke nøjagtigt bestemt, men museumsinspektør, Magister Olaf Olsen, som ledede undersøgelserne, mente, at den var bygget i 1000- tallet.

Derefter blev trækirken afløst af stenkirken, efter at trækirken kun havde stået i ca. 100 år. Spor efter brand blev fundet under kirken. Det var dog ikke trækirken der brændte, men snarere spor fra kalkbrænding fra opførelsen af stenkirken.

Byudgravningerne

I perioden fra 1950 og fremefter skete der voldsomme omvæltninger i landsbysamfundet omkring Værløse. Befolkningstallet i Københavnsregionen steg meget hurtigt, og de smukke områder mellem søerne og skovene i Værløse Kommune blev populære nybyggerområder. På de grønne enge ved Hareskovby og på landbrugsområderne omkring Jonstrup, Kirke Værløse og Lille Værløse byggedes der parcelhuse. Omvæltningerne var størst i tresserne, hvor den gamle landsby i Lille Værløse jævnedes med jorden, og det moderne bycenter vi kender opførtes på stedet.

Karl Nielsen havde ingen bemærkninger til denne udvikling, som han vel med en baggrund som entreprenørarbejder fandt ganske naturlig og nødvendig.

Bybranden den 12. februar 1794 havde delvis ødelagt Lille Værløse landsby. Dengang byggede man blot ovenpå det gamle. Sporene fra fortiden var der stadig. Byfornyelsen derimod i tresserne var mere destruktiv. Vi må formode at kloakarbejder og kælderudgravninger og lignende, har fjernet de fleste spor.

Karl Nielsen udtrykte ved flere lejligheder, at man manglede viden om, hvor gamle vore landsbyer er og var klar over at svaret ligger begravet under de nutidige landsbyer.

Karl Nielsen havde set mulighederne og havde også følt en stor forpligtigelse for at undersøge og udgrave tomterne fra de gamle landsbyhuse og gårde.

Dette lykkedes i meget høj grad, men Karl Nielsen havde næppe selv været tilfreds, for naturligvis var det en umulig opgave at følge med de store entreprenørmaskiner. Karl Nielsen havde sin stærke motivation, nogle trofaste hjælpere, men havde kun fritiden til rådighed, og ofte kom han til udgravninger efter fyraften, hvor det var for mørkt til at se, eller hvor entreprenørmaskinerne uden videre havde ødelagt lovende udgravninger, som Karl havde påbegyndt om søndagen.

Man kan undre sig over at Karl Nielsen tilsyneladende ikke interesserede sig for anlægsarbejderne ude på det åbne land, hvor Værløse Museum siden f.eks. ved anlæggelsen af Værløse Vest, har fundet omfattende spor af bebyggelse fra for eksempel bronze- og jernalder. Her skal man forstå, at det først er inden for de sidste 25 år man for alvor er begyndt at interessere sig for bebyggelsessporene i det åbne land. På Karl Niensens tid var der ikke tradition for det. Alene de store fladeudgravninger der skal til for at kunne undersøge samlede landsbybebyggelser var utænkelige før de store entreprenørmaskiners tid.

Dette forklarer også Karl Niensens arkæologiske metode, der lig samtidens, tog udgangspunkt i historie og fortællingsamt samtaler med de lokale jordbrugere, og så iøvrigt lod

I årene fra 1950 til 1970 måtte den gamle Lille Værløse landsby vige pladsen for et moderne bycenter. De moderne jordflytningsmaskiner har formentlig ødelagt alle spor af oprindelig bebyggelse. Trods stort tids- og arbejdspress lykkes det Karl at redde mange informationer om de fleste bebyggelser på stedet.

*Postkort fra det oprindelige
Lille Værløse.
Bygaden set fra syd.*

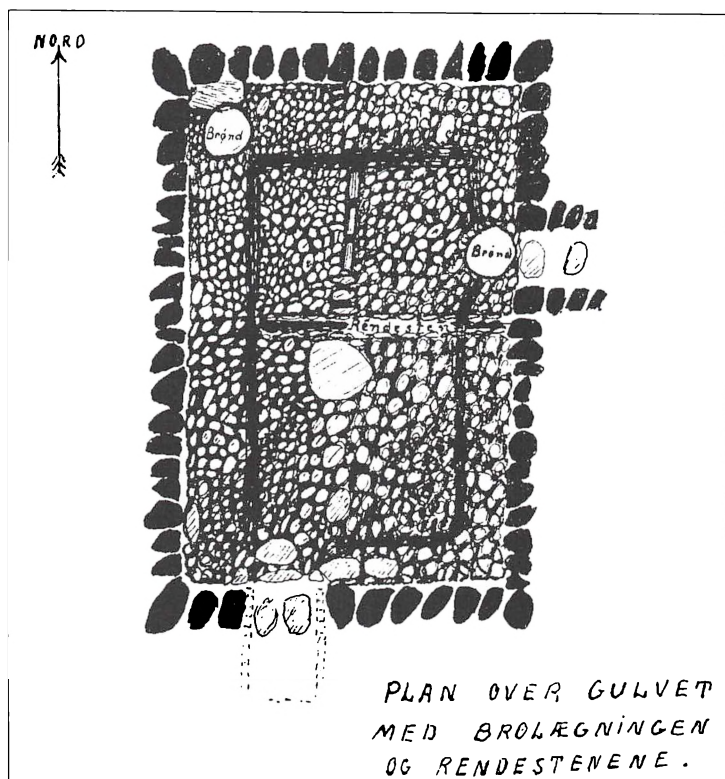
tilfældighederne råde, men hvor man dog meget opmærksomt fulgte med i arbejder på markerne og ved anlægsarbejder. I dag vil man i højere grad basere det arkæologiske arbejde på rekognosceringer, som i vid udstrækning udføres af vor tids amatørarkæologer i nært samarbejde med de professionelle.

Karl Niensens første omfattende byudgravning var undersøgelsen af en kælder på slagtermester Kondrups ejendom, Klosterhuset i nærheden af Klostergaarden i 1951 og 1952. Som det så ofte er tilfældet ved arkæologiske opdagelser havde nogle drenge fundet noget, nærmere betegnet munkesten og kampestensfundamenter, og det kom Karl Nielsen for øre. Karl Nielsen vidste fra et middelalderligt skrift, der fortæller, at kong Erik Klipping i 1271 mageskiftede sit gods i Lille Værløse med andet gods fra Esrum Kloster. Således kunne der være tale om en gård fra den tid.

Esrum Kloster får muligvis den samme gård i 1248, og navnet Lille Værløse nævnes ved denne lejlighed for første gang nu for 750 år siden.

Udgravninger på stedet afslørede en meget smukt udført kampestenskælder. Karl Niensens udgravningskammerat, Magister Knud A. Larsen sørgede for at landsbyeksperten, dr. Axel Steensberg fra Nationalmuseet besøgte udgravningen. Efter at have set kakkell og potteskår kunne Steensberg konstatere at intet var fra middelalderen, alt stammede fra 16-1700 tallet. Dr. Steensberg mente ligeledes, at kælderen ikke kunne høre til en helt almindelig bondegård, idet den var 6 fag bred. Det almindeligste var fire fag.

Sidst i halvtredserne begynder omlægningen af Værløse Bymidte for alvor. I årsskriftet fra 1956 skriver Karl blandt andet under »I årets løb«:

Udgravninger har fundet sted i stuehusets tomt på Skovgaard. Her fandtes et ildsted fra middelalder, en lerarne af stor udstrækning ved siden af skorstensfundamentet. På Toftegaarden fandt vi under skorstensfundamentet en lille drejervejværn.

Desværre var det ikke muligt at skaffe arbejdskraft til disse undersøgelser. Det var ellers planen, at her skulle foretages en større udgravning, idet vi mangler viden om, hvor gamle landsbyerne er. Her kunne vi måske have været heldige med nogle middelalderfund. Undersøgelserne må desværre betragtes som afsluttede.

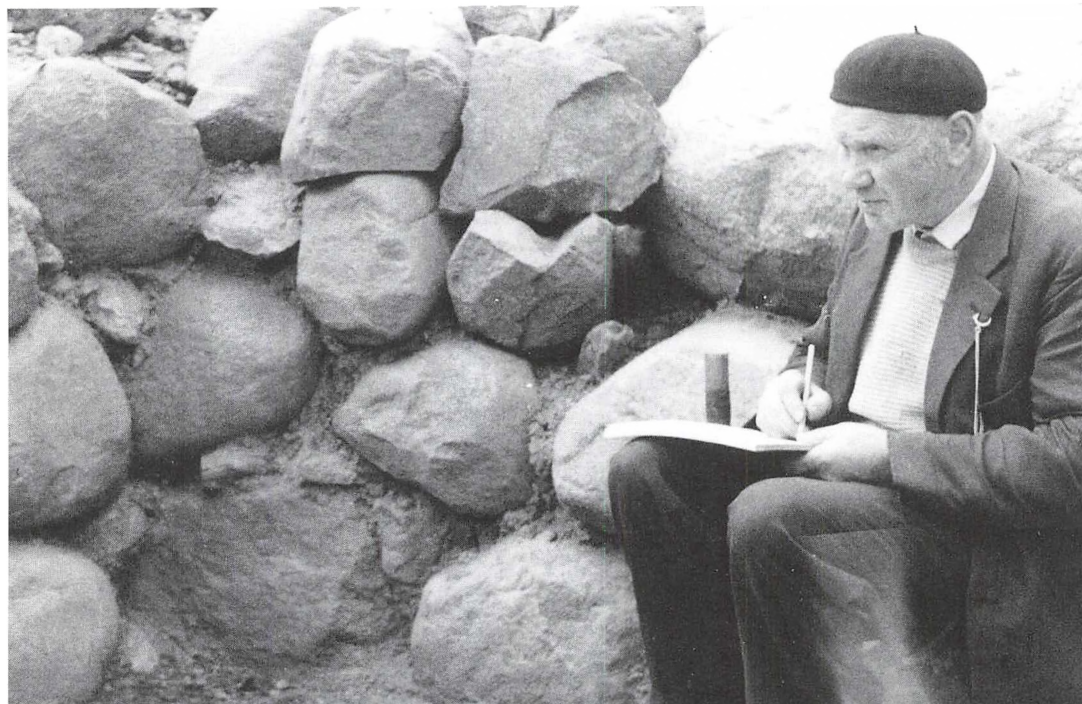
Nu gik det slag i slag med nedrivningen, men Karl Nielsen var med, og det lykkedes ham efter flere skuffelser at udgrave den gamle kro i Lille Værløse, og at finde en annektsbygning til den forsvundne rytterskole.

Kroen blev grundigt udgravet, og det kunne konstateres, at den havde fået lov til at ligge på stedet i omkring 100 år.

Igennem flere år havde der været talt om at den skulle væk. Dels lå den i vejen for trafikken, og dels svarede dens lokaler ikke til nutidens krav. En højst tiltrængt vejudvidelse var påkrævet, og det var den, der endelig slog hovedet på sømmet. Kommunen købte kroen til nedrivning, så dens byplan kunne følges ved videre udbygning af byen.

I 1960 blev der ved et anlægsarbejde fundet spor af en

Udgravning af slagtermester Kondrups kælder. Vintervejr sinkede udgravningen af kælderen en del, og vedvarende regnvejr i forårstiden fyldte udgravningen med vand, som havde vanskeligt ved at forsvinde i den lerfyldte undergrund, så først ved sommeren kunne udgravningsarbejdet fortsætte for alvor. Mange søndage måtte Karl arbejde alene, da det kneb med at skaffe arbejdskraft. Selvfølgelig skyldtes dette dels de små resultater, der kunne opvises, og dels at mange vel ikke kunne have interesse i at rode i den våde, kolde jord søndag efter søndag. Arbejdet med tømningen af kælderen var meget opfyldt af store sten, antagelig syldsten fra hele gården samt de to øverste skifter af kældermuren. Det var lettest at holde udgravningsholdet samlet ved kortvarige udgravninger i godt vejr, og når man fandt mange interessante spor og genstande. Karl tog sit ansvar alvorligt, bed tænderne sammen og færdiggjorde stædigt arbejdet. (Tegning: Karl Nielsen).

Udgravning af en middelalderkælder i Jonstrup. I efteråret 1960 blev der fundet potteskår i forbindelse med nedgravning af en vandledning. Karl Nielsen tog straks ud til stedet, som viste sig at være, hvor bondebyen Jonstrup havde ligget, men som nu er forsvundet. Karl fik til ladelse af Flyvestation Værløse til at foretage en arkæologisk udgravning. Ved udgravningen blev der fundet enstensat kælder, og de fundne genstande fortalte at kælderens var i brug i sen middelalder, omkring år 1500. Billedet viser Karl Nielsen nede i kælderens i gang med opmålings- og tegnearbejde.

gammel kælder i nærheden af Jonstrup. Fundet blev gjort på et lille højdedrag umiddelbart øst for Møllesøen i Jonstrup. Den almindelige overbevisning var, at her havde den lille Jonstrup landsby ligget, som brændte i 1605, og som aldrig blev genopført.

Her var chancen for at finde bygværker fra middelalderen. Udgravningerne konstaterede ganske rigtigt en stenkælder fra middelalderen med brandspor. Der blev fundet mange spændende middelalderting, som kan ses på Værløse Museum.

Karl Nielsen beskrev selv genstandene således: »Der var under gravningen kommet en del skårmateriale frem blandt andet fade, stjertpotter og kakler. Der blev også fundet åle- eller laksejern, synål af ben, fingerbøl af metal, hestesko og slibesten. Der blev fundet ikke mindre end 4 stk. bordknive, de 2 med skaft bevaret. Da der ingen gasfler fandtes, må man antage, at de ikke har været i brug. Man har spist med fingrene og brugt kniven, som naturfolk gør det i dag...»

I 1962 skriver Karl Nielsen i årsskriftet: På Fredsholmgaardens tomt har vi desværre ikke nået at grave ret meget i sommerens løb, vistnok kun 2-3 weekend, fordi vi har haft så mange ture og udflugter om øerne alle sommermånederne. Vi må se at få denne udgravning færdig i den kommende sommer, så meget hurtigere, da der snart skal bygges på stedet, og også fordi vi uventet har fundet potteskår fra vikingetid på tomten...

Karl Nielsen holdt så vidt muligt gravearbejderne på By-

midten under overvågning. En af Karls mange håndskrevne rapporter bevidner dette.

Rapport: Lørdag den 23. juni var vi på gravearbejde på Fredsholmgården i Lille Værløse sammen med Th. Jørgensen, fru Simonsen og Hammershøj. Vi blev enige om, at se en nylig blottet profilvæg gennem den halve by. Begyndte at følge et snit foretaget ved udgravning til forretningsbygningen i en kommende bebyggelse ud til et kommende torv og parkeringsplads.

I snittet så man tydeligt en ældre nedgravning opfyldt senere med alskens skrammel.

Først, altså nederst nogle flaskeskår fra tiden ca. 1900, derefter potteskår fra samme tid og yngre, oftest jernsager som cyklestel og hjul, urtepotter, mm.

Vi var klare over, at der på stedet havde været en dam eller gadekær og at dette eventuelt var fremkommet ved gravning efter ler, måske til at kline vægge op med. Vi skønnede dette da siderne var ret stejle og lignede menneskegjort arbejde. Foruden kælderprofilen var der gravet en kloakgrøft med maskine og her viste der sig også nogle nedgravninger, nogle var fyldt igen med jord uden daterbare sager. Det er sikkert gravninger efter klineler. Andre indeholdt skeletrester af begravede husdyr, en enkelt var med ildskørnede sten og sandsynligvis et oldtidsildsted.

Endelig var der en nedgravning opfyldt med sort kulturjord og mange granitsten af hovedstor størrelse. Mellem jord og sten fandtes potteskår af fade, krukker, jydepotter, som rillerne i godset og en stjertpott Hank kunne datere til 1600-tallet. Da jeg et par dage senere ville fortsætte gravningen på dette sted var renden fyldt til med bulldozer og stedet næppe kendeligt. Jeg vil dog senere åbne for dette sted, da der kan være chancer for mere. Det viste sig nemlig, at flere af de skår, der kom frem ved den overfladiske undersøgelse passede sammen og mange skår var af samme art og farve. Man måtte jo også kunne vente skår af ældre dato helt i bunden af den gamle dam, da det det sikkert er mange år siden den er gravet.

Gamle Niels i matr. nr. 18 fortalte os at parken, som han kaldte stedet, var blevet fyldt op i hans tid, hvilket kan passe udmærket, da sagerne viste det. Men i bunden skulle der, hvis parken aldrig har været oprenset, være mulighed for ældre ting.

Måske kan vi få lejlighed til at se en ny profil, når bygningsarbejderne skal grave ud til vand, gas og tagnedløbskloak, så vi vil stadig have stedet under opsigt.

På en måde er det jo dejligt at vi får nogle gratis profilgrøfter gennem hele Lille Værløse, men desværre kan vi jo ikke nå at undersøge hele arealet, og arbejderne på pladsen vil heller næppe være særligt begejstrede for at have vore gravninger at tage hensyn til.

*Fra udgravningen ved
Rytterskolen i Lille Værlose
Bymidte 1964. Billede af et
solidt fundament.*

(Foto: Henrik Jørgensen)

*Skal vi grave, må det være med en stor styrke så vi hurtigt
kan få udgravningerne fyldt op igen, så arbejderne kan færdes
på stedet uden gener.*

Juni 1962

K.K.N.

Karl Nielsen udtrykker en vis frustration, men kan se de positive sider, viser hensyn og ydmyghed over for det vigtigste, entreprenørarbejdet. Det synes Karl Nielsen i hvert fald selv. Dette er kendetegnende for ham. Intet var for småt at udgrave. Karl var klar over, at specielt i bunden af gamle, opfyldte landsbybrønde, kunne der findes tabte eller kasserede genstande af høj alder. En sådan brønd fik Karl nys om skulle ligge mellem Langkjærsgaard og Mosegaarden. Hans håndskrevne beretning fra udgravningen fortæller også meget om ham selv. Han drager viden fra sin barndom, fra sin tid som teglværksarbejder, søger oplysninger hos de gamle på stedet, og selv om udgravningen ikke synes at ville give opsigtsvækkende, nye informationer, udgraver Karl Nielsen den alligevel med stor omhyggelighed og tålmod. Alt hvad de gamle fortæller bliver nedskrevet og Karl supplerer med egen viden om vippebrønde, og så bliver brønden detaljeret beskrevet ud fra udgravningsresultaterne. Her blev brønden det vigtigste, og ikke genstandene som var fyldt i brønden. Den velfortalte beretning, som også fortæller så karakteristisk om Karl Niel-

sen og hans arbejdsmetode, og som er et fint tidsglimt fra det gamle Værløse, fortjener at blive gengivet her. Ligesåvel som H.C.Andersen kan fortælle et spændende eventyr om en stoppenål, kan Karl Nielsen også underholde om en brønd:

Brønden ved Langkjærgaard i Lille Værløse d. 22-4-62

Jeg havde hørt af fhv. gdr. Poul Petersen, Mosegaarden, at der i skellet mellem Langkjærgaard og Mosegaarden skulle findes en gammel nu overdækket brønd fra gammel tid.

Vi fandt brønden midt i skellet ved Langkjærgaards have og da dette skel bestod af tjørn, elm og hylde var det et ret vanskeligt arbejde at komme til, men det gik.

I forvejen havde jeg af kommuneingeniør Middelboe fået lov til at grave og de nuværende beboere af gården havde intet imod en undersøgelse. Efter placeringen at dømme må brønden have været fællesbrønd for de to gårde inden Mosegaarden sikkert efter branden 1794 blev flyttet ud på sin nuværende plads. Udskiftningskortet over Lille Værløse fra 1775 viser at de to gårde har ligget tæt sammen.

Forhenværende skovløber Peter Andersen, som er født i Lille Værløse 1881 fortæller, at da han var dreng stod brøn-

Postkort, der viser den nu forsvundne Lille Værløse kro set fra udfletningen mellem Bygaden og Lille Værløsevej mod vest. Bag den stråtede kro længe lå Annexgaarden. Kroen blev revet ned i forbindelse med opførelsen af den nye Bymidte i Lille Værløse. Karl Nielsen udgravede tomten og fandt blandt andet spor af tidligere bebyggelser. På tilsvarende måde udgravede Karl mange andre af de gamle huse og bygninger i 1964, herunder et anneks til den gamle Rytterskole fra 1720'erne. Anlægsarbejderne ødelagde alle spor af selve skolen, og det eneste, der blev bevaret, var stentavlen, som Frederik IV lod indmure i hver eneste af de 240 rytterskoler, der blev bygget i denne periode. Tavlen sidder nu i Værløse skoles hovedindgang.

Den har været modtagelig for frost, idet et par af de øverste skifter var spaltede, d.v.s. delt på midten af den lange led.

Brønden var fint bygget, helt lodret til bunden og uden afvigelser fra cirklen. Det har været en meget dygtig brøndgraver. Der fandtes en del potteskår i brønden, ca 3-4 kurvefulde, men bortset fra nogle enkelte var de alle af nyere dato, altså fra den tid da brønden blev sløffet (1920).

Der var skår af tallerkener og kopper med Meisnerstempel, muselmalet fajance og porcelæn og iøvrigt en del plovskær og hønsenet.

Frk. Inger Jensen Vesterbo 2, nr. 17 har et maleri af Langkjærsgaard fra omkring 1900 og her ses brønde med karm og vippestolpe.

I 1914 da Poul Petersen overtog Mosegaarden var der endnu trækarm om brønden, men han kan ikke huske, at de har hentet vand der.

Sådan slutter beretningen om brønden. Havde en arkæolog i stedet fundet brønden om 1000 år, ville der nok blive glæde over de mange spændende skår, men vi havde mistet et stykke spændende lokalhistorie.

Værløseegnens SKALK

Når man skal skrive om et menneske, der har levet længe, må det være resultaterne, som vedkommende har præsteret, der tæller, og de midler der er brugt. Nogle af de vigtigste af Karl Nielsens arkæologiske arbejder og aktiviteter er beskrevet i det foregående og ofte med Karl Nielsens egne ord.

Uden forbehold er resultaterne imponerende. De giver Værløseegn en fortid, rødder og identitet. Resultaterne blev opnået i fritiden ved flid, dygtighed og samarbejde. Læseren må selv være med til at bedømme personen, der stod bag.

Det er karakteristisk, at hver gang man spørger personer, der har arbejdet tæt sammen med Karl Nielsen, så er de ikke kommet tæt ind på personen, Karl. Selv besøgte jeg 1972 Karl Nielsen en søndag på Mosegaarden for at fremvise nogle oldsager, jeg havde fundet på markerne ned til Sækken ved Farum sø. Man var ved at anlægge en golfbane der. Flere fine ting var der imellem. Karl Nielsen var interesseret, men reserveret.

Det kunne jeg forstå, for vi stod i Øverstestuen i Mosegaarden, hvor det bugnede med æsker og kasser med fund som Karl Nielsen selv havde gjort. Karl Nielsen viste størst interesse for den gamle skotøjsæske som mine oldsager var medbragt i. Karl fortalte, det var en særlig kasse fra Importøren. Den havde jeg i mange år haft stående derhjemme. Karl opfordrede mig til på et tidspunkt at overlade oldsagerne til museet. Året efter, da årsskriftet kom, læste jeg, at Karl havde beskrevet mine fund på golfbanen under »I årets løb«!

Men Karl K. Nielsen kan ikke blot se, han besidder også - på sin egen stilfærdige måde - en smittende ildhu. Han formår at delagtiggøre andre i sine interesser, og i årenes løb har han samlet en ikke helt lille skare omkring sig, der kommer, når han har brug for en hjælpende hånd ved undersøgelsen af de spor af fortids virke, som han med sit sikre instinkt har fundet frem til.

Den, der skriver dette, mødte første gang Karl K. Nielsen ved udgravningen i Værløse kirke for nogle år siden. Kirkeudgravningen var da fremmed mark for Kulsvieren, men det var en oplevelse at se, hvor sikkert han greb opgaven an, og hvor hurtigt han blev fortrolig med kirkeudgravningens særlige vilkår og problemer. Han arbejdede energisk, men behersket og forsigtigt, dygtigt og klarhjernet. Og samtidig kunne man næppe tænke sig nogen behageligere arbejdsfælle, altid glad og ligevægtig, og bag hans venlige og beskedne fremtræden trådte hans dybe kærlighed til sin egn og dens fortid klart frem.

Mon ikke denne kærlighed er hovedhjørnестenen i Karl K. Nielsens arbejde, og mon han var nået så vidt uden den?

Lad disse linier da ikke blot være en hyldest til arkæologen

Et pressefoto, der viser Karl Nielsen i hans stue i Kirke Værløse med nogle af de bedste oldsager fra samlingen. Karl var netop blevet berømt. Billedet blev taget kort efter, at han blev optaget som den første amatør i Oldskriftsselskabet i 1948. Han vidste ikke at fremtiden rummede næsten 30 års arbejde for Værløse Museum i arkæologiens tjeneste. En indsats, der gjorde ham til hovedpersonen i denne biografi og fortjent til at blive husket af eftertiden, som en af vor tids bedste og flittigste amatør-arkæologer.

Karls udgangspunkt og drivkraft var hans brændende interesse for fortiden. Først og fremmest arkæologien blev Karls middel til at belyse fortiden, og her blev det ved tilfældigheder og heldigvis Værløseegnens fortid han koncentrerer sig om. De materielle levn, fundene, oldsagerne, sporene som fortidens mennesker havde efterladt er arkæologiens grundlag for studiet af oldtidsmenneskenes liv og færden. Fundene blev med størst udbytte bragt frem ved udgravninger. Karl var bevidst om dette, og var først og fremmest en meget flittig udgraver, og arbejdede med stor iver og talent med forhistorisk arkæologi, middelalderarkæologi og historisk arkæologi, hvilket hans meget lange liste over udgravninger vidner om. Ved tolkningen tog han altid den faglige ekspertise med på råd, og samtidig brugte han sin etnologiske baggrund og viden i tolkningen af fundene. Karl var interesseret i sporene og genstandene han fandt; men fundene var først og fremmest et middel til at fortælle om vore forfædre, der havde efterladt genstandene. Genstandene talte til Karl, og han var en god iagttagere og lytter. Karl var med denne arbejds-metode forud for sin tid. Herved gjorde han egnens fortid levende.

og museumsmanden, men også til det gode og rige menneske Karl K. Nielsen».

Til disse ord fra den videnskabeligt uddannede forsker vil jeg gerne som en, der skylder Karl Nielsen alt, hvad jeg ved om arkæologi og Værløseegnens historie, føje en tak for hans 10 års virke som formand for Historisk Forening for Værløse Kommune.

Det begyndte for knap en halv snes år siden med en notits i Hareskov-Værløse Avis om, at Historisk Forening førstkom-mende søndag afholdt sin forårsvandretur i en nærmere be- tegnet del af Hareskoven. Man tog med uden at ane, at denne tur blev indledningen til et meget indholdsrigt kapitel i ens tilværelse som beboer af Værløseegnen. Med Karl Niensens tætte skikkelse i spidsen for flokken førtes man ud i egnens natur, og redeligt og stilfærdigt gav Karl Nielsen besked om, hvad han havde fundet af flinteøkser, pilespidser og potteskår fra oldtid og middelalder, viste os de oldtidsminder, vor vej faldt forbi, og gjorde os opmærksom på de ældgamle vejes hensigtsmæssige løb i terrænet, Hvor deres spor endnu var synlige. Det var saglige oplysninger, vi fik, fri for enhver form for vidtløftighed, hvad en del af dem, der arbejder med arkæologi, vist ikke helt kan sige sig fri for. Stoffet giver jo tit kun antydninger og indbyder derfor ligefrem til at luften mere private teorier, der ikke er videnskabeligt underbygget. "Det er hvad vi ved", sagde Karl Nielsen, men samtidig kunne han den vanskelige kunst at forene det saglige med det interes- sante og spændende ved at finde fortidens spor, og vi forstod, at han betragtede fundene som gaver, der rækkes os fra den svundne tid, og vi så ham behandle oldsagerne med den næn- somhed, hvormed en arbejdshånd kan tage på et godt redskab.

Denne første vandretur blev efterfulgt af flere, og det ind- tryk står fast, at Karl Nielsen er en mand, der har påtaget sig den opgave at lære os at kende vor egnens historiske og arkæo- logiske forudsætninger. Den opgave svigter han ikke, den skal der nok blive arbejdet videre med. Og nu kender vi ikke blot egnens naturskønne steder, nu har stederne fået stemmer.

Karl Nielsen er et overskudsmenneske. Han passer sit job som vi andre; men i sin fritid studerer han og graver og sam- ler, og han beholder ikke sin viden og sine resultater for sig selv; han har et budskab til os fra den svundne tid. I sit åbne, rige sind har han et overskud, der kommer os alle til gode, når han i den historiske samling viser os glimt fra den broge- de verden, der var her før os, så vi kommer til at holde af den og forstå, at mennesker før i tiden her på stedet trods æng- stelse for skjulte, onde magter har følt et ansvar, har levet et liv i sorg og glæde med arbejde og fest, fattigdom og velstand.

Karl Nielsen søger tilbage, og han kan harmes, når vanda- lisme og ubetænksomhed ødelægger historiske værdier; men man hører ikke fra ham nogen klagesang over tiden nu. Vejen

Et museum formidler de gamle tings
beskedne tak til nutiden,
og erfaring og viden ud fra denne
skulle gerne skabe den tolerance
mellem generationerne,
som er nødvendig for forståelsen af
udviklingen.

Derfor er det museets opgave ud fra
samlingerne, at gøre de små ting
betydningsfulde og interessante,
at befæste og styrke
forholdet til den tid, der vandt!

går videre frem for Værløseegnen, men i Historisk Forening har vi gennem Karl Niensens virke fået en tydelig fornemmelse af, at vejen frem vandles bedst, når forbindelsen tilbage er knyttet. Udviklingen går hastigt på Værløse-egnen, og det vil kræve alle gode kræfters indsats at bevare mindet om den egn, der har været og er.

I Historisk Forening mødes mange vidt forskellige mennesker; med forskellige meninger om politik og religion, sociale ambitioner og hvad andet, der ellers skiller mennesker, spiller ingen rolle her, for vi er samlet om en stor, fælles opgave: at komme på sporet af vor egns fortid; og Karl Nielsen har lært os, at det er en opgave, vi alle er lige implicerede i, og som vi alle har lige adgang til at være med til at løse.

Karl Nielsen yndede ikke højstemte vendinger, vi takker ham bedst ved som hidtil at slutte op om hans arbejde i Historisk Forening.

Niels Bødker Thomsen

*Denne tekst er skrevet af
Karl Nielsen i maj 1977
- et halvt år før hans død.*

Karl Nielsens udgravninger og undersøgelser

Fra Karl Nielsen blev formand for Historisk Forening i 1948 til hans død i 1977, nåede han at foretage en lang række større og mindre udgravninger og undersøgelser for Værløse museum. I det følgende er vist en liste over disse arbejder. Listen indeholder ikke Karls arbejder fra før perioden, og ikke fjerne udensogns aktiviteter og heller ikke meget små undersøgelser. Forhåbentlig er listen nogenlunde komplet. Karls udgravningsberetninger findes på Værløse Museum.

Udgravninger og undersøgelser	År	Årsskrift	Periode
Kælder ved Klosterhuset, Kondrups hus, Værløse.....	1951	1952	1600-1700
Gl. losseplads, Annexgaarden, Kirke Værløse.....	1951		Før 1700
Brønde, Bøndernes Hegn, Hareskov.....	1953		
Brønd, Farum Lillevang, Farum.....	1953		
Ildsted og kværnsten, Fiskebækvej 75, Værløse.....	1953		Oldtid
Kildebakken, Kirke Værløse.....	1953		
Bronzesværd, Sigersdal, Søsum.....	1953		Bronzealder
Grav, Lundsbakke, Kirke Værløse.....	1953	1953	Bronzealder
Pottemagerværksted, Farum Lillevang, Farum.....	1953	1953	Middelalder
Højtomt, Farum Lillevang, Farum.....	1954		Bronzealder
Kildebakken, Kirke Værløse.....	1954		Middelalder
Annexgaarden, Værløse.....	1954		Nyere tid
Skovgaarden, Værløse.....	1954		Nyere tid
Stammebåd af eg, Søndersø.....	1954	1954	Måske oldtid
Skovgaardens tomt, Værløse.....	1955		
Mindre gravninger og undersøgelser.....	1955		
(Farum Lillevang - Ølstykke - St. Rørbæk - Ganløse Ore - Vindekilde, Søsum)			
Damstedgaard, Veksø.....	1956		Oldtid
Annexgaardens mark, Kirke Værløse.....	1956		
Have (Viggo Andersen), Kirke Værløse.....	1956		Nyere tid
Ildsted, Skovgaarden, Værløse.....	1956		Middelalder
Drejekværn, Toftegaard, Værløse.....	1956		
Værløse Kirke og kirkegård, Kirke Værløse.....	1956	1956	Middelalder
Hustomt ved Ballerup Kirke, Ballerup.....	1957		Middelalder
Grube, grusgrav, Farum kalkværk, Farum.....	1957		Bronzealder
Urnegrave, Ganløse Mørke, Ganløse.....	1957		Jernalder
Affaldslag fra bebyggelse, Ganløse Almager, Ganløse....	1957		Jernalder
Ganløse Almager, Ganløse, fortsat.....	1958	1962	Jernalder
Kildebakken, (Viggo Andersen), Kirke Værløse.....	1958		Yngre stenalder
Oldtidsagre, Ganløse Ore, Ganløse.....	1959		Oldtid
Ganløse Almager, Ganløse, fortsat.....	1959	1962	Jernalder

Udgravninger og undersøgelser	År	Årsskrift	Periode
Vandmølle, Annexgaarden, Kirke Værløse.....	1959	1961	Middelalder
Lille Værløse kro, Værløse.....	1959	1959	1600
Vandmølle, Annexgaarden, Kirke Værløse, fortsat	1960	1961	Middelalder
Farum Kirke, Farum.....	1960	1960	Middelalder
Kælder, Det gamle Jonstrup, Jonstrup.....	1960	1961	Middelalder
Kælder, Det gamle Jonstrup, Jonstrup, fortsat	1961	1961	Middelalder
Ganløse Almager, Ganløse, fortsat	1961	1962	Jernalder
Vandmølle, Annexgaarden, Kirke Værløse, fortsat	1961	1961	Middelalder
Herlev Kirke, Herlev.....	1961	1962	Middelalder
Keramik, Fredsholmgaard, Værløse.....	1962	1962	Vikingetid
Brønd, Mosegaarden, Langkærsgaard, Værløse	1962	1962	Nyere tid
Overpløjet høj, Knardrup Korsvej, Ganløse.....	1962		Bronzealder
Smedie, hustomt ved Ballerup Kirke, Ballerup.....	1963		
Dysse, Hareskov.....	1963	1963	Stenalder
Hustomter, Bymidten, Gadekæret, Højeloftsvej, Værløse	1963		
Det lange hus ved Kirke Værløse Kirke, Kirke Værløse ..	1963		
Brolægning, have, Kirke Værløse.....	1963		1600-1700
Markildsteder, Ganløse Mørke og Søtoftegaard.....	1963		Oldtid
Gravsten, Huset ved kirkegårds-muren, Kirke Værløse.....	1964	1964	1800
Hustomter, Rytterskolen, Bymidten, Værløse	1964	1964	1700
Gårdtomt, Ganløse	1965		
Jørlunde Kirke, Jørlunde.....	1965		Middelalder
Grube, gadekæret, Værløse.....	1966		1600-1700
Redskabsfund, Pudebjerggaard, Søsøm.....	1966		Stenalder
Redskabsfund, Pudebjerggaard, Søsøm, fortsat.....	1967		Stenalder
Keramik, Christianslyst, Ganløse	1967		Stenalder
Sten med skålgruber, Tranemosegaard, Søsøm Skovvang	1967		Bronzealder
Møbebjerggaard, Stenløse.....	1969		
Ganløse grusgrav, Ganløse	1969		
Pottemagerværksted, Farum Lillevang, Farum	1970	1971	
Pottemagerværksted, Farum Lillevang, Farum	1971	1971	
Pottemagerværksted, Farum Lillevang, Farum	1972		Middelalder
Skeletrester, Kirkegårds-muren, Kirke Værløse	1972		Middelalder
Kogegruber, Jonstrup.....	1972		Middelalder